

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

COVID-19 PANDEMİSİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ
ÇOCUK SAHİBİ AİLELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
İSTANBUL/KÜÇÜKÇEKMECE BELEDİYESİ
ENGELLİLER REHABİLİTASYON MERKEZİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif AYDEMİR

İstanbul
Mart-2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

COVID-19 PANDEMİSİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUK
SAHİBİ AİLELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
İSTANBUL/KÜÇÜKÇEKMECE BELEDİYESİ ENGELLİLER
REHABİLİTASYON MERKEZİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif AYDEMİR

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mazhar İslam RAHMAN

İstanbul
Mart-2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Mazhar İslam RAHMAN

Üye Doç. Dr. Süleyman DOĞAN

Üye Dr. Öğr. Üyesi Halime KÖKÇE

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Metin TOPRAK

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Covid-19 Pandemisinin Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Aileler Üzerindeki Etkileri: İstanbul/Küçükçekmece Belediyesi Engelliler Rehabilitasyon Merkezi Örneği” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Elif AYDEMİR

ÖN SÖZ

Akademik kariyer basamağımı bir adım daha yükselttiğim tez yazım sürecimde bilgi ve deneyimlerini esirgmeden benimle paylaşarak, bu yolda daha emin adımlarla yürümemi sağlayan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mazhar İslam RAHMAN'a teşekkür ediyorum.

Eğitim sürecim boyunca biran olsun desteklerini esirgemeyen aileme çok teşekkür ediyorum.

Tanışma imkanı bulduğum ve araştırmama değerli katkılar sunan tüm özel anne ve babalara değerli vakitlerini bana ayırdıkları ve tüm samimiyetleriyle sorularımı cevapladıkları için teşekkürü bir borç bilirim.

Elif AYDEMİR

İstanbul, 2022

ÖZET
COVID-19 PANDEMİSİNİN ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUK
SAHİBİ AİLELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
İSTANBUL/KÜÇÜKÇEKMECE BELEDİYESİ ENGELLİLER
REHABİLİTASYON MERKEZİ ÖRNEĞİ

Elif AYDEMİR

Yüksek Lisans, Sosyoloji

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mazhar İslam RAHMAN

Mart, 2022- 102 Sayfa

Dünya genelinde küresellik arz eden Covid-19 Salgını, toplumları birçok açıdan zorlukla karşı karşıya getirerek değişim ve dönüşüm sürecine girmelerine neden olmaktadır. Bu süreçte kuşkusuz bütün bireyler çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır lakin bu zorluklardan en çok etkilenen toplumsal sınıf özel gereksinimli çocuk ve aileleri olmaktadır. Araştırmada özel gereksinimli çocuk ve ailelerinin pandemi sürecinde eğitim, sağlık, ekonomi ve sosyal alanlarda yaşadığı zorluklara yer verilerek, bu zorlukları çeşitli kurumlar tarafından sağlanan hangi olanak ve hizmetlerle nasıl giderdiklerine ya da gideremediklerine dair bulgulara erişilerek, çeşitli öneriler sunmak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın çalışma alanı, Küçükçekmece Belediyesi Engelliler Rehabilitasyon Merkezi olarak seçilmiştir. Araştırmada amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılmıştır. Örnek 15 özel gereksinimli çocuk sahibi aile bireyi ile yapılandırılmamış açık uçlu soru formu üzerinden derinlemesine mülakat yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler tema ve alt tema oluşturularak yorumlayıcı yöntemle analiz edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, pandemi sürecinde özel çocuk ve ailelerinin en çok eğitim alanında zorlandıkları görülmüştür. Bu durumun en önemli sebebi ise özel çocukların eğitimde dijital dönüşüme ayak uyduramayarak, online derslere katılım gösterememeleridir. Sağlık açısından katılımcıların büyük bir kısmı sorun yaşamadığını belirtmiş olsa da bazı katılımcılar özellikle tam kapanma sürecinde

çocuklarının hareketsiz kalmalarından dolayı bazı fiziksel rahatsızlıklar yaşadığını belirtmiştir.

Katılımcıların çoğunluğu özellikle tam kapanma sürecinde özel çocukların sosyalleşme ve kaynaşma eğilimlerinin artış gösterdiğini belirterek, bunun en önemli sebebinin de bu süreçte aile bireylerinin tamamının evde bulunmalarıyla birlikte aile içi etkileşimin artış göstermesinden kaynaklı olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, özel çocuk ve aileler, sosyalleşme olgusu, online eğitim, rehabilitasyon merkezi

ABSTRACT

EFFECTS OF COVID-19 PANDEMIC ON FAMILIES WITH CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS: ISTANBUL/KÜÇÜKÇEKMECE MUNICIPALITY DISABLED REHABILITATION CENTER EXAMPLE

Elif AYDEMİR

Master, Sociology

Thesis Supervisor: Asst. Prof. Dr. Mazhar Islam RAHMAN

March, 2022- 102 Pages

The Covid-19 pandemic, which is global in the world, causes societies to enter the process of change and transformation by causing them to face difficulties in many ways. Undoubtedly, all individuals faced various difficulties in this process, but the social class most affected by these difficulties are children with special needs and their families. This study aims to provide various suggestions by providing information about the difficulties experienced by children with special needs and their families in the education, health, economy, and social fields during the pandemic process and to provide findings on how they can or cannot solve these difficulties with the facilities and services provided by various institutions.

The study area of the research was chosen as Disability Rehabilitation Center of Küçükçekmece Municipality. Purposive sampling method was used in the study. As an example, in-depth interviews were conducted with 15 family members who have children with special needs, using an unstructured open-ended question form. The data obtained as a result of the interviews were analyzed with the interpretive method by creating themes and sub-themes.

According to the findings obtained from the research, it was observed that special children and their families had the most difficulties in the field of education during the pandemic process. The most important reason for this situation is that special children

cannot keep up with the digital transformation in education and cannot attend online classes. Although most of the participants stated that they did not have any health problems, some participants stated that they experienced some physical discomforts due to the inactivity of their children, especially during the full closure period. The majority of the participants stated that the socialization and integration tendencies of special children increased especially during the full closure period, and it was stated that the most important reason for this was the increase in family interaction with all family members being at home during this period.

Keywords: Covid-19, special children and families, socialization phenomenon, online education, rehabilitation center

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1.1. Araştırmanın Konusu	4
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Araştırmanın Önemi	6
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	7
İKİNCİ BÖLÜM	8
TARİHTE YAŞANAN KÜRESEL SALGINLAR VE KORONAVİRÜS (COVID-19) SALGINI	8
2.1. Koronavirüs (Covid-19) Salgını	8
2.2. Dünya Genelinde Yaşanan Salgın Türleri	9
2.3. Salgınların Toplumsal Açından Etkileri Ve Fiziksel Mesafelenme Süreci.....	13
2.3.1. Sosyolojik Ve Psikolojik Etkileri	14

2.3.2. Siyasi Bakımdan Etkileri	17
2.3.3. Ekonomik Yaşama Etkileri.....	20
2.3.4. Ailelerin Bilimsel, Kültürel Ve Sanatsal Faaliyetlerine Etkileri	23
2.4. Koronavirüs Salgınının Dünya Genelinde Yayılım Oranları Ve Bu Oranlardaki Farklılıkların Nedenleri	25
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	27
ÖZEL GEREKSİNİM KAVRAMI EKSENİNDE ZİHİN YETERSİZLİĞİNE SAHİP ÇOCUKLAR	27
3.1. Özel Gereksinim Kavramı Ve Özel Gereksinimli Çocuğun Tanımı.....	27
3.2. Özel Gereksinimli Çocuklar İçerisinde Zihin Yetersizliğine Sahip Olan Çocuklar	28
3.3. Zihin Yetersizliğinin Tarihçesi Ve Toplumların Bakış Açısı	32
3.3.1. İlk Ve Orta Çağ’ da Özel Gereksinim	34
3.3.2. 18. Ve 19. Yüzyıllarda Özel Gereksinimin Kavramsallaştırılması Ve Düş Kırıklığı:.....	36
3.3.3. 20. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Özel Gereksinimin Kavramsallaştırılması.....	42
3.4.Zihin Yetersizliğinin Sınıflandırılması.....	47
3.4.1. Hafif Düzeyde Zihin Yetersizliği	52
3.4.2. Orta Düzeyde Zihin Yetersizliği.....	53
3.4.3. Ağır Ve Çok Ağır Düzeyde Zihin Yetersizliği.....	53
3.5. Zihin Yetersizliği Görülen Çocukların Akademik İşlevsel Özellikleri.....	55
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	59
KORONAVİRÜS SALGINI BAĞLAMINDA ZİHİN YETERSİZLİĞİNE SAHİP ÇOCUKLAR VE AİLELERİNE SAĞLANAN HİZMETLER	59
4.1. Koronavirüs Salgını Ekseninde Türkiye’ de Zihin Yetersizliği Olan Çocuk Sahibi Ailelere Uygulanan Hizmetler Ve Sağlanan Olanaklar	59
4.2. Eğitim Açısından Zihin Yetersizliği Olan Çocuk Sahibi Ebeveynlere Sağlanan Hizmetler Ve Olanaklar.....	60

4.3. Sağlık Açısından Zihin Yetersizliği Olan Çocuk Sahibi Ebeveynlere Sağlanan Hizmetler ve Olanaklar	63
4.4. Ekonomik Açıdan Zihin Yetersizliği Olan Çocuk Sahibi Ebeveynlere Sağlanan Hizmetler ve Olanaklar	66
4.5. Sosyal Açıdan Zihin Yetersizliği Olan Çocuk Sahibi Ebeveynlere Sağlanan Hizmetler ve Olanaklar	68
BEŞİNCİ BÖLÜM	70
YÖNTEM.....	70
5.1. Araştırmanın Tasarımı.....	70
5.2. Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi.....	71
5.3. Veri Toplama Aracı.....	71
5.4. Veri Analizi Araçları	71
ALTINCI BÖLÜM	73
ARAŞTIRMA BULGULARI.....	73
6.1. Araştırma Bulgularının Analizi	73
6.2. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi Ve Yorumlanması.....	85
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	87
KAYNAKÇA	90
EKLER.....	99

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1: Türkiye’ de Özel Gereksinimli Öğrenci Sayıları.....	31
Tablo 3.2: Özel Çocukların Topluma Kazandırılma Süreci.....	46
Tablo 3.3: Zihin Yetersizliği Gösteren Çocukların ZB Puanına Göre Sınıflandırılması	49
Tablo 3.4: Özür Oranları Cetveli’ ne Göre Zihin Yetersizliği Görülen Bireylerde İşlevsel Kısıtlama Oranları.....	51
Tablo 6.1: Özel Gereksinimli Çocuk Ve Ailelerine İlişkin Bilgiler.....	74
Tablo 6.2: Özel Gereksinimli Çocuk Ve Ailelerine İlişkin Bilgileri.....	75

KISALTMALAR

A.G.E.: Adı Geçen Eser

AAIDD: American Association on İntellectual and Developmental Disabilities/Entelektüel Olarak Amerikan Derneği ve Gelişme Bozuklukları

AKT.: Aktaran

BBC: British Broadcasting Corporation/Britanya Yayın Kuruluşu

BEP: Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı

BM: Birleşmiş Milletler

COVID-19: Koronavirüs Hastalığı 19

DSM: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders/Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

EBA: Eğitim Bilişim Ağı

EYHGM: Engelli Ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

ICD: International Classification of Disease/Uluslararası İstatistiksel Hastalık Sınıflandırması ve İlgili Sağlık Sorunları

ICF: International Classification of Functioning/İşlevsellik, Yetersizlik ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması

IQ: Intelligence Quotient/Zeka Katsayısı

M.Ö.: Milattan Önce

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Ö.G.Ç.: Özel Gereksinimli Çocuklar

ÖTV: Özel Tüketim Vergisi

RAM: Rehberlik Araştırma Merkezi

SMA: Spinal Musküler Atrofi

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜBA: Türkiye Bilimler Akademisi

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel Ve Teknolojik Araştırma Kurumu

UNESCO: United Nations Educational Scientific and Cultural/Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

UNICEF: United Nations International Children's Emergency Fund/Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu

V.D.: Ve Diğerleri

WHO/DSÖ: World Health Organization/Dünya Sağlık Örgütü

ZB: Zeka Bölümü

GİRİŞ

Geçmişte yaşanmış olan günümüzde de varlığını sürdüren salgınlar/pandemiler toplumlar üzerinde birçok etkiye neden olmaktadır. Günümüzde halen devam eden ve dünya genelinde yayılım gösteren Covid-19 Pandemisi de toplumların büyük bir kısmına olumlu veya olumsuz yönde nüfuz etmiştir. Yaşanan salgınların isimleri bölgesel olarak salgın kaynaklı hastalıkların yayılım gösterdiği çevreler ve etkilediği birey sayılarına göre farklılık göstermektedir. Salgın hastalıkların kıtalararası yayılım göstermesi durumuna *pandemi/pandemic* adı verilmektedir (Dols, 1979: 162 ve 189). Küresel nitelikte olan Covid-19 pandemisi toplumları ve toplumsal kurumları her açıdan etkilemiştir. Toplumsal kurumlar, farklı özellikteki bireylerin birarada yaşamaları adına çeşitli kurallar koyarak, bu kuralların işleyişini denetleyen yapılarıdır. Pandemi sürecinin en fazla etkilediği toplumsal kurum ekonomi işlemlerini yürüten kurum olarak belirlenmiş, sonrasında ise sırayla; aile, eğitim, din ve siyaset kurumlarının etkilendiği görülmektedir (Güngörer, 2020: 393). Toplumsal düzeyde bakıldığında ise ülkelerin kendi izolasyonlarını sağlamak adına sınırlarını kapalı tutma zorunluluğu, bireyler için açık havaya çıkma hakkının kısıtlı olması, sosyokültürel yapının azalması (Üstün ve Özçiftçi, 2020: 150) ve toplumlarda virüse yakalanan kişi sayılarının artış göstermesi de bireyleri psikolojik, ekonomik ve sosyal açılardan etkilemektedir.

Her bir topluma farklı yönlerle nüfuz eden bu salgın sürecinden kuşkusuz özel çocuk ve aileleri daha çok etkilenmektedir. Bu sınıfta yer alan bireylerin salgın sürecinden olumlu ya da olumsuz yönde etkilenmelerinin pek çok sebebi mevcuttur. Bunlardan bazıları; tam kapanma sürecinde özel çocukların eğitim gördüğü alanların açık olmaması, dijitalleşen eğitim sistemine uyum sağlayamamaları, ebeveynlerin bu konuda daha az bilgili olması bu süreçte özel çocuk ve ailelerin, özel gereksinimi olmayan çocuk ve ailelere göre daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır (Akçay ve Başgül, 2020: 56).

Araştırmada pandemi sürecinde özel gereksinimli çocuk ve ailelerinin eğitim, sağlık, sosyal ve aile içi yaşantılarında meydana gelen zorluklara yer verilerek, bu zorlukların nelerden kaynaklandığına, resmi ve özel kurumlar tarafından nasıl destekler sağlanarak, bu süreçten korunmalarına yönelik neler yapıldığı analiz edilerek bilimsel

literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Pandemi sürecinin halen devam etmesinden dolayı aile bireylerinin virüse yakalanma endişesiyle görüşme sürelerini kısaltmak istemesi de araştırmada sınırlılığa neden olmuştur.

Nitel bir araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu araştırmanın çalışma alanı Küçükçekmece Belediyesi Engelliler Rehabilitasyon Merkezi'dir. Burada özel gereksinimli çocuk sahibi ailelerden amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılıp, 15 aile bireyi ile derinlemesine mülakat yapılarak sonuçlar yorumlayıcı yöntemle analiz edilmiştir. Yorumlayıcı yöntemde sözlü veya yazılı bir metnin ayrıntılı bir şekilde incelenerek analizi yapılmaktadır (Neuman, 2017: 130).

Literatürde özel gereksinimli çocuk ve ailelerinin yaşadığı zorluklar ile ilgili araştırmalar genel olarak tek bir durum üzerinden veya sadece anneler ile görüşme yapılarak ele alınmıştır. Araştırmada ise dört durum (eğitim, sağlık, ekonomi ve sosyal) açısından ve anne ile baba arasında fark gözetmeksizin gerçekleşmesi de araştırmanın bu konudaki özgünlüğünü sergilemektedir.

Araştırmanın birinci bölümünde, tezin konusu, amacı, önemi ve sınırlılıklarıyla ilgili detaylı bilgilere yer verilmektedir. İkinci bölümde genel olarak tarihte yaşanan salgın türleri ile günümüzde meydana gelen ve devam eden Covid-19 Salgınına yer verilirken, üçüncü bölümde özel gereksinim kavramı ve bu ekseninde zihin yetersizliği kavramı da detaylı olarak açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, salgın döneminde özel gereksinimli çocuk ve ailelere eğitim, sağlık, ekonomik ve sosyal açıdan sağlanan olanak ve hizmetlere yer verilmiştir. Literatür taraması da öncelikli olarak bu alanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Beşinci bölümde ise araştırmanın yöntemine detaylı bir şekilde yer verilmiş olup altıncı bölümde ise araştırma bulgularının analizi ile bulguların değerlendirilmesi ve yorumlanmasına yer verilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular şöyledir; öncelikle katılımcıların geneli pandemi sürecinde en fazla eğitim alanında zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu zorluğun en önemli nedeninin de çocuklarının dijital dönüşüme uyum sağlayamamasından dolayı, online derslere katılım gösterememesi olarak belirtilmiştir. Bu konuyla ilgili Mengü ve Alpdoğan (2020: 14) online eğitim konusunda özel çocuk ve ailelerin sisteme girişlerinde bile zorlandıklarını ifade ederek, uzaktan eğitim sürecinin özellikle dezavantajlı gruplar için olumsuz olduğunu ifade etmektedir. Sağlık açısından katılımcıların çoğunluğu olumsuz duruma

karşılaşmadıklarını sadece özel çocuklarının hareketsiz kalmalarından dolayı fiziksel yapılarında bazı rahatsızlıklar yaşandığını vurgulamışlardır. Bu rahatsızlıkların nedeninin tam kapanma sürecinde çocukların fiziksel aktivitelerini yerine getiremediğinden kaynaklandığını vurgulayan Uzunçayır ve İlhan'da (2020: 209) özel çocukların tam kapanma sürecinde fiziksel gelişimlerinin olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir.

Sosyal açıdan ise katılımcıların büyük bir kısmı herhangi bir zorlukla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Hatta bazı katılımcılar tam kapanma sürecinde tüm aile bireylerinin evde olup, çocuklarıyla vakit geçirmesiyle, özel çocuğunun sosyalleşme ve diğer bireylerle kaynaşma oranının artış gösterdiğini dile getirmiştir. Pandemi sürecinde aile etkileşiminin artış gösterdiğini vurgulayan Ergül ve Yılmaz (2020: 49) bu süreçte aile bireylerinin birbirleri ile daha fazla ilgilendiklerini ve birbirleri ile uyum gösterdiklerini bu nedenlerden dolayı da özel çocuğun çevresiyle iletişim ve etkileşiminin artış gösterdiğini ifade etmiştir.

Katılımcılar pandemi sürecinde devletin sağladığı olanak ve hizmetlerden de çocuklarının engel oranı ölçüsünde faydalandıklarını ve ekonomik olarak da zorluk yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Araştırmanın Konusu

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan salgınlar toplumlar üzerinde birçok etkiye sebep olmuştur. Geçmişten günümüze baktığımızda salgın hastalıkların, toplumların yaşam tarzlarından gelenek göreneklerine kadar birçok unsurun değişimine sebep olduğu görülmektedir. Günümüzde yaşanan ve küresel nitelikte olan Koronavirüs Salgını da toplumları her açıdan olumlu veya olumsuz yönde etkilemiştir.

Toplumlar içerisinde belirli bir sınıf olan özel gereksinimli çocuklar ve ailelerinin ise salgın sürecinde normal bireylere oranla daha fazla etkilendiği bilinmektedir. Bunun en önemli nedeni ise bu süreçte özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin kapalı olması, ebeveynlerin özel çocukların eğitimi konusunda daha az bilgi sahibi olması ve eğitimlerini online olarak yaptırmakta zorlandıkları için de sınıflarında yer alan akranlarına göre daha fazla olumsuzluk yaşadıkları görülmektedir (Akçay ve Başgöl, 2020: 56).

Özellikle bu tür “özel” aileler kendi çocuklarının hiçbir zaman özel gereksinim sahibi olmayan çocuklar gibi eğitim sisteminden yararlanamayacaklarını düşünmektedirler. Akabinde tüm dünya üzerinde ve bununla birlikte ülkemizde yaşanan küresel salgın ile birlikte normal anlamda eğitim ve öğretim gören çocukların çeşitli derslerinden yoksun kalmamaları adına ilgili kurumlar tarafından özenle online eğitim videoları hazırlanmıştır. Lakin özel gereksinimli çocuklar açısından bu durum oldukça farklılık göstermektedir.

Bu çocuklar açısından salgın bağlamında eğitimlerini idame ettirecek çok az sayıda kurumlarca hazırlanan eğitim videoları görülmektedir. Ve bu durum normal anlamda eğitim alan çocuklara göre zaman açısından da çok büyük yoksunluk sergilemektedir. Örneğin normal eğitim alan çocuklar için haftanın beş günü eğitim videoları hazırlanmışken bu çocuklar için ise sadece haftanın belirli günlerinde eğitim videoları hazırlanmaktadır. Bu durumda engellilik konusunda bilinçli olan bazı aileler evlerinde ve kendi imkânları dahilinde çocuklarının birçok fiziksel ve teorik eğitimine katkıda bulunurken diğer yandan bu konuda bilinç sahibi olamayan aileler ise herhangi bir açıdan çocuğunun eğitim ihtiyacını karşılayamamaktadır. İşte bu tarz yetkinsizlik arz eden durumlar aile içerisinde de çeşitli sorunlara dönüşmektedir.

Bununla birlikte özel gereksinimli çocuk sahibi aileler öncelikle tam kapanma sürecinde sağlık açısından çocuklarını rehabilitasyon merkezlerine götüremedikleri için çocuğun fiziksel gelişimi açısından iyileşme sürecinde problem yaşamaktadır. Ekonomik açıdan ise özellikle günlük çalışan aileler bez, ilaç, mama vb. konulardaki giderlerini karşılamada zorluk yaşamaktadır. Devletin ve çeşitli kurumların yaptığı ekonomik desteklerle birlikte salgın sürecinde ailelerin ekonomik refaha erdiği görülmektedir. Son olarak sosyal açıdan ise çocukların psikolojik gelişimlerini destekleyici ortamlara ulaşımın kısıtlanmasıyla birlikte bu gelişimden mahrum kalmaları da hem çocuk hem de aileler açısından problem oluşturmuştur. Bu bağlamda devletin ve özel kuruluşların bu kesimde yer alan bireyler için uyguladığı destek programları çok önemlidir. Uygulanan çeşitli destek programları ile hem özel gereksinimli çocuklar hem de ailelerinin bu sürecin getirdiği olumsuzluklardan daha az etkilenecektir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın en temel amacı; özel gereksinimli çocuk sahibi ailelerin küresel çapta yaşanan salgın sürecinden eğitim, sağlık, ekonomi ve sosyal anlamda yaşadığı zorlukları belirleyerek bu zorlukların nelerden kaynaklandığını ve nasıl giderilebileceği konusunda çeşitli önerileri sunmaktır. Özellikle kendi ülkemiz ekseninden baktığımızda özel gereksinimli çocuklar için öncelikli olarak eğitim sisteminin daha sonra ise sağlık, ekonomi ve sosyal gelişimleri açısından gerekli birçok unsurun belirli bir derecede yetkinlik arz ettiği görülmektedir lakin ailelere sağlanan olanak ve hizmetler yönünden elde edilen verilere göre çeşitli eksiklikler olduğu görülmektedir. Aileler özellikle salgın süreci itibari ile eğitim unsuru açısından oldukça fazla sorun yaşamaktadır.

Diğer yandan özellikle sağlık sorunları açısından, salgın bağlamında ele alındığında aileler birçok anlamda sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Özel gereksinimli çocukların, gereksinim sahibi olmayan çocuklara kıyasla bağışıklık sistemlerinin daha düşük olduğu gözlemlenmektedir.

Bu durumların yanında devlet ve çeşitli kurumların özel gereksinimli çocuk sahibi ailelere yönelik yapmış olduğu yardım ve teşvikler nelerdir, bu teşvikler aileler açısından verimli karşılanmakta mıdır, ayrıca salgın sonrası ülkemizde yaşanan özellikle eğitim olmak üzere sağlık, ekonomik yaşam ve aile içi durumlarla bu tür

ailelerin karşılaştığı sorunlar, diğer ailelere göre daha büyük oranda mı etki arz etmiştir, özellikle eğitim anlamında uygulanan politikalar bu çocuklara yeterli olarak nüfuz etmiş midir, gibi sorulara çeşitli cevaplar da aranarak nitelikli bir sonuca varmak amaç edinilmektedir.

Yapılan çalışmada; bu ailelerin temel sorunlarına çeşitli açılardan bakılıp, bu türden sorunlara çeşitli öneriler bulunarak, aktarılmaya çalışılması amaçlanmaktadır.

Ülkemiz açısından ele aldığımızda dünya çapında bir küresellik arz eden salgının toplumlarda meydana gelen her bir unsur açısından çeşitli sorunları meydana getirmiş olduğu gözlemlenmiştir. Bu sorunlar hususunda hazırlanmış olan araştırmanın ana çerçevesinde öncelikli olarak özel gereksinim sahibi çocukların ebeveynlerinin yaşamış olduğu sorunların çeşitli analizleri yapılarak karşılaştıkları eğitim, sağlık, ekonomi ve sosyal açılardaki zorlukları gidermede çeşitli öneriler sunulması amaç edinmiştir. Bu kapsamda şu temel sorulara cevap aranmaktadır:

1. Pandemi sürecinde çocuğunuzla ilgili eğitim, sağlık ve sosyal alanda ne gibi zorluklarla karşılaştınız?
2. Bu süreçte zihin engelli çocuklarınızı yeterince açık havaya çıkartıp, sosyalleştirebilme imkanı bulabildiniz mi?
3. Devletin engelli çocuklar ve bireylere yönelik sokak kısıtlamasında esneklik yaptığını biliyor musunu?
4. Hafif düzeyde zihin engeli çocukların sadece kaynaştırma sınıfında eğitim alması yeterli oluyor mu?
5. Sizlerde pandemi sürecinde çocuğunuzla ilgili konularda kendinizi geliştirme imkanı bulabildiniz mi? Ve bu konuda gelişi elde etmek için neler yapıyorsunuz?

1.3. Araştırmanın Önemi

Araştırmaya özgünlük katan en önemli unsur; şimdiye kadar küresel salgın kapsamında özel gereksinimli çocuk sahibi ebeveynlerin yaşamış olduğu sorunların tüm boyutlarının ele alınmayıp, yapılan çalışmada ise bu hususun en ince ayrıntılarına kadar incelenmiş olmasıdır. Daha önceden engelli bireylere ve ailelerine yönelik birçok özgün araştırmalar yapılmıştır. Lâkin genel olarak tek bir unsur

üzerinden çalışmalar sürdürülmüştür. Örneğin bir çalışmada engelli çocuğa sahip ebeveynlerin stres düzeyleri incelenirken, sadece anne ve babanın maddi durumundaki yoksulluk düzeylerinin strese yol açabileceğine değinilmiştir (Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015: 197-214). Buradaki stres düzeyinin sadece ekonomik açıdan değil ebeveynlerin eğitim durumu, sosyo-kültürel durumlarının da ele alınarak incelenmesi gerekmektedir. Bir başka çalışmada Yazar, Bayramoğlu ve Şenol (2021: 410-416) salgın sürecinde sadece annelerin yaşadığı sağlık sorunları ele alarak, özel gereksinimli çocuğun ve ailelerinin eğitim, sosyal ve ekonomik sorunlarına yeteri kadar yer verilmemiştir.

Yapılan araştırmanın özel çocuk ve ailelerinin salgın sürecinde birçok açıdan yaşadığı zorlukların incelenmesinde ve sadece anneler açısından analiz yapılmayarak babaların da görüşlerinin dikkate alınarak incelenmesi de yapılan araştırmayı özgün hale getirmektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bilimsel araştırmalarda sınırlılıkları ele alma ve tartışma biçimleri birbirinden farklılık göstermektedir (Özkan ve Kaya, 2015: 491). Yapılan araştırmada ise çalışmanın dört temel sorunsalı olan eğitim, sağlık, ekonomi ve sosyal açıdan salgın döneminde özel gereksinimli çocuk sahibi ailelerin yaşadığı zorlukların temelini anlayarak çeşitli bulgular elde etmek için uygun görülen derinlemesine mülakat tekniğinin yapılmasında, salgın sürecindeki kısıtlama ve salgının yayılım oranının artışından dolayı istenildiği ölçüde uzun süreli görüşme yapmakta zorluk yaşanmıştır.

Bununla birlikte aileler çocuklarını pandeminin olumsuz şartlarından koruyabilmek adına görüşmelerini daha kısa sürede tamamlamak istemeleri, araştırmanın bulgularının saptanma sürecinin uzamasına ve mülakatın istenilen tarihten daha uzun süre sonra tamamlanmasına sebep olmuştur.

Akabinde salgın sürecinde yaşanan tam kapanma durumunda kütüphanelere ulaşımın gecikmiş olması da internet üzerinde olmayan pek çok bilimsel literatürden faydalanamama ya da uzun süre sonra faydalanabilme durumunu öne sürmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHTE YAŞANAN KÜRESEL SALGINLAR VE KORONAVİRÜS (COVID-19) SALGINI

2.1. Koronavirüs (Covid-19) Salgını

Dünya genelinde bazı dönemler itibari ile birçok insanın ölümüne ve çeşitli medeniyetlerin tarih sahnesinden kaybolmasına yol açan en yetkin unsur bulaşıcı hastalıklar olmaktadır. Bu tür hastalıklar genel olarak hem bizim tarihimizde hem de dünya tarihinde meydana gelen çeşitli savaşlardan veyahut doğal afetlerden çok daha fazla insanların ölümüne zemin hazırlamaktadır. Bu durum neticesinde de görülüyor ki; tüm dünya genelindeki insanlığı etkilemekte olan en önemli unsur aslında bulaşıcı hastalıklardır (Özey, 2013: 214).

Toplumbilimi olarak incelendiğinde salgınlar sosyal, siyasi ve politik yönlerden belirli bir ivedilik doğrultusunda çeşitli tedbirlerin alınmasını gerekli kılan ve dünya genelinde yaşamakta olan toplumlarda küresel açıdan birçok alanda zor durum ve krizsel yönelimler sergileme potansiyeline neden olan bir çeşit problem olarak da tanımlanabilmektedir (Çakar, 2015: 91).

Salgın kavramı aslında hem sosyal bilim araştırmacılarının hem de fen bilimi araştırmacılarının aynı anda çok yönlü ve bilimsel açıdan oldukça zengin bir perspektifte kendi bilimsel ideaları doğrultusunda anlamlandırıp, bu doğrultuda çeşitli tanımlamalar oluşturulan ve literatüre kazandırılan bir çeşit olgu olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu kavramın toplumlar üzerinde görülen etkisi sağlık açısından olduğu kadar sosyal ve psikolojik anlamdaki boyutu da yadsınamaz düzeydedir. Dolayısı ile salgın kavramının temelinde ilk olarak sağlık olgusu yer almış olsa da birçok araştırmacı açısından kendi ilgi duyup benimsedikleri bilim dallarına göre farklı yönlerden ele alınmaktadır.

Salgın hastalıklar, tarihsel açıdan bakıldığında toplumların günlük hayatlarında meydana gelen değişiklikleri oluşturan ve tüm dünya ülkelerini etkileyen sağlık sorunlarını oluşturmaktadır. Geçmişte ve günümüzde yaşanan salgın örnekleri ile bu durumun doğruluğunu kanıtlamak mümkündür. Tarihsel yönden ele alındığında salgın hastalıklar, toplumların yaşamsal faaliyetlerinden, kültürel yapılarına kadar değişiklikler yaşamasına neden olmuştur.

Küresel açıdan analiz edildiğinde yaşanan en büyük ve en etkili salgın Veba salgını olmaktadır. Avrupa ile birlikte hemen hemen tüm dünya ülkelerini etkisi altına alan ve tam bilinmemekle birlikte yaklaşık 75-125 milyon insanın hayatını kaybettiği bilinmektedir. Yaşanan bu salgın Avrupa' nın etkilendiği en yetkin salgın olarak bilinmekte olup, kıtayı ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel yönden etkileyerek aslında Avrupa'da feodalizmin etkisiz hale gelmesine zemin hazırlamıştır (TÜBA, 2020: 41).

Diğer yandan 1918 ve 1920 yılları arasında küresel çapta görülen İspanyol Gribi toplamda yarım milyar bireyin enfekte olmasına neden olmakla birlikte 50 milyona yakın birey de yaşamını yitirmiştir. Günümüzde ise etkisi hala devam eden COVID-19 salgını, geçmişte tüm dünyayı etkisi altına alan ve toplumsal yönden oldukça ağır olan Veba Salgınından sonra gelen ve bütün dünyayı etkisi altına alan ilk bulaşıcı salgın türüdür (A.g.e., 2020: 41).

İlk kez Aralık 2019 yılında Çin'de canlı hayvan pazarı olan "Deniz Ürünleri ve Canlı Hayvan Toptan Satış Pazarı'ndan" çıktığı bilinen bu hastalık kısa zamanda tüm dünyaya yayılarak epidemik hale gelmiştir (Üstün ve Çiftçi, 2020: 143). Yapılan araştırmalar sonrasında hastalığa yakalanan insanların burası ile teması olduğu saptanmıştır. Salgının ilk başında virüse yakalanan hastalardan 7 tanesinin durumu ağırken , bir hasta hayatını kaybetmişti. Ardından bazı bilim insanları var olan virüslerden farklı olarak, daha değişik bir virüsün belirlendiğini ve bu virüsün de COVID-19 olduğunu belirtmişlerdir (A.g.e., 2020: 143).

Koronavirüs pandemisi 21. yy' da yaşayan insanların önceden yaşamadığı ve her açıdan hayat koşullarını etkileyen küresel nitelikte dünyayı ekonomik, siyasi, sosyal ve psikolojik açılardan etkileyen olgu olarak da tanımlanabilmektedir. Yapılan araştırma bütünsel olarak sosyoloji konularını içermiş olduğundan, tıp terimlerinin detaylarını içermeyerek, COVID-19 sürecinin dezavantajlı gruplar üzerindeki toplumsal yansımalarını içermektedir.

2.2.Dünya Genelinde Yaşanan Salgın Türleri

Geçmişten günümüze dünya üzerinde pek çok salgın hastalıklar meydana gelmiştir. Küresellik gösteren salgın türlerinin çoğunluğu kitlesel boyutta insanların ölümüne sebep olmaktadır. Salgın süreçleri küresellik unsuruyla birlikte çeşitli toplumlara farklı açılardan etki etmektedir (Aydemir, 2020: 2).

Batı Avrupa kıtasında 12. yüzyılda meydana gelen ve “Kara Ölüm” olarak bilinen Veba Salgını nedeniyle Avrupa’da yaşayan insanların yarısının vefat ettiği bilinmektedir (Özey, 2013: 210 akt. Aydemir, 2020: 2-3).

Veba olarak adlandırılan salgın çeşidi tarihsel süreç ekseninden ele alındığında oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu durumun nedeni ise genel olarak Veba hastalığının geçmiş dönem medeniyetlerinin düzensiz ve her açıdan eksiklik içeren hayat koşullarından kaynaklanmış olmasıdır (TÜBİTAK, 2020).

Toplumlarda meydana gelen çeşitli hastalık oluşumları gibi salgınlar da tesadüfi olarak ortaya çıkmamaktadır. Salgın hastalıkların oluşabilmesi için birçok zararlı etkenin uygun çevresel koşullarda ve en önemlisi hassas tabakadaki bireylere temas etmesi ile birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir (TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 2002). Bu tür hastalıklar öncelikle tıbbi ve daha sonra da her açıdan yoksunluk atfeden toplumlarda daha fazla yayılım göstermektedir. Çünkü bu tür toplumlarda yaşayan bireyler adına gerekli tedbirler diğer gelişmiş toplumlarda yaşamakta olan bireylere kıyasla çok daha az alınmaktadır. Bu durum da bize şunu gösteriyor ki; dünya üzerindeki salgınların ortaya çıkışı ve çeşitli toplumlar açısından çok daha korkutucu oluşu, aslında yine o toplumların kendi bünyelerinde barındırdıkları gelişmişlik mekanizmaları ile doğrudan ilişkilidir.

Tarihsel süreç çerçevesinden bakıldığında geçmiş zamanlardan günümüz dünya sistemine gelinceye kadar ülkeler ve akabinde küresel bazda var olan birçok salgın hastalık gözlemlenmektedir. Bu salgınlar çeşitli toplumlar açısından bakıldığında oldukça farklı sonuçları meydana getirmiştir. Yaşanan bu salgınların dünya tarihi açısından bakıldığında çok fazla türleri mevcut olmakla birlikte yapılan araştırmada genel olarak toplumları her açıdan zarara uğratar nitelik sergileyen salgın türlerine ve küresel boyutta toplumları hangi açılardan etkilediklerine değinilmiştir.

İlk olarak şöyle söylenilebilir ki; tarihte yaşanan salgınlara bakıldığında, insanların yaşamını etkileyen ve salgın hastalıkların nedeni olarak bilinen virüslerin, insanlığın var olmasından daha önce hayat bulmuştur (Tunç ve Atıcı, 2020: 338). Tıp literatürü açısından önemli olan tarihsel bir kitap, “yeryüzüne daha insanlar gelmemişken hastalıklar gelmiştir” cümlesi ile başlamaktadır (Lyons & Petrucelli, 1997: 19). Buradan da görülüyor ki; insanlığın varlığından bu yana salgın hastalıkların sebep

olduğu ölümler, diğer hastalık türlerinden tamamı ile değişik yönde olarak değerlendirilmiştir.

Çiçek hastalığı, bireylere çeşitli açılardan vermiş olduğu korkudan ve endişeden dolayı ilk kez tanınan salgın hastalıklardan birisi olmuştur. Ve bu hastalık ilk olarak Çin’ de gözlemlenmiştir. Daha sonra ise M.Ö. 8. yüzyılda çeşitli kil tabletler üzerinde Mezopotamya yakınlarında birçok Veba türlerinden ve bazı yazılarda farklı faktörler ekseninde gözlemlenen Hummalardan da bahsedilmektedir. M.Ö. 300 yılında ise Aristoteles, genel olarak at, eşek ve katır türlerinde gözlemlemiş olduğu ve hayvanlar açısından çok büyük önem arz eden Ruam hastalığından bahsetmiştir. (A.g.e. 1997).

Akabinde Cüzzam salgınının da insanoğlunun gördüğü en eski ve birçok insanın ölümüne yol açmasıyla birlikte insanları derinden etkileyen salgın türlerinden biri olduğu da görülmektedir. Bu nedenle de klasik dini edebiyatta da oldukça yetkin bir anlam teşkil etmektedir. Eski Hint, Çin ve Mısır bölgesinde olan edebi çalışmalarda da Lepraya ilişkin birçok kısımlara yer verilmektedir (Özdemir, 2010: 16). O dönemlerde bu korkunç hastalığın diğer insanlara bulaşmasının önüne geçebilmek adına Cüzzam hastalığına yakalanan biri dışarıda dolaşırken diğer insanların ona yaklaşmaması için “murdar...murdar...” şeklinde bağırarak yürümesi gerekmektedir. Hastalığa yakalanan kişi dilsiz ise boyun bölgesine çingirak takarak yürümesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kızıldağlı, 1977: 473). Toplumsal açıdan bakıldığında salgınların hastalığa yakalanan bireylerde dışlanmışlık etkisi yarattığı aşikardır.

Diğer yandan bakıldığında veba salgını özellikle 14. ve 15. yüzyıllarında İstanbul’ da yaşamakta olan bireyler açısından çok büyük tahribatlar yaratmış olup, veba salgını için “ilahi bir ceza” tabirini kullanmışlardır. Bu dönemde Veba Salgını birçok insanın yaşamını yitirmesine neden olmakla birlikte salgın esnasında oluşan cesetlerin ise diğer insanlara bulaşıp yayılmasını önlenmek amacıyla gömmeden denize atılmıştır (Eyice, 1958: 667-668). Bu tarz durumlar da aslında dünya genelinde yaşanan salgınların diğer hastalıklardan oldukça farklı olduğunun en önemli sonucunu göstermektedir. Salgınsal faktörler sonucu yaşamını yitiren bireylerin, herhangi bir salgın hastalık sonucunda yaşamını yitiren bireyler gibi bir mezara yönelik aidiyetlik durumlarının olmayışı açısından da geride kalan aile bireyleri adına oldukça büyük oranda maneviyat eksikliği oluşturmaktadır.

Özellikle dini eğilimlerin yoğun olarak yaşandığı ülkeler açısından mezarlık kültürü, yakını vefat etmiş aileler için büyük önem taşımaktadır. Sürekli olarak yakınının yanbaşında dualar etme kültürüne haizken, salgın kaynaklı nedenlerle yaşamını yitiren bireyler için geçmiş yüzyıllarda yapılan bu tarz önlemlerden sonra bu aileler ciddi anlamda üzüntüye maruz bırakılmıştır. Salgın kaynaklı olarak meydana gelen bu tarz durumlar da toplumsal açıdan, geçmişte de günümüzde de oldukça derin izler yaratmaktadır.

Yine bu dönemlerde İslami yöndeki çeşitli düşüncelere kıyasla Osmanlı’ da yer alan hekimler Veba hastalığının bulaşıcı olduğunu söylemekte lakin ulema sınıfı ise bunu söyleyen kişiler için “sapkın” tabirini kullanmaktadır. Ulema sınıfının ana görüşü; bu tür hastalıkların bulaşıcı türden bir değer teşkil etmeyerek, Allah’ ın çok günah işleyen kulları adına göndermiş olduğu cezadır şeklinde görüş beyan etmektedirler. Bunun için de salgın hastalıklardan gözetilmeyi bir çeşit küfür olarak algılamaktadırlar (Özdemir, 2010: 17).

Bulaşıcı hastalıklık niteliğindeki salgınlar hem Batı hem de Doğu toplumları adına güvenilir anlamda gerçek bir tıp teşhisleri koyma imkanı veremeyecek kadar kesinlik içeremediği için salgın kaynaklı hastalıklar tam manasıyla açıklığa kavuşturulamamaktadır. Bu durumla beraber ülkeler arasında küreselleşme olgusuyla birlikte ticari faaliyetler de başlayınca ülkelerin birbiriyle ilişkilerinin çoğalması da toplumdan topluma sadece ticari malların değil de karşılıklı olarak toplumlarda yaşanan hastalıkların ve mikropların da yayıldığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla Avrasya’ nın ve Afrika’ nın belirli bölgelerinde var olan salgınlar dünya geneline yayılıp birçok insanın bu tür salgın kaynaklı hastalıklardan yaşamını yitirmesine sebep olmuştur. Hatta bu mikroplar önceden hiç hastalıkların yaşanmadığı bölgelerde daha fazla yayılıp buradaki bireylerin ölümüne neden olmuştur (McNeill, 2002: 288).

Dünya genelinde diğer salgın türlerinden daha büyük öneme sahip olan Veba Salgını 19. yüzyılın sonlarına doğru azalmaya başlamış ve o dönemlerde çeşitli istatistiklere göre de Kolera Salgını, Veba Salgınının önüne geçmiştir. 1800’ lü yıllar kolera salgınları adına müthiş bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu zamana kadar bölgesel olarak görülen bu salgın, bu dönem itibari ile dünya çapına yayılıp, oldukça büyük oranda küresellik kazanmıştır (Emrence, 1999: 46).

Geçmişte ve günümüz dünyasında da yaşanan bu ve buna benzer nitelikteki salgın hastalıklar ülkeler çapında büyük önem arz eden toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin var oluşunu kısıtladığı için de, toplumlarda geçmiş dönemlerdeki gelenek ve görenek anlayışı da kopmaya yüz tutmuştur. (Özdemir, 2010: 34).

Özellikle Müslüman toplumlarda camilere gidilip cemaatle birlikte namaz kılma, ramazan aylarında toplu olarak yapılan iftarlar, yakınlarının cenaze törenlerine katılım ve çeşitli yönde yapılan mevlitler gibi dini değerlerden bir anda bütün halkın soyut bir şekilde yaşamaya zorlanması ki, bu kendi sağlıkları adına alınan kararlardır bu durumlar toplumlar açısından bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. En önemli sorunlar da birçok insanın sosyal anlamda yaşamış olduğu çeşitli sorunlardır. Bu sorunlar toplumların bütünlük ve benlik duygularının görünmeyen ve hatta nereden ve nasıl geldiğinin bile bilinmediği virüs yüzünden yok olmaya yüz tutmuş olmasından kaynaklanmıştır.

2.3. Salgınların Toplumsal Açıdan Etkileri Ve Fiziksel Mesafelenme Süreci

Dünya toplumları açısından nesiller boyunca insanların yaşadığı en büyük sorunlardan biri salgınlardır. Geçmişte de Veba, Kolera, Tifüs, İspanyol Gribi gibi pek çok salgın hastalıklar yaşanmıştır. Günümüzde de yeni nesil Koronavirüs (COVID-19) Salgınının rol oynadığı kriz sadece içinde bulunduğumuz dönemi etkileyecek sonuçları hazırlamamış, bununla birlikte küresel sistemlerde ekonomik, siyasi, kültürel ve teknolojiye gelişimleri değiştirip dönüştürecek dinamikleri de ortaya koymuştur (Cengiz, 2021: 35).

Özellikle Avrupa ve Asya bölgesinin geçiş güzergahında yer alan Anadolu bölgesi, diğer bölgelerin de içerisinde barındırdıkları salgın hastalıklara maruz kalmaktadır. Çünkü, geçmişte de günümüzde de Anadolu toprakları tüm dünya kıtaları açısından ticari anlamda en yetkin geçiş güzergahını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu bölgede yer alan toplumlar sürekli olarak diğer ülkelerde yaşanan pandemilere istemeden de olsa ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Bu açıdan Anadolu toplumları tarihte tüm salgınlar olmasa da büyük bir kısmına mahsur kalmışlardır.

Salgın kaynaklı rahatsızlıkların ortaya çıkıp toplumlar çerçevesinde yayılım göstermesine etki eden birçok neden mevcut bulunmaktadır. Örneğin temizlik kurallarına uymama, bireylerin yerleşik yaşama ayak uydurduktan sonraki hayat tarzlarının neden olduğu sağlık dışı ortamlarda yaşamaya devam etmeleri, çevre

koşullarının değişimi, ekonomik yoksunluklarla birlikte insanların bağışıklık dengesinin zayıflaması da salgınlara yakalanma riskini arttırmaktadır (Kılıç, 2020: 18).

Bölgesel bazda salgın kökenli rahatsızlıklar yayılım gösterdikleri çevreler ve etkilemiş oldukları birey sayılarına göre adlandırılmaktadır. Süreklilik göstererek sadece belirli bir yerde olan salgın türüne *dar salgın* denilmektedir. Salgının belirli bir alandan yayılıp, diğer alanda görülmesine de *andemi/endemi*, belli bir alanda ya da iki değişik ülkede normal seyirinden daha çok görülmesine *epidemi*, küresel boyutta tüm dünyaya yayılması ise *pandemi* olarak adlandırılmaktadır (Dols, 1979: 162 & 189 akt. Aydemir, 2020: 3-4).

Yukarıda bahsedilen salgın tanımlamalarından ülkeler ve toplumlar açısından en korkutucu etkiyi “pandemi” oluşturmaktadır. Tarihte yaşanan salgınlar toplumların yaşamsal faaliyetlerini her açıdan etkilemektedir. Bu etkiler salgının meydana geldiği zamana ve bu zamanlardaki toplumların yaşayış düzenine göre de farklılıklar sergilemektedir. Toplumlarda yaşanan bu farklı etkiler aslında toplumların kendi bilinç düzeyiyle de doğrudan ilintilidir.

Lâkin salgın hastalıklar hangi zamanda ülkelere etki ederse etsin, bireylerin beklemedikleri zamanlarda karşılaşmış oldukları hastalıklar sebebi ile birçok insanın hayatını kaybetmesine yol açarak yaşamlarında sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik açılardan olumlu veya olumsuz yönde etkilenmelerine sebep olmaktadır. Salgın hastalıklar bağlı buldukları toplumları birçok açıdan etkilemişlerdir. Çalışmamızda ilk olarak salgınların sosyolojik ve psikolojik yöndeki etkilerini açıklayacağız.

2.3.1. Sosyolojik Ve Psikolojik Etkileri

Toplumlarda meydana gelen salgın hastalıklar, insanlar üzerinde olumlu veya olumsuz anlamda birçok sosyolojik ve psikolojik etki yaratmıştır. Bunun en önemli nedeni; yaşanan salgının hangi yoldan gelerek nasıl bulaşacağını bilinmezliği, tedavi yöntemlerindeki kısa sürede bulunamayışı, en çok hangi yaşlarda etki göstereceğinin ilk başlarda bilinmemesiyle birlikte insanların yaşadığı panik ve korku halinin etkili olmasıdır (Aşkın, Bozkurt ve Zeybek, 2019).

Geçmişte ve günümüzde yaşayan toplumlara bakıldığında bireyler pandeminin ilk oluştuğu bölgede yaşamını sürdürüyorsa ya o bölgeden göç etmişler ya da göç etme

imkanı olmayanlar veya maddi açıdan sıkıntısı olan bireyler içlerinde yaşamış olduğu boşvermişlik psikolojisi ile kendilerini ve aile bireylerini ölüme mahkum etmişlerdir. Salgın psikolojisi toplumlar açısından çok farklı anlamlar kazanmıştır. Örneğin; 1348 yılında Floransa' da meydana gelen salgında burada yaşayan bireylerin öleceklerini düşünüp ve buna biyaten tedbir almayarak, yaşama karşı boşvermişlik haliyle hareket edip yaşamlarını sürdürdükleri bilinmektedir (Slavicek, 2008: 78-79).

Bu duruma verilecek bir diğer örnek ise Chicago' da yaşanmıştır. 1918 yıllarında bu bölgede meydana gelen İspanyol Gribinin bireylerde yaratmış olduğu psikolojik etki ile birlikte bu hastalığın devası niteliğinde, çocuklarını kendi elleriyle boğarak öldürmüşlerdir. Bu dönemlerde yaşanan salgın hastalığın yalnızca bireylerin ölümüyle sonlandırılabilceğini benimsemektedirler (Nikiforuk, 2020).

Görülmektedir ki salgın hastalıkların toplumlar üzerindeki etkisi sadece bu hastalıkları meydana getiren virüslerin insanların yaşamına son vermesiyle değil, yaşanan bu pandemi sürecinin bireylerin akıl sağlığını olumsuz etkilemesi sonucunda artık sadece bu virüslerin insan yaşamını etkileyip ölümüne yol açmasından ziyade, insanlar bu hastalığın etkisiyle virüsten önce kendi cinsinden olan canlıların ölümüne neden olmaktadır ve hatta sadece kendi cinsinden olanların değil kendi canından olan insanların da ölümüne neden olmaktadır. Buradan yola çıkılarak anlamlandırılan şey şudur ki; toplumlar açısından salgınsal kaynaklı hastalıklara yol açan virüslerin götürdüğü canlar aslında virüslerden daha fazlasını teşkil etmektedir.

Pandemi sürecinde meydana gelen ölümlerle birlikte özellikle Müslüman toplumlar açısından cenaze törenlerinde de çeşitli değişiklikler yaşanmaktadır. Geçmiş dönemlerde yaşanan değişik durumları günümüzde meydana gelen ve küresel salgın olarak adlandırılan Koronavirüs Salgını sürecinde kendi ülkemizde ve dünya ülkeleri bazında da görmekteyiz. Özellikle bizim ülkemiz gibi Müslümanlık niteliği sergileyen ülkeler için pandemi kaynaklı ölümlerden sonraki cenaze defin işlemleri süreci toplumlar açısından hayli zor olmaktadır. Çünkü kendi ailesinden birinin cenazesini sırtlamadan ve onu hiç göremeden kabre uğurlamanın bu bireylerde yaratmış olduğu psikolojik tahribat yadsınamaz düzeyde gözlemlenmektedir. Tabii pandemilerin toplumlar üzerinde yaratmış olduğu psikolojik bunalım süreci hemen hemen her dönemde yaşanan salgınlarda gözlemlenmiştir.

Özellikle salgınların sebebinin ve tedbirlerinin bilinmemesinin bireyler üzerinde oluşturmuş olduğu bozuk ruh hali devlet yönetimindeki bireylerde de mevcut olarak görülmüştür. Ve bu ruh haliyle devlet yöneticileri konumundaki bireyler de mantık dışı uygulamalar yapmaktan kendilerini alamamışlardır. Veba Salgınının hayvansal kaynaklı olduğunu bilmekte fakat hangi hayvandan kaynaklandığını bilemedikleri için o dönemde yanlış hayvanları, kedi ve köpekleri kurban olarak seçmişler. Dolayısıyla Vebanın asıl kaynağını yani sıçanları yiyerek ortadan kaldıran hayvanların yok edilmesiyle birlikte bilinçsiz olarak salgının oluşum ve etkileşimi daha fazla arttırılmıştır (Bauer, 2016). Bu bağlamda salgınlar, toplumdaki güç dengelerini , sınıf çatışmalarını ve derin toplumsal değişimleri gösteren unsurlar olmaktadır (Ulutaş, 2020: 739).

Veba Salgını esnasında bebeklerin ölüm oranlarında yükseliş meydana gelmektedir. Bebeklerin boğularak öldürülmesi normal bir hal almıştır. Bireyler salgın sürecinde psikolojik durumlarının iyi olmayışından dolayı bebeklerine kıymışlar ya da onları terk etmişlerdir (Kılıç, 2020: 34). “İtalya’da Veba Salgını yıllarında karşılaşılan yoksulluk ve ağır hayat şartları, insanları daha tam biçimlenmeyen çocuklarını öldürerek, evlat katili olmayı göze alacak kadar acımasız yapmıştır” (A.g.e., 2020: 34).

Diğer yandan bakıldığında ise özellikle Avrupa toplumlarında meydana gelen sosyo-ekonomik yöndeki olumsuz anlamda bozulmalar da toplumları olumsuz hayat şartlarına sürükleyip, bu yönde yaşam standartlarının salgın öncesi zamanlara oranla çok daha düşük düzeyde olduğu da gözlemlenmektedir. Bazı tarihçilere göre 1348-1350 ve 1361-1362 yılları arasında iki defa tekrarlanan veba salgınının Kuzey Batı Avrupa nüfusunun yarısından fazlasının ölümüne yol açtığını söylemektedir (Gümüş, 2011: 140).

Salgın hastalıkların yaşattığı en önemli olumsuzluklardan biri toplumların her açıdan düzeninin bozulmasıdır. Küresel açıdan gözlemlenen olumsuz durumlardan diğeri de, salgın süreçlerinde bireylerin hukuk kurallarını ihlal ederek davranış sergilemesidir. Toplumlarda yaşanmış ya da yaşanmakta olan salgın hastalıkların olumsuz yönlerinin yanında bazı olumlu yönleri de olmaktadır. Salgın sürecine kadar bazı toplumlarda hijyen kuralları önemsizlenerek, salgın süreci ile birlikte bu kuralları benimseyerek yaşamlarını daha temiz ortamlarda geçirmişlerdir. Özellikle Müslüman olmayan toplumdaki tuvalet ve lavabo alışkanlıklarında salgın dönemine kadar uygulamış

oldukları temizlik kültürlerinde köklü değişiklikler yaşandığı gözlemlenmektedir. Bazı toplumlarda yaşanmakta olan dini yapı gereği temizliğin pek de önemi yoktur. Hatta vaftiz esnasında yıkanmış olan bireyin ömür boyunca yıkanma ihtiyacının olmadığını öne sürmektedirler. Dolayısıyla bazı toplumların salgın sürecinde temizlik malzeme kullanımının artışı gösterdiği bilinmektedir. Bununla birlikte de, bu toplumların salgının ardından da titizlik göstereceği ve bu durumun virüse yakalanma oranlarına da olumlu yönde etki edeceği bilinmektedir (Tannahill, 2003: 130).

Lâkin bu toplumların su ve sabunla yakınlaşmaları salgın sonrasında kısa bir süre daha etkili olup daha sonrasında yine etkisini kaybetmiştir. Tıpkı salgın öncesinde yaşadıkları gibi su ve sabundan yani her türlü hijyen maddelerinden uzak durup yaşamlarına devam etmişlerdir. Bu dönemlerde bireyler duş alıp, yıkanmak yerine esans kullanmışlar, değerli kıyafetleri pislenmesin diye iç çamaşırları kullanmışlardır. Bu toplumlarda hamam özelliği taşıyan duş alma ve temizlenme yerleri de daha çok frengi rahatsızlığı olan bireyleri tedavi etmek veyahut civa kürü üretiminin gerçekleştiği yerler olarak bilinmektedir (Erkanlı, 2020).

Dünya genelinde var olan salgın hastalıklar toplumlara sosyal ve psikolojik anlamda çeşitli olumsuzlukları yaşatmıştır. “Böyle zamanlarda toplumda meydana gelen değişiklikleri sosyolojik açıdan değerlendirmek salgının toplumsal sonuçlarını daha iyi değerlendirebilmek için gereklidir” (Afacan ve Avcı, 2020: 2). Çünkü sosyolojik bakış açısı aslında sosyal hayatın tamamıyla ilgilidir (Kızılcılık ve Erjem, 1996: 519 akt. Afacan ve Avcı, 2020: 3).

Günümüzde yaşanan Koronavirüs salgınının da toplumlarda meydana getirdiği sosyolojik ve psikolojik tahribatın en önemli nedenleri salgının ortaya çıkış sebebinin tam olarak bilinmemesi, virüsün kontrol altına alınamayışı ve dünyadaki bütün insanların potansiyel risk altında olmasıyla salgın süreci toplumsal bir travmaya dönüşmüştür (Aşkın, Bozkurt ve Zeybek, 2019: 304).

Böylece, ülkeler açısından küresellik arz eden salgınların aslında bir salgından fazlasını meydana getirdiği görülmektedir.

2.3.2. Siyasi Bakımdan Etkileri

Dünya genelinde gözlemlenmekte olan büyük çaplardaki pandemilerin ortaya çıkıp oldukça hızlı bir şekilde dağılmasında “insan” faktörü birincil etkindir. Bireylerin

sıklıkla birarada yaşamış olduğu yerleşkeler, virüslerin yayılma oranının da daha fazla olduğu ortamları oluşturmaktadır. Bu bağlamda tarihten günümüze yaşanan salgınlarda en yetkili unsur insanlardır. İnsanlar yaşanan pandemi süreçlerinde bireysel olarak kendilerini izole etmeyi başarırlarsa toplumsal olarak da bu süreci en güzel şekilde sonlandıracaklardır.

Pandemik rahatsızlıklar, açlık ve aylar süren savaşlar Avrupa medeniyetlerini özellikle de Orta Çağ döneminde oldukça yoğun bir şekilde etkilemiştir. Bu zamanlarda Avrupa medeniyetleri önceden yaşanan salgın dönemlerinden daha fazla olumsuz koşullara uyum sağlamak zorunda kalarak, bu koşullara kendi yöntemleri doğrultusunda mücadelelerde bulunmuşlardır (Özden ve Özmat, 2014: 61). Küresel çapta meydana gelen pandemiler tarihsel süreçlerde özellikle siyasi anlamda orduları çok fazla etkilemektedir. Salgın hastalığa neden olan virüsler, bazı savaşlardan daha fazla insanın ölümüne sebep olmuştur.

Peleponnes Savaşları Veba Salgınının, Haçlı Seferleri Sıtma ve Tifüs Salgınının, Yüzyıl Savaşları (1337-1453) Veba Salgınının, 1. Dünya Savaşı' nın son anları ise İspanyol Gribinin etkisi altında yaşanmıştır. Pandemiler aslında savaş zamanlarında normal zamanlara oranla toplumları daha fazla etkilemektedir. Tarihteki çok güçlü orduların bile yıkımına tek bir virüsün etkili olduğu bilinmektedir. Birçok güçlü ülkeler için savaşın sonucu kendi lehlerine olacak iken pandemi sürecinin etkisiyle bu durumun en güçlü ülkelerin bile aleyhine olduğu gözlemlenmektedir. Örnek verilecek olursa, geçmişten günümüze tüm insanlık adına önem arz eden savaşlardan ilki; 1520 yılındaki Aztek Medeniyetlerinin, ikincisi ise 1531' de İnka Medeniyetlerinin yakalanmış oldukları Çiçek Salgını nedeniyle kendi ülke nüfuslarının belki de yarısından bile az olan İspanyol ülkesi karşısında yenilgiye uğramaları ve akabinde tarih sahnesinden silinmelerine yol açmıştır (Kılıç, 2020: 36).

Haçlı ordusu, yapmış oldukları seferler sırasında birçok salgın hastalıkla mücadele etmiş olup bunlardan en önemli ikisi; Veba ve Sıtma Salgınıdır. Bu süreçte içerisinde 500 bin kişinin yer aldığı Haçlı Ordusu salgınların yaratmış olduğu etki ile birlikte 100 bin dolaylarına düşmüştür (A.g.e., 2020: 36).

Genel tanımlama etrafında söylemek gerekirse 15. ve 16. yy' da Avrupa kıtasında insanların ölümüne yol açan en yetkin pandeminin başında Çiçek Salgını gelmektedir. Akabinde 18. yy' da etkisini gösteren en önemli pandemi de Kolera olmaktadır. 1817-

1833 ve 1829-1851 yılları arasında yaşanan bu pandemilerden birçok insanın ölümüne yol açan Kolera Salgınının uzmanlar tarafından kontrolü ancak 20. yy' da gerçekleşmiştir (Macar ve Asal, 2020: 225).

19. yy' da ise Tifüs adı verilen salgın birçok insanın hayatının sonlanmasında etkili olmuştur. Tifüs, 1. Dünya Savaşı sırasında çok fazla etkili olmuştur. Özellikle Avrupa ve Asya bölgelerinde yirmi beş milyon kişinin hastalığa yakalanmasına neden olduğu görülmüştür. Salgın hastalıkların savaş dönemlerinde olması ile birlikte, savaş süresince hayatını kaybeden asker sayısından daha fazla insanın ölümüne yol açtığı gözlemlenmektedir. Küresel bir boyutta çok büyük öneme sahip olan İspanyol Gribi 1. Dünya Savaşı' nın bitmesine yakın bir süreçte ortaya çıkıp dünya genelindeki insanların 5' te 1' inin salgına yakalanmasına ve 50-100 milyona yakın insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur (A.g.e., 2020: 225).

Pandemilerin ortaya çıkarmış olduğu ülkeler bazındaki büyük hasarlar sosyolojik, psikolojik, siyasi ve ekonomik olarak büyük yönde etkili olmuştur. Yaşanılan salgınlar siyasi açıdan büyük oranda Afrika ve Amerika bölgelerinde sömürgeleşmeye neden olmuştur (Diamond, 2010). Salgınlar toplumlarda manevi yönden ahlaki düzenin de bozulmasına etki etmektedir. Meydana gelen sömürgecilik, yağmalama, tecavüz vb. durumlar aslında bireylerin yaşamış olduğu psikolojik bir çöküşten kaynaklanmaktadır. Pandemilerin bireyler üzerindeki olumsuz anlamdaki psikolojik etkisi yadsınamaz düzeyde gözlemlenmektedir.

Bireyler, tabakalaşma ve belli sınıflardaki değişikliklerden ve çeşitli baskılardan kurtulmak adına ilk olarak şiddet eğilimi göstermektedirler. Bununla birlikte Avrupa' nın kırsal kesimlerinde suçluluk değerlerinde de hayli artış gözlemlenmektedir (Kılıç, 2020: 36-37). Pandemi hastalıklar aslında bireylerin direkt olarak psikolojik ruh hallerini etkilemiş olduğundan, bireyler artık kendi iradeleri dışında davranışlar sergileyip ve bu davranışlarla birlikte de ülkelerine aslında siyasi, ekonomik, psikoloji ve sosyolojik anlamda zarar vermektedirler. İlk başlarda da söylendiği gibi salgınlar aslında bireyler ve hatta ülkeler açısından salgından daha fazlasını teşkil etmektedir.

Tarihsel yönden bakıldığında çok büyük önem arz eden Veba Salgınının ülkelerin siyasi tarihindeki etkisini sunan en önemli hadiselerden biri, ilk olarak Fransa' da sonrasında ise İngiltere' de gerçekleşecek olan iki önemli ayaklanmaya etki etmiştir. Fransa' da 1358 yılında yaşanan "Köylü Ayaklanması" meydana geldiğinde aslında

İngiltere ve Fransa' da yaşanan Yüzyıl Savaşları 20 yılı aşkın süredir devam etmekte idi. Bu ayaklanmalar Fransa' da toplumsal açıdan kanuni düzenin olumsuzluklarla sonuçlanmasındaki en önemli unsuru teşkil etmektedir. 1350 yılında salgın bir nebze de olsa bireyler üzerinde etkisini yitirdiğinde İngilizlerin ordusunca göreve getiriline İspanyollar ve ücretli askerler, Fransa' nın bazı kırsal kesimlerinde yağmalama ve tecavüz gibi ahlaki yoksunluk içeren davranışlar sergilemişlerdir (A.g.e., 2020: 37). Bu davranışlar tabii olumlu davranışlar olmamakla birlikte, o dönemdeki bireylerin sergiledikleri davranışların asıl nedeni pandemik hastalıkların bireylerde oluşturduğu ruhani rehavete katılmış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Bu rehavet sonucu belki de aç kalma korkusu da bu tarz bireylerde olumsuz davranışların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bireylerin savaş esnasında yapmış olduğu bu tarz davranışlar aslında etik bir savaş göstergesi olmamakla birlikte ordusuna katılmış oldukları ülkelerin de siyasi anlamda olumsuz bir yönelim sergilemelerine de zemin hazırlamaktadır.

2.3.3. Ekonomik Yaşama Etkileri

Küresel boyut arz eden pandemiler ülkeler adına birçok olumsuz nedenleri meydana getirmektedir. Bu olumsuzluklar arasında; aniden yaşanan ölümler, nüfussal kayıplar, bireylerin hayat standartlarının değişiklik göstermesi, üretim ve dağıtım eğilimlerinin gerçekleşmemesi ve bu duruma biyaten ticari ilişkilerin de olumsuzluklara mahsur kalması ile birlikte ülke ekonomisinin çökmesini de beraberinde getirmektedir (Gürsoy, Tunçel ve Sayar, 2020: 21).

Ülkeler bazında yaşanmış veyahut yaşanmakta olan salgınlar neticesinde doğal ölüm oranlarından çok daha fazla bireyin ölüm oranlarında bir artış eğilimi gözlemlenmektedir. Belirli açıdan ekonomik sisteme ve vergisel yeterlilik seviyesine ulaşmış olan toplumlarda hayatını kaybetmiş olan bireyler vergi kazanımlarında, üretim-tüketim anlamında ve işgücü piyasasında ciddi yönde durgunluğun yaşanmasına zemin hazırlamaktadır.

Pandemi dönemlerinin geride bırakmış olduğu en acı durum da çok fazla insanın ölümüne yol açmış olmasıdır. Bu durum da pandemi sürecini yaşamış ülkeler için olumsuz anlamda bir ekonomik çöküntüyü beraberinde getirmektedir. Örnek verilecek olursa; 542 senesinde varlığını sürdüren Justinian Vebası' nın İstanbul' da görülmesiyle birlikte şehir nüfusu oranında ciddi bir azalış olduğu gözlemlenmiştir.

Bu dönemde insanlar hanelerinden çıkamadığı için bütün cadde ve sokaklar sessizliğe bürünmüştür. İnsanların hanelerine hapsolması ile birlikte şehir ve akabinde ülke bazında ciddi anlamda ekonomik krizler yaşanmıştır (Kılıç, 2020: 37).

İnsanların dükkanlarına gidememesi, herhangi bir alışverişin yapılamaması, üretim ve tüketim yapılacak alanların sürekli olarak boş bırakılması ve ticaret yollarının da aksamasıyla birlikte ülkeler bazında ciddi krizler gözlemlenmiştir. Tarımsal alanda üretimini gerçekleştiren bireylerin büyük bir kısmının hayatının sonlanması ile birlikte önemli anlamda kıtlık baş göstermiştir (A.g.e., 2020: 38). Toplumlarda yaşanan kıtlıklar neticesinde bireyler de yaşam ihtiyaçlarını karşılayacak maddi yoksunluğun getirmiş olduğu psikolojik bunalım ile birlikte hırsızlık veyahut başkalarının mallarını yağmalama yönünde eğilimlerde bulunmaktadır.

Veba Salgınının Avrupa ülkeleri adına yaratmış olduğu tahribat yadsınamaz düzeyde olumsuzluklar yaratmıştır. Lâkin, toplumlar açısından maddi yönde olumlu etkileri de mevcuttur. Pandemi sürecinin birinci etki dönemi atlatıldıktan sonra sağ olanların büyük bir kısmı adına yaşam standardizasyonunun artış eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Avrupa bölgesinin nüfus oranının fazla olmasından dolayı bireyler günlük hayatlarını idame ettirecek yiyecek bile bulmakta zorlanmakta idiler. Bu nedenle Avrupa ülkelerinde Veba Salgınından önce sıklıkla yoksunluklar yaşanmakta idi. Salgın sonrasında ise elde var olan yiyecekler aktif nüfusun günlük yaşamlarını idame etmesine olanak sağlamıştır (Slavicek, 2008: 81).

Akabinde 1346 ve 1352 yılları arasında yaşanan pandemi döneminde İngiltere’ de yaşayan toprak sahipleri tarlalarında üretim yapabilecek ve ürünlerin verimli bir şekilde oluşmasını sağlayabilecek insanlar arıyorlar lâkin bulamıyorlardı. Bundan dolayı da tarlalarda yer alan birçok tarımsal ürünler telef olmaktadır. Bu süreçten sonra geride kalan çiftçi sınıfı artık düşük ücretle çalışmaktan kurtulup, oldukça yüksek ücretlerde çalışmaya başlamışlardır. Çiftçi sınıfı artık eskiden elde etmiş olduğu ücretlerin çok daha fazla üzerinde ücret talep etmelerine rağmen soylu sınıf tarlalarının çürümesine göz yummamak adına işçilere istemiş oldukları ücretleri takdim etmişlerdir. Bunun üzerine soylu sınıf yoksullaşmış, çiftçi sınıfı diye tabakalaştırılan sınıf artık zenginleşmiş toprak sahibi olmaya başlamıştır. Toprak sahipleri, çiftçi sınıfının oldukça yüksek ücret taleplerini karşılamamak adına artık tarım sektöründen ziyade hayvancılık sektörüne yönelim gerçekleştirmişlerdir. Bu gelişme ile birlikte de

yün üretim oranını on iki yıl içerisinde on katına çıkartmış oldukları gözlemlenmektedir (A.g.e. 2008: 81-84).

Pandemi sürecinde vefat eden bireylerin vergisel anlamda mükellefiyet durumları var ise bu durum ülkeler için vergide kayıp anlamına gelmektedir. Özellikle 1573’ de Kıbrıs’ da meydana gelen veba salgını ile birlikte bireysel olarak alınan vergi türü olarak bilinen “cizye” Veba Salgınından hayatını kaybeden insanlar sebebiyle istenilen düzeyde toplanamamaktadır. O dönemlerde Yeniçerilerin çalışma karşılığında almış oldukları ücretler sadece cizye vergisinden karşılandığı için bu verginin de halktan alınamaması nedeni ile devlete maddi anlamda çok büyük bir külfet getirmiştir (Kılıç, 2020: 38).

Devletler, pandemi süreci ile karşılaşmış olan ülkelerde çeşitli hizmetlerin sağlanması adına veyahut bu bölgelerde yaşayan bireylerin farklı ülkelere göç etmelerini önlemek amacıyla belirli süreçler itibari ile vergisel yönde muafiyet sağlamakta idi. Devletler açısından uygulamış oldukları yöntem, aslında kendi maddi kaynaklarının planlanmayan bir biçimde azalmasına, bu durum neticesinde de ekonomik açıdan krize yol açtığı yadsınamaz düzeyde bilinmektedir. Osmanlı’ da pandemi dönemlerinde müslüman olmayan kesimden vergi tahsilatı konusunda müslüman toplumlara göre oldukça büyük oranda zorluk yaşanmaktadır. Çünkü, müslüman olmayan kesim, müslüman kesime göre bulunduğu ortamdan kolayca vazgeçip başka yerlere göç edebilmekte idi. Bu durum neticesinde de devletler sık sık göç edip, yaşam alanlarını değiştiren toplumlardan cizye vergisinin tam anlamı ile elde edilememesi sonucunu doğurmaktadır. Pandemi dönemlerinde Osmanlı’ yı vergisel açıdan en çok olumsuz şekilde etkileyen kalem “cizye” vergisidir. Çünkü salgın dönemlerinde toplumlar, sıkça bulunduğu ortamdan uzaklaşıp salgının daha az rastlandığı bölgelere göç etme ihtiyacı duymaktadır. Bu olgu aslında bireyler açısından normal olarak karşılanmakta lâkin devletlerin özellikle de Osmanlı Devleti’ nin cizye vergisinden elde etmiş olduğu gelirleri kısıtlayıcı yönde etkilemektedir (Kılıç, 2019 akt. Kılıç, 2020: 39).

Pandemik rahatsızlıkların ekonomik açıdan en derin etkilediği bir diğer olgu ise ülke içi ve ülke dışı yapılan ticari semptomların ara ara durgunluk seviyesine gelmesi olmaktadır. Geçmişte yaşanan birçok salgınla birlikte günümüzde de halen etkisini devam ettiren Covid-19 Salgını süresince de görmekteyiz ki uluslararası yapılan ticari

faaliyetler salgın hastalıkların bulaşma ihtimali göz önüne alınarak birçok sektör bazında durdurulmaktadır.

Karantina sürecinin sağlık açısından olumlu yönünün çok olmasıyla birlikte ekonomik anlamdaki en büyük olumsuz etkisi ise ticari ilişkilerde görülmektedir. Salgınlar ülkelerin dünya geneli ile yapmış olduğu uluslararası ticari faaliyetleri tamamı ile durdurmakta olup, küresel boyutta ekonomik krizlerin yaşanmasına etki etmektedir.

2.3.4. Ailelerin Bilimsel, Kültürel Ve Sanatsal Faaliyetlerine Etkileri

Küresel anlamda pandemik rahatsızlıkların yaşandığı dönemlerde bilim adamlarının asıl amacı bilimsel nitelikli ve akıllarını yarıştırdıkları birçok anlamdaki buluşlar değil de salgın hastalığa yakalanan veyahut yakalanma ihtimali olan bireyler için kurtuluşa gidilecek yeni bir tedavi yöntemi bulmak olmuştur. Özellikle mikrobiyolojiyle ilgili bilim dalı pandemik rahatsızlıklara neden olan mikroorganizmik faktörleri belirlemek amacıyla gelişimine hız kazandırmıştır (Kılıç, 2020: 46).

Salgın hastalıklar ülkeler bazında bilimsel açıdan yapılan çalışmaların aniden seyrini değiştirmektedir. Çünkü salgın döneminden önce bilim adamları kendi istemiş oldukları bilimsel konularda çalışmalarına devam ederken ülkeler bazında yaşanan salgınlar neticesinde bütün bilim adamları salgından korunma yollarını aramak adına birçok bilimsel faaliyet gerçekleştirmektedir.

Bazı bilim adamlarına göre ise pandemi dönemleri verimli bir alanda karantina sürecine girilmesi ile birlikte bu dönemler daha çok “ fırsat zamanlarına” dönüşüyordu görüşü hakimdi. Örneğin, 1665 yılında İngiltere’ de yaşanan Veba Salgınında Cambridge’deki yüksek öğretim kurumlarının kapatılması üzerine, dönemin en yetkin bilim adamı Newton, annesinin evinde kendisini izole etmiş ve bizzat kendi deyişi ile yaşamının oldukça verimli geçtiği bir dönemi yaşamıştır (Ronan, 2003: 387-388). Toplumların bilimsel kazanımını genel olarak olumsuz yönde etkileyen salgın süreçlerinden şüphesiz en çok etkilenen sınıf özel gereksinimli çocuklar ve aileleri olmaktadır. Yapılan araştırmalarda bazı aileler eğitim alanında salgından dolayı zorunlu kapanma sürecinde evde eğitimi verimsiz bulduğunu söylerken, bazı aileler ise bu durumun tersi olarak çocuklarının evde eğitim alırken kendilerinin de onlara yardımcı olmalarından dolayı çocuğunun akademik gelişimine katkı sağladığını öne sürmektedir (Aydemir, 2021: 8).

Diğer yandan insanların kültürel yaşamlarını aslında yaşamış oldukları çevre, iklim ve doğa oluşturmaktadır. Çevrelerin etkisi bireylerin giysilerine, ten renklerine, düğünlerinden cenaze törenlerine, sanattan edebiyata her açıdan var olmaktadır. Salgın hastalıklar geçmişte de günümüzde de toplumlar bazında birçok kültürel değişime zemin hazırlamaktadır. Geçmişte ülkelerin yaşadığı bazı salgın hastalıklarla birlikte günümüzde de hala etkisi devam eden Koronavirüs Salgını toplumların sosyal-kültürel yaşayış biçimlerine de olumsuz yönde etkide bulunmuştur (Nar, 2020: 363). İzolasyon süreci birey-sosyal çevre bağını en alt seviyeye getiren bir durumdur. Bu yöndeki kısıtlamalar salgının bulaşma hızını azaltması açısından oldukça büyük önemdedir ama bu durumdan dolayı insanların çoğu birbirleriyle olan karşılıklı iletişim ve etkileşimden mahrum kalmıştır (A.g.e., 2020: 372).

Toplumlar da bu durumdan en fazla etkilenen sınıf da yine “özel çocuklar” ve “özel aileler” olmaktadır. İzolasyon sürecinde özel gereksinimli çocukların evde kalma ve çevresiyle iletişim kuramamaları onlar ve aileleri açısından pek çok zorluğa neden olmuştur. Ailede ise özel çocukların evde kalma süresince ev içindeki iletişim ve etkileşim sorumluluğunun büyük bir kısmını annelerin aldığı gözlemlenerek eşinden ve akrabalarından destek alamama durumundan dolayı da kendilerini yalnız hissettikleri gözlemlenmiştir (Karahana, vd., 2021: 79). Bununla birlikte anneler bu süreçte çocuklarının çoğunlukla kendilerine zarar verme, agresif davranışlar sergileme ve kendilerini kontrol edemediklerini belirtmişlerdir. Çeşitli alan yazınlarda da aileler tarafından çocuklarının evde gösterdiği olumsuz davranışlara örnek olarak vurmak, kavga etmek, ısırma gibi davranışlar sergiledikleri belirtilmiştir (Tomris, 2012; Töret vd., 2014 akt. Karahana, vd., 2021: 79-97).

Diğer yandan hiçbir gücün değiştiremeyeceği toplumsal yaşam normlarını salgın hastalıklar aniden değiştirmiştir. Salgınlar ile birlikte birçok toplumun en önemli kültürü olarak bilinen el sıkışma, sarılıp öpüşme gibi geleneksel normlar salgınlar ile birlikte hızlı bir şekilde değişime uğramıştır. Bireyler “temassız” olarak adlandırılan yeni selamlaşma biçimlerine yönelme göstermektedir.

Kültürel değişimlere zemin hazırlayan pandemiler aslında toplumlar da yüzyıllardır kimsenin değiştirmeye cesaret edemediği veyahut değiştiremeyeceği davranışları tek seferde değiştirmiştir. Bunlardan en önemlisi de Avrupa ülkelerini su ve sabunla sık sık buluşturmuş olmasıdır. Küresel çapta yaşanan salgınların büyük bir çoğunluğu

insanları kişisel anlamda temizliğe yönlendirmektedir. Çünkü salgın kaynaklı virüsler genel olarak kirli ortamlarda daha fazla yayılım göstermiş olduğundan insanların sürekli ellerini su ve sabunla yıkamaları gerektiği bilinmektedir.

Salgınların bir diğer etkisi de sanatsal alanda meydana gelmektedir. Salgın hastalıkların toplumların edebi yaşamlarına etkilerini bazı medeniyetlerin pandemi dönemlerinde yazmış oldukları şarkılar, türküler, fıkralar ve efsanelerden görülmektedir. Örneğin Kara Ölüm dönemlerinde çeşitli ressamalar, heykeltıraşlar ve taş ustaları bu salgından nasibini alarak eserlerini o günün psikolojisi ile daha sade yapmışlardır. Orta Çağ dönemlerinde yapılan ağır süslemeli katedrallerin yerine daha sade eserler meydana getirmişlerdir (Slavicek, 2008: 98, 99).

Sonuç olarak salgınların etkisi bilimden kültüre, kültürden sanata her alanda büyük önem arz etmektedir. Her alanda toplumlar için fayda sağlayacak değişikliklere zemin hazırlayarak bu bağlamda çoğu zaman uygulanan bu değişikliklerle birlikte toplumlar salgınların etki alanını en aza indirmeyi hedeflemektedirler.

2.4. Koronavirüs Salgınının Dünya Genelinde Yayılım Oranları Ve Bu Oranlardaki Farklılıkların Nedenleri

Dünya ülkeleri, COVID-19 Salgını ilk defa Çin' in 31 Aralık 2019 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü' ne bildirmesiyle öğrenmiştir. Salgının ilk etapta sadece Çin' i çevreleyen bir olgu olduğu yönünde izlenimler olsa da , ileriki günlerde Asya kıtasını aştığı ve küresel çapta bir tehdit oluşturduğu gözlemlenmiştir. Çin' den sonra Avrupa, salgının merkez üstü haline geldi ve artık tüm dünyayı saran bir “ pandemi” sürecinin başladığı görülmüştür (EURONEWS, 2020).

Salgının başından itibaren günümüze kadar gelen süreçte kıtalar perspektifinden bakıldığında vaka oranları ve vakaların artış-azalış eğilimleri incelendiğinde dünyada önlem alınmadığı takdirde genel bir artış eğiliminin olduğu gözlemlenmektedir. Amerika kıtasında ilk vaka tarihi 20 Ocak 2019' da resmi kayıtlara geçirilmiş ve bu tarihte 5 kişide Koronavirüs tespit edilmiştir. Elde edilen son verilerde ise toplam vaka oranı 36.337.439 olarak görülmektedir (DSÖ, 2021).

Güneydoğu Asya kıtasında ise ilk olarak 13 Ocak tarihinde 2019 tarihinde 5 vaka görülmüş olup, son vaka oranı da resmi kayıtlara göre 12.051.014 olarak görülmektedir. Bu kıtada da toplumsal kısıtlamalarla birlikte vaka artış oranları

azaltılmaya çalışılmış ve oldukça başarılı olduğu da gözlemlenmiştir. En fazla artış kasım ayında gözlemlenmiş olup, daha sonra devletlerin almış oldukları önlemlerle birlikte bu vaka artışları azalış eğilimine geçmiştir. Öte yandan Doğu Akdeniz kıtasında ise ilk vaka 29 Ocak' ta gözlemlenmiş olup, en son verilerde ise vaka oranının 4.977.852 olduğu gözlemlenmektedir. Afrika kıtasında ise ilk vaka 25 şubat' ta görülmüş olup, virüse yakalanan kişi sayısı 5 olarak bilinmektedir. Son vaka oranının ise 1.961.234 olduğu gözlemlenmektedir (A.g.e., 2021). Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki virüs en geç Afrika kıtasına ulaşmıştır. Bu durumla birlikte de en az vaka ve ölüm oranları bu bölgededir. Bunun en önemli sebeplerinden biri olarak Tony Blair Küresel Değişim Enstitüsü' nün bölge temsilcisi, Tim Bromfield şu şekilde yorumlamaktadır: “Yaş, en büyük risk faktörüdür ve Afrika' nın genç nüfusu da bu durumu korumaktadır” (BBC, 2020). Salgının yayılmasında nüfusun yaş oranının da etkinliği vardır ama diğer önemli etken ise Afrika bölgesinin uluslararası pazarda çok etkin bir rol oynamamış olmasıdır.

Avrupa kıtasına baktığımızda ise ilk vaka 25 Ocak' ta Fransa' da 3 kişinin virüse yakalanmasıyla görülmektedir. Bu tarihten sonra Çin' in ardından Avrupa bölgesi salgının merkez üssü haline gelmiştir. Avrupa' da görülen son vaka oranı ise 26.881.446' dır. Avrupa ülkeleri açısından virüse yakalanma oranı ve virüsün artış eğilimi oldukça fazla görülmektedir. Dünya ülkeleri yönünden bakıldığında Fransa, vaka oranı açısından altıncı sırada olup kümülatif vaka oranı ise son veriler ışığında 2.599.127 olarak görülmektedir (A.g.e., 2021).

Avrupa' da yer alan çoğu ülkenin durumu bu şekilde olsa da Balkan topraklarında yer alan ülkelerdeki vaka oranı oldukça düşük görülmektedir. Balkan Devletleri, Osmanlı' nın kültür ve politik değerlerinin ağırlıklı olarak yaşandığı yer olmaktadır. Balkan Devletleri uygulamış oldukları yerleştirme politikasıyla pek çok Türk'ü barındırmışlardır (Akova, 2012). Günümüzde de merkezileşme ve temizlik kültürleri açısından müslüman coğrafyasına benzerlikleri neticesinde virüs adına almış oldukları önlemler de bu kültürel değerler ile birlikte bütünleşince sahip oldukları temizlik alışkanlıkları ve buna binaen bağlı buldukları coğrafi konum itibari ile diğer Avrupa ülkelerine kıyasla hem Koronavirüs Salgınına yakalanma oranları hem de güncel istatistiklere göre Koronavirüs artış oranları oldukça düşük oranda seyretmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZEL GEREKSİNİM KAVRAMI EKSENİNDE ZİHİN YETERSİZLİĞİNE SAHİP ÇOCUKLAR

3.1. Özel Gereksinim Kavramı Ve Özel Gereksinimli Çocuğun Tanımı

İnsanların yaşam süreci, doğum ile başlayarak ölüme kadar bebeklik, okul öncesi-okul dönemi, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerini kapsamaktadır. Bu süreçte bireylerin büyümelerinde etkili olan gelişimler vardır. Bunlar; fiziksel gelişimin göstergeleri olarak da bilinen hareket, dil, sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimlerden oluşmaktadır. İnsanın gelişimi bütün bu sayılan gelişim türlerini içine almaktadır. Bireyler arasındaki gelişimlerin değerlendirilmesi ise yaş grupları dahilinde, yukarıda sayılan gelişim türlerinde yer alan özellikler çerçevesinde yapılmaktadır (Dönmez, 2017).

Tüm bireylerin gelişimleri açısından gözlemlenen ortak özellikler normal gelişim süreci olarak bilinmektedir. Normalden daha farklı görülen özellikler ise, bireylerin gelişimsel farklılıklarını ortaya koyan göstergelerdir. Bireylerin gelişimlerinde farklılıklara sebep olan nedenlerden ilki; doğum öncesinde meydana gelen nedenlerdir. Bu dönemin bebeklerin oluşum evresi olmasıyla birlikte bebekler, çevresel uyarlardan büyük oranda etkilenmektedir. Bu aşamada kalıtsal faktörlerin rolleri de yadsınamaz düzeydedir. Bu durumla birlikte bebeğin doğum öncesindeki yaşam evresini bilmemiz, o bireyin gelişimsel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmamız açısından önem taşımaktadır (Yavuzer, 1995: 31-32). Bunlar; annenin yaşı, annenin hamilelik sürecinde beslenme tarzı, hamilelikte gözlemlenen psikolojik travmalar, akraba evlilikleri vb. nedenlerden kaynaklanmaktadır (A.g.e., 2017).

Farklılıklara sebep olan nedenlerden ikincisi ise, doğum sırasında meydana gelen nedenlerdir. Bunlar; doğumun erken veyahut geç olması, doğumun risk düzeyinin fazla olması, steril olmayan ortamlarda doğumun yapılması vb. nedenleri barındırmaktadır. Diğer önemli neden ise doğum sonrasında meydana gelen durumlar olmaktadır. Bu durumlar; çeşitli enfeksiyonlar, beslenme bozuklukları, bebeğin geçirdiği hastalıklar, fiziksel ve ruhsal travmalar, yetersiz çevre koşulları vb. durumlardır (A.g.e., 2017). Bebeğin doğumundan itibaren meydana gelen gelişim bozuklukları aslında doğumdan önceki süreç itibari ile bebeğe yansımaktadır. Görülmektedir ki; doğumdan önce ve doğum sürecinde ebeveynlerin gerekli tedbirler

almaması neticesinde çocukta gelişimsel bozukluk da denilen özel gereksinim sürecinin başlaması olası bir durumu teşkil etmektedir.

Fiziksel ve bilişsel anlamda gelişimleri farklılık gösteren bireyler için günümüz toplumlarında; “Özürlü”, “Engelli”, “Özel Gereksinimli”, “Farklı Gelişim Gösterenler” şeklinde tanımlanmaktadır. Özel gereksinimli bireyler denildiğinde, bünyesinde birçok açıdan yoksunluğu olan ve bu yoksunlukla birilerinin yardımı olmadan baş edemeyen bireylerden bahsedilmektedir. Bu kavram; içerisinde görme engelli bireyleri, işitme engelli bireyleri, fiziksel engelli bireyleri ve zihinsel engelli bireyleri barındırdığı gibi üstün yetenekli bireyleri, konuşma zorluğu çeken ve korunmaya ihtiyacı olan bireyleri de kapsamaktadır.

3.2. Özel Gereksinimli Çocuklar İçerisinde Zihin Yetersizliğine Sahip Olan

Çocuklar

Günümüz toplumlarında özel gereksinime ihtiyacı olan çocuklar arasında ele alınan zihin engelli çocuklarla ilgili pek çok tanımlamalar yapılmaktadır. Yapılan tanımlamalar içerisinde çocukların zihin engellerine bağlı olarak; sosyal çevrelerindeki uyum, dil gelişimleri, yeme-içme becerileri vb. tutumlarının da ele alındığı görülmektedir. Bilinmelidir ki; zihin yetersizliğine sahip çocukların da normal çocuklar gibi sevmeye, sevilme, akranlarıyla oyun oynama vb. gereksinimleri vardır. Zihin engelli çocukların, diğer çocuklardan farkı zihinsel, bedensel ve sosyal gelişiminde kendi iradesi dışında geriliğin meydana gelmesidir (Özgür, 2011: 249).

Bir bireyin zihin engelini olup olmadığını belirlemek için birçok faktör ve değişkenler etkili olmaktadır. Öncelikle bireylerde erken yaşta mevcut olan entelektüel ve uyarlanabilir davranışlarındaki sınırlı olan yönlerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin, bireyin akranları ve sosyo-kültürel çevresiyle olan farklılıkları ve yoksunluklarıyla birlikte; iletişim, duyuşsal, motor ve davranışsal yönlerinin de ne kadar yetersiz olduğunu ve bu yetersizliğinin ondaki yaşam becerilerini hangi yönlerde kısıtlamış olduğunu bilerek bu yönde çeşitli destek programları oluşturulmaktadır (AAIDD; 2008).

Bilinmelidir ki; zihin yetersizliğine sahip olan çocuklar, özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuklar içerisinde bilinebilirliği en yüksek olan gruptur. Toplumlar zihin yetersizliği görülen çocukların sadece homojen bir grupta yer aldığını

düşünmektedirler. Fakat zihin yetersizliği görülen çocuklarda kendi içerisinde birçok sınıflandırma yapılmaktadır. Yapılan bu sınıflandırmalar da çocuğun çok ağır-ağır, orta ve hafif düzeyde sergilediği zihin yetersizliğine göre açıklanmaktadır.

Zihin engeli gösteren bireyler için tarihsel süre zarfında birçok tanımlamalar kullanılmıştır. Bu tanımlamalar; anormal, geri, ebleh (idiot), zayıf akıllı (debile), densiz vb. şekilde isimlendirilmektedir (Binet, Simon, 1985: 16). Bu kavramlar içerisinde ilk ve en eski olarak bilinen terim “idiot” terimi olmaktadır. Bu terim Yunan mitolojisinde “toplumsal yaşam içerisinde yer alamayan” anlamını teşkil etmektedir. Zihin engeli arz eden bireyler için oluşturulan bu isim 1845 yılında Fransız psikiyatrist Esquirol tarafından oluşturulmuştur. Ona göre; zihin yetersizliği kavramı şu şekilde açıklanmaktadır, bireylerin aksanlarına göre hafızasında bilgi edinebilirliğinin daha düşük olması ama bu durumun hastalık boyutunda olmamasıdır (Özgür, 2015: 254). Yapmış olduğu en yetkin çalışmalardan biri de; idiot ile bunak (dement) arasındaki temel ayrımı yapmış olmasıdır. Bu ayrımı yaptıktan sonra diğer önemli bilim adamları da özellikle Voisin, Falret ve Itard, idiot kavramının ana belirtilerini bularak bu durumun iyileştirilebilir bir olgu olduğunu öne sürmüşlerdir (A.g.e., 1985).

İlerleyen dönemlerde de zihin yetersizliği ile ilgili pek çok tanımlamalar yapılmaktadır.1937 yılında Tredgold ve 1941 yılında ise Doll tarafından yapılmış olan tanımlamalarda zihin yetersizliğinin ana karakterleri bulunmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalar neticesinde Tredgold, zihin yetersizliğinin temel unsurunu bireylerin toplumsal anlamda var olan yaşam becerilerindeki yoksunluğu sebebiyle zihninin daha az gelişim göstermesi şeklinde tanımlamaktadır. Öte yandan Doll ise zihin eksikliğinin tek bir nedenden kaynaklanmayıp bunun birçok nedenden oluşabileceğini söyleyerek, toplamda altı temel etken üzerinde durmaktadır (A.g.e., 2015). Bu etkenler;

- Beyin işlevlerinde normalaltı olmak
- Sosyal anlamda yeterlilik arz edememek
- Gelişim özellikleri açısından akranlarına göre az gelişim göstermek
- Olgunluk anlamında gerilik arz etmek
- Yapısallık anlamında yoksunlukların sebep olduğu durumlar
- Beyinsel gelişimin sürekliliği ve tedavi edilemezlik göstermesi

Doll ve Tredgold’ un bireylerde görülen zihin yetersizliğinin ana unsurlarını sıralarken her ikisinin de aslında ortak bir neden üzerinde durduğu gözlemlenmektedir. Burada

tanımlamış oldukları ana unsur ise bireylerde görülmekte olan sosyal anlamdaki yetersizliktir. Sosyal anlamdaki çevrelerde bireylerin uyumsal davranışlarındaki yetersizlik nedeniyle meydana gelen eksiklikler ile birlikte zihinsel yönelimlerinin de normalin altında kalma durumu olarak belirtilmektedir. Heber' de yazmış olduğu Amerikan Zihinsel Ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği kitabında zihin engelinin nedenleri arasında sosyal anlamdaki uyumsal davranışların yeterli olmayışı görüşünü belirgin bir şekilde yansıtmaktadır Zihin engelinin nedenleri arasındaki bu tanımlamalar uzun bir süre literatürde kullanılmıştır. Daha sonra ise Lucasson tarafından zihin engelinin oluşumuna yönelik farklı nedenler öne sürülmüştür. Bu nedenler arasında en önemlisi; bireylerin zeka ve uyumsal davranışlarının aslında tam anlamıyla bağlı bulunduğu çevresel uyaranlar tarafından etkileşimli olduğudur. Bireylerin zeka gelişiminin bu uyaranların yüksek ya da düşük bağlamda olmasıyla birlikte artacağı veyahut azalacağı yönünde savlar öne sürmektedir (A.g.e., 2015)

19. yüzyılın sonuna kadar ağır düzeyde zihin eksikliği olan bireylere “İdiot”, hafif düzeyde eksikliği olanlara “Embesil” ve son olarak zeka yaşı 8 ve 12 arasında olan bireyler için de “Moron” terimi kullanılmaktadır (Özgür, 2015: 251). Günümüz dünya toplumlarında ise zihin yetersizliği arz eden bireyler için daha çok “gelişimsel yetersiz” terimi ön planda kullanılmaktadır. Bu bağlamda aksedilen gelişimsel yetersizlik kavramı, sadece zihin engelli bireyleri kapsamayarak bununla birlikte fiziksel yetersizlik, kişisel bakım, dil ve konuşma özellikleri, öğrenebilme durumu ve kendine yetme alanlarından üç veyahut daha fazlası olan bireyler için de kullanılan bir kavramdır (A.g.e., 2015).

Zihin yetersizliği görülen bireylere aksedilen kavramlardaki değişikliklerin sebeplerinden en önemlisi; özel bireylere toplumsal statüde tabakalaşma unsuru dahil edici söylemde bulunmamak ve bu yönde onları olumsuz terimlerle etiketlemeden daha yumuşak kavramlarla ifade edici söylemlerde bulunmaktır. Günümüzde toplumsal perspektiften bakıldığında toplumlar artık zihin engelli bireylerin de normal şartlarda yaşamını idame ettirebileceğinin bilincinde olup, bu özel bireyleri de her açıdan toplum adına fayda sağlayacak ortamlarda görmek istemektedirler. Devletler de özel gereksinimli çocuklar için birçok eğitim programı ve her anlamda gelişimlerini arttırmaya yönelik programlar yapmakta ve bu programlarla özel çocukları toplumlara en iyi şekilde kazandırmaya çalışmaktadırlar.

Dünyada yer alan toplumlar da bu durumlar neticesinde ülkedeki bütün bireylere eşit anlamda eğitim hakkı sunabilmek için birçok politikalarla hizmet vermekte ve özel gereksinimli çocuklar ekseninde erken bebeklik döneminden üniversite eğitimine kadar gerekli yöntem ve politikalar doğrultusunda adımlar atmaktadırlar (Orhan, Genç, 2015).

Zihin yetersizliği kavramı bazı meslek gruplarınca kendi çalışmalarına göre farklı terimlerle kavramsallaştırılmaktadır. Örneğin tıpçılar bu hastalığı genel anlamda “neden” çerçevesinde ele alarak Kreten, Mongoloid, Hidrosefal, Mikrosefal şeklinde tanımlarken, bu rahatsızlığı zihinsel işlev ekseninden tanımlayan psikologlar ise geri zekalı, zihinsel özür, sınırlı zekalı, zihinsel normalaltı şeklinde kavramlar kullanmaktadırlar. Son olarak eğitim camiası ise duruma daha çok eğitimecilik ve öğreticilik açısından baktıkları içindir ki; ağır öğrenen, öğrenme engelli, öğrenme güçlüğü olan ve zor öğrenen şeklinde kavramlar kullanmaktadırlar (A.g.e., 2011: 250).

Ülkemiz adına geleceğimizde sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi, bilimsel ve birçok alanda gelişim ve değişim sağlayacak ana unsur çocuklardır. Bir ülkenin olumlu anlamda geleceğini inşaa etmesi, yetiştirmiş olduğu çocukların ilk olarak eğitim seviyesinden geçmektedir. Bu bağlamda özellikle özel gereksinimli çocuklar adına ülke olarak eğitim alanında çeşitli olanaklar sağlanmaktadır. Bu olanakları istatistiksel veriler ekseninde ele aldığımızda ise şu sonuçlarla karşılaşmaktayız;

Tablo 3.1. Türkiye’ de Özel Gereksinimli Öğrenci Sayıları

OKUL TÜRÜ	KURUM SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI
Okul Öncesi (Ana Sınıfı Dahil)	110	4021
İlkokul (Görme Engelliler)	18	495
İlkokul (Hafif Düzey Zihin Engelliler)	33	776
İlkokul (İşitme Engelliler)	31	708
İlkokul (Bedensel Engelliler)	2	248

Özel Eğitim İlkokul Toplamı	84	2227
Ortaokul (Görme Engelliler)	18	648
Ortaokul (Hafif Düzey Zihin Engelliler)	39	1385
Ortaokul (İşitme Engelliler)	31	1010
Ortaokul (Bedensel Engelliler)	2	229
Özel Eğitim Ortaokul Toplamı	90	3272
Özel Eğitim Uygulama Okulu (I. Kademe)	347	10.604
Özel Eğitim Uygulama Okulu (II. Kademe)	347	9228
Özel Eğitim Okulu (III. Kademe)	285	11.882
Özel Eğitim Meslek Okulu (Görme Engelliler)	2	31
Özel Eğitim Meslek Okulu (Zihin Engelliler)	182	12.402
GENEL TOPLAM	1447	53.667

Kaynak: MEB, 2021

Tablo 3.1.'de yer alan verilere göre ülkemizde özel gereksinimli öğrencilerin eğitimi konusunda birçok okul bünyesinde destek verilmektedir. Verilen bu destekler çocukların engel çeşidine ve engel oranına göre değişiklik göstermektedir.

3.3. Zihin Yetersizliğinin Tarihçesi Ve Toplumların Bakış Açısı

Zihin engeli arz eden bireyleri günümüz dünyasında her açıdan anlayıp, toplumsal ve hukuki açıdan olası tüm haklarını gözetmeksizin savunarak onlara en iyi yaşam haklarını sunabilmek adına; tarihsel süreçteki yaşam biçimlerine, toplumların bu bireylere karşı göstermiş olduğu yönelimlere ve bu yönelimler sonucunda bireylerin değişim ve gelişim durumlarının bilinmesi gerekmektedir.

Toplumların tarihsel süre zarfında zihin engeli olan bireylere sosyolojik, psikolojik, eğitim, sağlık vb. tüm alanlarda yardım sağladıkları görülmektedir. Tarihi süreçlerde toplumdaki bireylerin zihin engelli bireylerden her anlamda etkilendikleri görülmektedir; toplumların bu özel bireylere gösterdiği davranışların yıllara göre değişmekte olan sosyo-kültürel durumlara paralellik gösterdiği bilinmektedir (Sucuoğlu, 2010: 18). Gösterilen bu değişimlerin nedeni de; yıllara göre gelişim gösteren bilimsel ve teknolojik yapılarıdaki ilerleme olarak bilinmektedir. Toplumların zihin engeli gösteren bireyler üzerindeki tutumları değiştikçe, özel bireyler adına geliştirilen eğitimler, tedavi metodları ve sağaltım çalışmaları da gelişim ve değişim göstermektedir (A.g.e., 2010). Özellikle tarihi süreçlere baktığımızda ilk olarak özel

sınıfın 1896' da zihin eksikliği arz eden çocuklar adına yapıldığı bilinmektedir (Tekinarslan, vd., 2017:36).

Zihin yetersizliği gösteren bireyler adına yapılan ilk çalışmaların 16. yüzyılda hazırlandığı bilirse de, arkeolojik araştırmalar neticesinde aslında zihin engelli bireylerle ilgili çok daha öncesinde var olan çalışmalar görülmüştür. Neolitik dönemlere ait kafatasları incelendiğinde çeşitli ilkelik bildiren ameliyatların yapıldığı görülmektedir. Bu ameliyatların yapılma nedeni bireylerdeki normal dışı davranışları düzeltmektir. Zihin engeli görülen bireylerde anormal davranışların oluşma nedeninin tam anlamıyla içlerindeki kötü ruhlar tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Bu nedenle bireylerin kafataslarında bir delik açarak bu kötü ruhların onların bedenlerinden çıkacağına ve bu bireylerin yaşamlarının normale döneceğine inanmaktadırlar (Sucuoğlu, 2010: 18). Akabinde ilk kabileler de hem zihin hem de bedensel faktörler bazında eksiklik arz eden bireylere sürekli olarak korkuyla yaklaşım göstermektedirler. Bu durumda olan bireyler için ekonomik yönden kayıp yaşattıkları görüşünü de savunmaktadırlar. Bunun nedeni olarak da; özel bireylerin sürekli olarak tüketim yapması lâkin herhangi bir üretim faaliyeti içerisinde bulunmamalarını görmekteyiz (A.g.e., 2010).

Tarihsel süreçlerde gözlemlenen özel gereksinimli bireyler için eğitim, aslında yukarıda bahsedildiği gibi çok eski çağlara dayanmaktadır. Hatta özel gereksinimli bireylere uygulanan yönlendirici davranışların etkileri de antik çağlara dayanmaktadır (Dönmez, 2014: 31).

Çalışmada da bahsedildiği gibi, zihin eksikliğinin oldukça çeşitli ve ilginç bir tarihsel süreci vardır. Bu durumun tarihsel süreçlerini ele alırken zamanın sosyopolitik yapısını da detaylı bir şekilde göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Zihin eksikliği ile ilgili çalışmaların geçmişte ve günümüzde yetkin bir şekilde yapılmasında ülkelerin sosyal ve politik etkenleri büyük önem taşımaktadır. Blatt ve Sarason zihin eksikliğini genel olarak sosyolojik boyutlarıyla ele almışlardır ve bu durumun sosyal bir olgu olduğunu açıklamışlardır. Blatt, zihin eksikliğinin tarihsel süreç ile değişime uğradığı sonucuna ulaşmaktadır. Sarason ise zihin eksikliği kavramının tarihi ve sosyo-kültürel yapıdan tüm yönleriyle ele alınmadan anlamlandırılmayacağı konusuna değinmektedir (Eripek, 2012: 4).

Zihin engeli ile ilgili toplumların davranış yönelimleri aslında çok eskiden var olan medeniyetlere dayanmaktadır. Bu medeniyetler; Mısır, Çin, Sparta, Roma ve Hristiyanlığın doğuşu ile birlikte oluşan medeniyetlerdir. Zihin engelinin çok öncelere dayandığı bilirse de belgeli olarak bizlere yansması 300 yıl süren kısa bir zaman dilimine dayanmaktadır. Bununla birlikte zihin engelli bireylerin karşılaşmış olduğu zorluklar, yaşayış biçimleri ve buna bağlı olarak toplumların onlara yönelimleri tarihi açıdan birbirinden çok farklı olmamasına rağmen zihin engeli bazı dönemlerde ele alınmaktadır (A.g.e., 2012: 4).

3.3.1. İlk Ve Orta Çağ' da Özel Gereksinim

Tarihsel süreç ekseninden bakıldığında her devirde gelişimsel özelliği diğer bireylerden farklılık gösteren bireylerin var oldukları bilindiğine göre, özel gereksinimin tarihi sürecinin de çok eski zamanlara dayandığı görülmektedir. Özel gereksinim arz eden bireylere gösterilen olumlu ve olumsuz yönelimlerin antik dönemlere kadar uzadığı bilinmektedir (Baykoç ve Şahin, 2017: 31). Özel bireylere yönelik olumsuz tutum ve davranışlar denildiği gibi ilk çağlardan beri varlığını göstermektedir. O dönemlerdeki toplumların özellikle köklü bir tarihi geçmiş sergileyen Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında yaşayan bireylerin özellikle zihin engeli sergileyen bireyler hakkındaki olumsuz düşünceleri genel anlamda kötü ruhlu, cadılık özelliği sergileyen, Tanrı' nın bir cezası olarak gönderilen, büyü ve sihirbazlık gibi konularla bağdaştırılan tutum ve davranışlar sergilediği görülmektedir (Çetin, 2016: 170).

Özellikle Antik dönemde yaşayan toplumların özel çocuklara yönelik istismar edici ve öldürücü davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Toplumların bu davranışa yönelimleri üç etkene dayanmaktadır;

İlk olarak toplumların “faydacılık” prensiplerinden dolayı özel gereksinime ihtiyacı olan bireylere sürekli olarak bağımlı gözüyle baktıkları içindir ki, bu bireylerin topluma yarar sağlayacağına aksine, toplumların sürekli olarak bu bireylere destek vermelerinden dolayı toplumsal katkılarının azalacağına hatta yok olacağına inanılmaktadır. Bu nedenle toplumlar kendilerine birçok açıdan yarar sağlayamayacak bu bireyleri iyileştirmekten ziyade öldürme yoluna gittikleri görülmektedir (Baykoç ve Şahin, 2017: 31).

İkinci olarak ise MÖ 355’ de Aristo “*mükemmel olmayan hiçbir şeyin gelişmesine izin vermeyin*” şeklinde düşüncesini sergilemektedir. Bu düşünceden etkilenen Yunan ve Roma uygarlıklarının kültürel perspektifleri açısından toplumsal değer kavramının sadece fizikî güzellik, güç ve zeka olarak bireylere empoze ettirme gereksinimlerinden dolayı onlara göre, bu özelliklere sahip olmayan özel çocukların öldürülmeleri gerekmektedir. Akabinde Roma’da özel çocuklar adına çıkartılmış olan yasada, yüksek derecede engellilik gösteren çocukların öldürülmeleri, bırakılmaları, köle olarak objeleştirilmeleri ve dilendirilmeleri de söz konusu olmaktadır. Üçüncü olarak ise, alanyazından öğrenilen bilgiler doğrultusunda Roma uygarlığında maddi yönden güçlü ailelerin misafirlerini eğlendirmek amacıyla zihin engeli görülen bireylere soytarılık yaptırdıkları bilinmektedir (A.g.e., 2017).

Diğer yandan engelli bireylerle ilgili dönemin en ünlü Antik Yunan filozofu olan Platon’ un da ideal devlet anlayışında fizikî ve bilişsel engeli olan bireylere toplumda yer verilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bireylerin toplumdaki uzaklaştırılmasına hatta öldürülmelerine destekte bulunmaktadır (Çetin, 2016: 170-171).

Bu dönemlerde yaşayan önemli filozofların görüşleri aslında toplumları engelli bireylere yönelik olumsuz davranışlara yönlendirmektedir. Özellikle Yunan ve Roma uygarlıklarında yaşayan önemli bilim insanlarının görüşleri toplumlar açısından büyük önem arz ettiği içindir ki, toplumlar da bilim insanlarının görüşlerine yakın olarak engelli çocuklara karşı olumsuz yönelimler sergilemektedirler.

Orta Çağ dönemi ise 5. ve 13. yüzyılları kapsamaktadır. Bu dönemde dini baskı ve buna bağlı olarak yaşanan korkunun çok yoğun yaşandığı görülmektedir. Yaşanılan korkunun bir diğer nedeni ise bu yüzyıllarda toplumlar üzerinde etkili olan salgın hastalıklar ve savaşlardır. Bu dönemde tıbbi yönden de pek çok gelişmenin yaşandığı gözlemlenmiştir. Dönemin en önemli bilim adamı İbni Sina olarak bilinmektedir. Onun ele aldığı eserlerde genel olarak zihin engeli üzerine çalışmalar yapılmıştır (Eripek, 2012: 6).

İlk ve Orta Çağ toplumlarında çeşitli alanyazından elde edilen bilgilere göre, engelli bireylere yönelik tutum ve davranışların, onların iyileştirilmesinden ziyade toplumların kendilerine ait pragmatik yönelimlerinden kaynaklanan çıkar beklentileri

ışığında öldürülmeleri ya da sürekli olarak toplumlarda engel arz etmeyen bireylere hizmet etmeleri yönünde olduğu bilinmektedir.

3.3.2. 18. Ve 19. Yüzyıllarda Özel Gereksinimin Kavramsallaştırılması Ve Düş

Kırıklığı:

Orta Çağın son dönemlerinde ileri gelen bazı bilim adamları, zihnin duyuşal deneyimler ve bazı çağrışımlar neticesinde uygun görülen eğitim koşulları ile birlikte geliştirilebileceğini savunmaktadırlar. Bu görüşü savunan en önemli bilim adamları; J. Locke ve J.J.Rousseau olarak bilinmektedir. Onlar duyumcu felsefi akımı benimsemektedirler ve bu doğrultuda şu görüşü savunmaktadırlar; insan beyninin doğumdan itibaren boş bir levha pozisyonunda olduğunu ve zihnin ancak duyuşal deneyimler ile alınan eğitimler neticesinde geliştirilebileceği yönünde tezler öne sürmektedirler (Eripek, 2012: 8).

Bu düşüncelerin Rönesans dönemiyle birlikte daha çok geçerlilik kazandığı görülmektedir. Rönesans düşüncesine sahip toplumlar insanları en değerli varlık olarak görmekte, bununla birlikte bireylerin her anlamda kişisel hak ve özgürlüklerine sahip çıkmaktadırlar. Özellikle 1800' lü yıllarda bilim adamlarının zihin yetersizliğine sahip bireylerle ilgilenerek, onlarla ilgili pek çok çalışma yaptığı görülmektedir. Yine bu dönemde ilk olarak Avrupa' da zihin eksikliği görülen bireyler için özel eğitimel yönelimleri sistematikleştiren çalışmaların yapıldığı görülmektedir (A.g.e., 2012).

Bu dönem 18. yüzyılda yaşayan toplumların hem düşünsel hem de toplumsal yönde değişim ve dönüşümlerin meydana geleceği fikrinin başlatıcısı olduğu bir dönem olarak görülmektedir. 19. ve 20. yüzyıllarda meydana gelecek birçok olguya ışık tutacak yeni gelişim ve değişimlerin yaşandığı bir dönem olmakla birlikte, bu değişimlerin en önemli sebebi de dönemin bazı bilim adamlarının özel gereksinimli bireylere yönelik bakış açısını geniş perspektiflerde ele alıp, bu konu ile ilgili birçok sav ortaya sürerek toplumların da bu bireylere yönelik düşünce tarzını değiştirmiş olmalarından kaynaklanmaktadır (Çetinkaya, 2010: 52).

Bilim adamlarının bu yönde çalışmalar yapmasına olanak sağlayan en yetkin unsur da Fransız Devrimi olmaktadır. Bu dönemden sonra toplumsal yönde modernleşmenin seyri birçok anlamda olumlu değişimler göstermiştir. Toplum bu yönde etkileyen düşünürlerin başında ilk olarak Jean- Marc Gaspard Itard gelmektedir. Özel

gereksinim alanının bu önemli bilim adamından çok fazla istifade ettiği görülmektedir. Itard doktor olmasıyla birlikte engelli bireyler adına yaptığı çalışmalarla bu alana önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Çalışmalarına ışık tutan en önemli gelişme de Itard'ın, Fransa'nın kırsal bölgesinde yaşayan ve Victor adını vermiş olduğu bir çocuğu hem bilişsel hem de davranışsal açıdan geliştirme yönünde adım atması olmaktadır. Gaspard'ın, Victor'a uygulamış olduğu eğitimlerle birlikte aslında literatüre "yeni kuramlar" getirdiği görülmektedir (Kavale, 2007: 207). Itard'ın Victor üzerinde denemiş olduğu çalışmaların birçoğunun günümüz dünyasında da etkisinin görüldüğü bilinmektedir. Bu yöntemleri ve savları bu alanda yapılan çalışmaların ilkinin oluşturmaktadır (Hovard M., Hoernicke P.A.ve Kallam M., 1993 akt. Çetinkaya, 2010: 52).

Itard bu çocuk ile beş sene boyunca ilgilenmiştir. Lakin vermiş olduğu destek ve eğitim neticesinde beklediği ölçüde geri dönüt alamadığından büyük bir düş kırıklığına uğramış ve böylece çalışmasına son verdiği görülmüştür. O, kendisini yapmış olduğu çalışmada başarısız görmüş olsa da Fransa Bilim Akademisi'nce ödüle layık bulunmuştur. Bu çalışmanın önemi; ne kadar başarı göstermiş olduğuyula ilgili değil, ağır düzeyde zihin geriliği olan bir çocuk ile sistematize edilmiş bir çalışma gerçekleştirmek ve bu çalışmanın sonucunda da birçok gelişme sağlanmasında yetkin bir çalışma olmasından ileri geldiği görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmanın literatüre katkısı yadsınamaz düzeydedir (Eripek, 2012: 9).

Bu dönemde bilim adamları tarafından yapılan çalışmaların birçoğunda 18. yüzyılın etkileri görülmektedir. Lâkin dönemin ileri gelen bilim adamlarından olan *Edouard Seguin* zihin engeli ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarda Itard'dan etkilendiği görülmektedir. Seguin, zihin engeline sahip çocukların eğitiminde kullanmak adına "Psikolojik Metot" yaklaşımını literatüre kazandırmaktadır. Bu yaklaşımın asıl amacı zihin engelli çocukların duyuşsal ve bilişsel kazanımını geliştirmektir. Bununla birlikte çocukların hem kişisel bakımları hem de mesleki açıdan eğitilmeleri sağlanmaktadır. Genel olarak algı düzeylerini geliştirme ve zihinsel açıdan koordine edilebilmeleri yönünde uygulanan bir metot olarak bilinmektedir. Seguin, 1837 yılında ilk olarak literatüre "idiot" terimini kazandırmakta ve çalışmalarını ilk olarak erkek idiot çocukların eğitimi üzerin gerçekleştirmektedir. Sonrasında ise yapmış olduğu bu çalışmaları genel olarak zihin engelli çocuklar üzerinde uygulamaktadır. Daha sonra

ise bilimsel çalışmalarına Avrupa' dan Amerika' ya göç ederek devam ettiği bilinmektedir (Cavkaytar, Diken, 2007 akt. Çetinkaya, 2010: 53).

Bir diğer önemli bilim adamı ise *Philippe Pinel' dir*. Zihin yetersizliği olan bireylerde temel olarak hümanistik kuramın uygulanabileceğini savunmaktadır. Bu kuram ile birlikte “uğraşı terapisi” adını verdiği terapi türünün de öncüsü olmaktadır (A.g.e., 52). Bu kuram genel anlamı ile “insancıl” bir kuram olduğu için insanların özünde iyi bir varlık olduğunu ve bu varlıkların her an kendilerini geliştirme ve değiştirme eğiliminde olduğunu söylemektedir. Kuramın en yetkin temsilcisi olan Carl Rogers' a göre ise; insanlar her bir gelişme gücünü kendinden alır ve her an gelişebilirlik arz eden varlıklardır (Topses, 2012: 67-75).

Rogers, bireylerin benlik duygularına da değinmektedir. Ve özellikle benlik farklılıklarının çocukluk döneminde olumsuz kabul almaları nedeniyle var olduğunu ve çocuğun yaşamış olduğu olumsuzluklarla aslında yine kendi içerisindeki insancıl savunma sistemi ile birlikte başa çıkabileceğini söylemektedir (Gürcan, 2015: 13).

Diğer yandan Edouard Sequin ise; Itard' ın zihin engellilere yönelik yapmış olduğu çalışmalardan etkilenmektedir. Bununla birlikte o da “idiot” olarak nitelenen bir çocuğa eğitim vermiştir. On sekiz ay süren eğitim sonucunda ise çocuğun, gösterdiği çalışmalardan olumlu sonuçlar aldığını ve öğrenim yetisinin de bununla birlikte arttığını gözlemlemektedir. Bu çalışmadan sonra uygulamış olduğu eğitimleri zihin engeli görülen başka bireylerde de uygulayarak 1837 yılında Paris' de “ Educating the Feeble-minded” (Zeka Geriliğinin Eğitimi) çalışmasını yürütmüştür. Sequin' in zihin engeli ile ilgili yapmış olduğu çalışmaların Itard' ın çalışmalarına göre daha sistematik olduğu görülmektedir ve bununla birlikte fizikî ve ahlakî eğitimin değerini de çalışmalarında vurgulamaktadır (Eripek, 2012: 9-10).

Bu dönemlerde Fransa' da siyasi açıdan yaşanan sıkıntılar nedeniyle 1848' de Amerika' ya göç etmiştir. Orada da bilimsel literatüre katkıda bulunduğu görülmektedir. En değerli eserlerinden biri ise 1866' da kaleme aldığı “Idiocy And Its Treatment by Physiological Methods” (Idiocy Ve Fiziksel Yöntemle Eğitim) olmaktadır. Bilimsel literatüre kazandırmış olduğu bu kitabın zihin engeli görülen bireylerin eğitiminde kullanılan en değerli kitaplardan biri olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte beş arkadaşı ile temeli 1876 yılına dayanan ve günümüzdeki adı American Association On Intellectual And Developmental Disabilities (AAIDD)

(Amerikan Zihin Ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği) adı verilen birliği kurmuştur (A.g.e., 2012). Bu birlik dünya genelinde zihin engelli bireylere destek ve yol gösterme işlevi açısından oldukça büyük önem arz etmektedir.

19. yüzyılın zihin engelli çocuklarla ilgili çalışma yapan bir diğer önemli ismi ise; Sir Francis Galton' dur. Bireylerin bilişsel zekasıyla ilgili yapmış olduğu çalışmalar modern anlamda yapılan ilk çalışmaları teşkil etmektedir. Bu çalışmalarda genel zekanın öğrenme ve çeşitli sorunları çözebilme yetisinde olduğunu vurgulamaktadır. Zihin yeteneği üst düzeyde olan bireylerde oldukça iyi ayırım gücünün meydana geldiğini söylemektedir ve beynin büyük oluşuyla zeka arasındaki bağlantıyı da araştıran ilk bilim insanı olmaktadır. Diğer yandan duyu organları ile zekanın doğru orantıda olduğunu öne sürmüştü ve bununla ilgili test hazırlamıştır. Testte bilişsel değişkenlerle zihin yapısı arasında anlamlı bir uyumluluk görülemediği için bir süre sonra testin geçerliliğini yitirdiği görülmektedir. Galton, 19. yüzyılın sonlarına doğru zekanın tam anlamıyla kalıtımsal olduğunu savunan “soyarıtımı” düşüncesini desteklemiş ve “Kalıtımsal Deha” isimli bir de kitap yayımlamıştır. Kitabında bireysel davranışların ve zihinsel işlevlerin temelinde kalıtımın etkili olduğuna değinmektedir (Cavkaytar ve Diken, 2007 akt. Çetinkaya, 2010: 54).

Yukarıda bahsedilen bilim adamlarının yapmış olduğu çalışmalarla birlikte 18.ve 19. yüzyıllar özel gereksinimli bireyler arasında zihin engeline sahip bireyler adına gelişimlerin yavaş yavaş yaşanmaya başladığı dönemler olmaktadır. Bu gelişmelerin yanında zihin eksikliği literatürüne katkı sağlayacak pek çok gelişmelerin de meydana geldiği görülmektedir. Özellikle bu dönemler itibari ile gerçekleşen çalışmalar bir sonraki dönemlere de yansımaktadır. Zihin yetersizliği görülen bireylerle ilgili çalışmalar 19. yüzyıla değin literatüre yansımamaktadır. Özellikle Fransız Devrim' nden sonra bilim adamlarının zihin eksikliğini hem nicel hem de nitel anlamda araştırması ve literatüre kazandırmasıyla birlikte toplumlarda da engellilere yönelik tutum ve davranışlarda gelişimlerin yaşandığı görülmektedir.

Bu özel bireyleri topluma daha gelişkin bir şekilde kazandırmak adına dönemin diğer önemli bilim adamı olan Guggenbühl özel bireylere daha iyi hizmet sunabilmek ve daha geniş bir biçimde eğitimlerini gerçekleştirmek için 1841 yılında ilk yataklı kurumu kurmaktadır. Bu kuruma Adenberg adını vermektedir ve burası İsviçre' nin dağlarında yer almaktadır (Eripek, 2012: 10).

Görüldüğü üzere 19. yüzyıl zihin engelli bireyler için yapılan çalışmalarda önemli bir yüzyılı barındırmaktadır. Bu dönemde yapılan çalışmalar 20. yüzyıla ışık olacak nitelik sergilemektedir. Ve bu çalışmalar, toplumların özel gereksinimli bireylere yönelik biliş gücü kazanımları açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. Yapılan bilimsel çalışmalar aslında toplumların duyuşsal benliklerinde meydana getirdikleri karakteristik özelliklerini bile şekillendirebileceği düşünölmekte idi lakin ne yazık ki bilim adamlarının toplumsal konudaki düşünüşlerinde yanıldıkları görölmektedir. Bunun en belirgin örneği de; Guggenbühl' ün zihin engelli bireyler adına yapmış olduğu yatılı kuruma karşı toplumların ilk başta gösterdiği övgü ve takdirlerin yerini oldukça ağır eleştirilerin almasıdır. Bu durumun en yetkin örneği de çoğu bilim adamlarının ve bununla birlikte toplumun belirli bir kısmının Avrupa' dan Amerika' ya göç etmesidir. Göç hareketinin gerçekleştiği ilk dönemlerde Amerika' nın sosyo-ekonomik durumu iyi olduğu için bu bireyler orada refah içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir lakin, 1860' lı yıllarda Amerika' da yaşanan iç savaşlardan sonra ülkede zihin yetersizliği gösteren bireyler ve onlar adına yapılan çalışmaların gereksiz olduğu yönünde düşüncelerin yaşandığı görölmektedir. Bütün bunlara binaen zihin eksikliği görölen çocukları toplumlara kazandırmak ve onları toplumla kaynaştırmak adına yapılan çalışmaların sadece eğitimle ilgili olması da kaynaştırma açısından başarısızlığa zemin hazırlamaktadır. Günümüzde de halen özel çocukların kaynaştırılması açısından yapılan çalışmalardaki yetersizliklerin ciddi boyutlarda devam ettiği görölmektedir (A.g.e., 2010: 12).

Sosyal ve politik açıdan ele alındığında; Amerika toplumlarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutum ve davranışlarının I. Dünya Savaşının ardından olumlu yönde geliştiği görölmektedir. Savaştan sonra ülkede yaşayan ve savaş mağduru olan bireyler evlerine döndüğünde fiziksel ve ruhsal açıdan yoksunluklara mağruz kalmaktadırlar. Bundan dolayı 1920' de bu bireylere mesleki destek sağlamak adına mesleki açıdan rehabilitasyon hizmeti sağlamak adına "Mesleki Rehabilitasyon Yasası" oluşturulmaktadır. Bu yasa o dönemlerde her açıdan yetersizliği olan bireylere destek sunmak adına yapılan olumlu gelişmelere zemin hazırlar nitelik göstermektedir. Bu dönemden sonra sadece savaşta bazı yetilerini kaybeden askerler adına yapılan bu yasa, özel gereksinimli bireyleri de içine alacak şekilde esnetilmiştir. Bu durumla birlikte bir diğer önemli gelişme ise 1929 yılında dünya çapında meydana gelen ekonomik buhranın meydana gelmesidir. Toplumların yaşamış olduğu bu buhranın

olumsuz etkileri elbette kendini göstermiştir ama bir yandan bazı kesimler adına da olumlu etkilerinin yadsınamaz düzeyde olduğu da bilinmektedir. Bu dönemde ülkede yaşayan tüm bireylerin her açıdan eşit duruma geldiği görülmektedir. Özellikle gereksinime ihtiyaç duyan bireylerin gereksinimlerini karşılamada yaşamış oldukları zorlukları kendileri de yaşadıkları için artık bu bireylere karşı daha insancıl yaklaşımları görülmektedir. Akabinde 1922’ de Elizabeth Farnell tarafından özel gereksinimli çocuklar için bir konsey oluşturulmuş ve bu konsey özel eğitimin mesleki anlamda bir yetkinlik kazanmasına zemin hazırlamıştır (Eripek, 2012: 13-17).

1932 yılında Amerika başkanı olarak göreve gelen Franklin D. Roosevelt ülkede başta sağlık olmak üzere eğitimsel ve sosyal olanaklara verilen değerin daha da artırılmasına yönelik adımlar atmaktadır. Bu bağlamda ilk Sosyal Güvenlik Kanunu’ nu çıkarttığı bilinmektedir. Amerika’ da İkinci Dünya Savaşı’ ndan sonra yine Birinci Dünya Savaşı’ na benzer gelişmeler yaşandı. Askerler tekrardan yaralandılar ve bununla birlikte zihin yetersizliğine mağruz kalan bireyler için askeri endüstride çalışmalarına zemin hazırlandı. Ve böylece ülkede yer alan özel gereksinimli bireylerin de her açıdan refaha eriştiği gözlemlenmektedir. Savaştan sonra yaralanan askerler evlerine döndüklerinde ilk olarak yaralı askerlerin aileleri ve daha sonra toplumlar özel gereksinim açısından farkındalık kazandılar ve böylece bu bireylere yönelik tutum ve davranışlarında olumlu yönde gelişmeler kazandılar (A.g.e., 2012: 15).

Özellikle 1950 yılından sonra Amerika’ da artık özel gereksinimli bireylere duyulan önemde artış yaşandığı görülmektedir. Bu dönemde sonra artık bu bireylerin hem istihdamına hem de eğitim ve gelişimine yönelik birçok kurum ve kuruluş açıldı bununla birlikte devlet olarak da çeşitli kanunlar çıkartıldı. Özellikle orta ve ağır dereceli zihin engeli görülen bireylerin eğitimi konusunda çok yetkin çalışmalar yapıldı ve 1958 yılında üniversitelerde dahi ders verecek nitelikli hocalar yetiştirilmeye başlandı ve bu durumun da konuyla ilgili bilimsel çalışmaların daha da artmasına olanak sağladığı görülmektedir. Zihin eksikliğine yönelik diğer bilimsel gelişmeler ise sosyolojik açıdan ele alınmaktadır. 1900’ lü yıllarda zihin eksikliği bütün sosyo-psikolojik rahatsızlıkların ana unsuru olarak bilinmekte iken 1950’ li yıllarda ise sosyologların aslında bu rahatsızlığın pek çok sosyal yapının eksikliğiyle meydana geldiği yönünde söylemlerde buldukları görülmektedir. Diğer bir deyişle, zihinsel eksikliğin nedeninin artık kalıtımsal ya da bireysel olmasından öte

“toplumsal” bazı nedenlerden kaynaklandığına değinilmektedir. Bu nedenle de zihin engelinin kavramsallaştırılması hususunda yeni adımlar atıldığı görülmektedir. Bu adımlardan en yetkini ise AAIDD’ nin 1959’ da zihin eksikliğinde zekânın işlevselliğinin yanı sıra sosyal uyuma önem verildiği görülmektedir. Eğer bireyde sosyal uyum düzeyinde herhangi bir eksiklik gözlemlenmiyorsa zihin eksikliğinin olmadığı yönünde tanımlamalar yapılmaktadır (Maloney & Ward, 1979 akt. Eripek, 2012: 17).

3.3.3. 20. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Özel Gereksinimin Kavramsallaştırılması

20. yüzyıl özel gereksinim kavramı ve zihin yetersizliğinin kavramsallaştırılıp literatüre kazandırılması adına oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu yüzyılda özel gereksinimin kavramsallaştırılmasının temeli aslında 18. yüzyıla dayanmaktadır (Çetinkaya, 2010). Bu dönemde yaşanan Aydınlanma Felsefesi’ yle birlikte düşünsel ve toplumsal yaşam perspektifleri açısından gelişmiş olmalarından ve akabinde yine bu yüzyılın sonlarında yaşanan Fransız Devrimi ile birlikte de toplumların modernleşme yoluna girmesiyle artık bilimsel çalışmaların ön planda olmasının öneminin yadsınamaz düzeyde olduğu görülmektedir. Zihin yetersizliği adına yapılan çalışmaların genel olarak 19. yüzyılda birçok Fransız bilim adamı tarafından yapıldığı bilinmektedir. Bir önceki konu başlığında da belirtildiği üzere, Itard, Pinel, Seguin ve diğer yetkin bilim adamlarının yapmış olduğu hipotezler ve çalışmalar özel gereksinim alanında ortaya çıkarılan ilk ve en önemli kaynaklar olmaktadır (A.g.e., 2010).

Dünya genelinde yaşanan modernleşme ile birlikte zihin yetersizliği gösteren bireylere yönelik yapılan hizmet ve çalışmalara artık sosyal, hukukî, psikolojik ve en önemlisi eğitim alanında vücut bulma imtiyazının, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren verildiği görülmektedir (Kara, 2017: 277-288). Bu dönemde artık zihin yetersizliğine sahip bireyler adına hukukî düzenlemeler yapılmış ve akabinde eğitimlerini düzenli bir şekilde almaları için hocalar yetiştirilip çeşitli özel eğitim kurumlar açılmıştır.

1900’ lü yılların başlarında zihin engelli bireylere getirilen en yetkin unsurlardan biri de A. Binet tarafından hayata geçirilen zekâ ölçekleridir. Geliştirilen bu ölçekler sayesinde çocukların zihin kabiliyetleri ekseninde çeşitli sınıflandırmalar yapılmaktadır (Terman, 1916 akt. Çetinkaya: 2010, 55). Bu yapılan sınıflandırmaların, zihin engelli bireylerin topluma kazandırılırken hangi eğitimlerden geçecekleri ve bu eğitimleri nasıl alacaklarının bilinmesinde büyük önemi olduğu bilinmektedir.

Akabinde Binet, 1905 yılında öğrenisi T. Simon ile bireylerin zihin engeli gösterdiklerini ve bu engelin ne düzeyde olduğunu anlamak adına ilk defa akademik camiada uygulanan zeka ölçeğini geliştirmişlerdir. Bu ölçek , hafif düzeyde zihin engelinin tanımlamasının yapılmasına olanak sağlamaktadır. Geliştirilen bu ölçek sayesinde zihin eksikliği literatüründe *hafif düzeyde zihin eksikliği* görülen bireyler şeklinde yeni tanımlamaların kullanıldığı görülmektedir. Diğer yandan Binet öğrencisi Simon ile zeka yaşı unsuruyla ilgili de çalışmalar yapmaktadır. Bu unsurda şu sonuca vardıkları görülmektedir; orta düzeydeki zeka yaşının biyolojik yaş ile uyumlu olduğu gözlemlenmekte, çocuğun biliş gücüne göre ise zeka yaşının biyolojik yaşından büyük veyahut küçük olabileceği savını öne sürmektedirler (Haloen ve Santock: 1996, 181 akt. Çetinkaya: 2010, 55).

1907 yılında ise Montessori Roma’ da özel gereksinimli çocuklarla çalışmalar yapmıştır. Burada tarihte ilk defa Çocuk Yuvası’ nı kurarak, çeşitli çalışmalara imza attığı görülmektedir. Montessori’ nin yapmış olduğu bu çalışmalar 20. yüzyılda başlayıp, günümüzde de halen yetkinliğini sürdürmektedir. Çalışmasının temel amacı zihin yetersizliği görülen çocuklarda bireysel eğitimleri göz önünde bulundurması ve çocukların gelişimsel özelliklerini bu yönde holistik görüş ışığında desteklemesidir (Kayılı, Gönen, 2018: 41).Bu çalışmalardan en önemlisi, çocukların öğrenme kabiliyetlerini aslında kendilerinin meydana getirmiş olduğunu açıklayan düşüncesidir. Montessori bu savında aslında öğrenmeyle birlikte meydana gelen gelişimin, öğretilmeyle değil de kişinin kendi iradesi sayesinde gerçekleştiğini söylemektedir (Çetinkaya: 2010, 56).

Payot (1909: 84)’ da bireylerin çalışmalarının ve öğrenebilme yetilerinin kendi iradeleri doğrultusunda olduğunu vurgulamaktadır. Bireylerin iradelerini de yine kendilerinin eğitebileceğini dile getirmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki; özel gereksinimli bireylerin de kendilerine göre çeşitli iradeleri vardır ve zihinlerini geliştiren etken bir öğretmenin ya da eğitimcinin onlara destek olmasıdır, lâkin buradaki en yetkin husus bireylere destek olan eğitimcinin ne yönde iyi olduğu değil, bireylerin kendi iradeleri doğrultusunda bu destekten ne derecede fayda sağladıkları olmaktadır. Bazı toplumlarda 1950 ve 1960’ lı yıllarda Bent Nirje’ nin özel gereksinimli bireylere yönelik yapmış olduğu *normalleşme* çalışmalarının etkili olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın temelinde engelli bireylerin toplumsal yaşam normlarına ayak uydurmaları sağlanmaktadır. Nijer’ in yaptığı normalleşme

çalışmalarının ana unsuru 1969’ da oluşturduğu “Zihinsel Yetersizliği Olanlar İçin Yatılı Hizmetlerde Değişim Örüntüleri” yayını ile belirlenmektedir. Normalleşme adımlarının Avrupa eksenindeki gelişmeleri ise B. Nirje’ nin çalışmasından hemen önce gelen ve bu çalışmayı destekler nitelikte olan çalışmalar yapan Bank-Mikkelson ile Grunewald tarafından gerçekleştirilmektedir. Onlar, normalleştirme çalışmalarını engelli bireylerin de toplumdaki diğer bireyler gibi eğitim, sağlık ve sosyal yaşam haklarının olduğunu dile getirerek sürdürmektedir. Bu bireylerin de kendi iradeleri doğrultusunda çeşitli kurumlardan bilgi alarak gelişimlerine katkı yapabilmeleri ve her türlü kurumdan yararlanabilme haklarına dayanan bir normalleşme ilkesini benimsemektedirler (Çetinkaya, 2010: 56).

Nijer’ in normalleşme prensipleri olarak ele aldığı eserlerinin bir kısmının İngilizceye çevrildiği bilinmekte ve böylece tüm dünyada engellilere yönelik normalleşme adımlarının daha belirgin bir şekilde atılmaya başladığı görülmektedir. Bu normalleşme adımları tüm dünyada özellikle, zihin engelli bireylere yönelik yetkin bir değer arz etmektedir. Bu çalışmalar ile birlikte engel durumunun yalnızca tıp açısından değerlendirilmesine ek olarak sosyal açılarından da değerlendirildiği görülmektedir (A.g.e., 2010: 56).

1960’ lı yıllarda özel gereksinimle ilgili oldukça yeni olguların ortaya çıktığı görülmektedir. En belirgin olgu ise “kurum” devrinden, artık “hizmet” devrine yapılan geçiş olmaktadır. Bu geçiş beraberinde, özel bireylerin o dönemde ve gelecekteki dönemlerde toplumlara kaynaşmalarına zemin hazırlar nitelik sergilemektedir. Bu amaç ekseninde normal eğitim verilen okullarda özel eğitim sınıfları açılmış ve bu doğrultuda verilen hizmetlerin de arttırıldığı bilinmektedir (Eripek, 2012: 17).

1961 yılında ise J.F.Kennedy Amerika başkanı olmuştur. Kennedy’ nin başkanlığının ardından özel gereksinime yapılan hizmetlerde artış olduğu görülmektedir. Bunun en yetkin nedeni ise kardeşinin de zihin engelli bir birey olması ve bu konuda kendisinin daha önceden bilinçli olmasıdır. Dünya geneli içerisinde zihin engelli bireylerin eğitimleri hususunda yapılan adımlardan bir diğeri ise Amerika’ da yapılan adımlardır. Bu adımlar şu şekilde ele alınmaktadır; 1975’ de yürürlük kazanan ve 1990 senesinde kapsamlı bir şekilde ele alınan “ Özürlü Bireyler Yasası” ile özel gereksinimli çocukların bütün eğitim masraflarının Amerika Birleşik Devlet’ i tarafından karşılanacağı zorunluluk kazanmıştır (Kara , 2017).

ABD' de uygulanan bu yasanın 5 ana özelliği şunlardır;

- Uygun eğitim hizmetleri
- Nesnellik arz eden eğitimsel değerlendirmeler
- BEP
- Daha az kısıtlayan eğitim kurumları
- Eğitimde alınan kararlar ve uygulanan yöntemleri denetlemek

Zihin engelli bireylerin toplumsal ve hukuki boyutlardaki haklarının ele alındığı ve bu haklarla ilgili çözüm önerisi çalışmalarının yapıldığı Stockholm Konferansı ise 1967 yılında yapılmıştır. Bu konferansta ele alınan söylemlerin zihin engelli bireylerle ilgili çalışma yapan bilim adamlarına çok yönlü katkı sağladığı görülmektedir. Bireylerin hukuki gereksinimlerin yanı sıra daha önceki yıllarda zihin engeli gösteren kız ve erkeklerin çok fazla bir araya gelmemesi adına alınan kararların uygun olmadığını öne sürerek bu bağlamda özel bireylerin de normal bireyler gibi eşitsizlik olmaksızın tüm bireylerle arkadaşlık bağları kurmalarını destekleyici söylemlerde bulunmaktadırlar (Çetinkaya, 2010: 56-57). Bunun sonucunda da karşılıklı olarak her iki cinsin yaşadıkları toplumda kaynaştırılmaları sağlanacaktır.

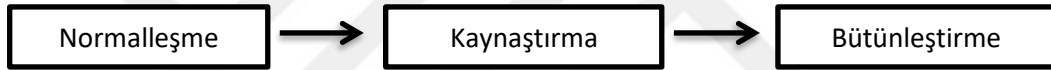
Kaynaştırma denilen durum normalleşme sürecinden sonra gelmekte ve özellikle zihin engelli çocukların sosyal ve fiziksel gelişimleri açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bu özel çocuklar dünyada ve ülkemizde 20. yüzyıldan itibaren çeşitli kurumlardan kendilerine özel olarak ya da grupta birlikte çeşitli eğitim hizmetleri almaktadırlar. Uzmanlar özel çocukların, eğer ağır düzeyde zihin engeli göstermiyorsa kaynaştırma sınıflarında eğitim almaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ülkemizde ise 2006' da yayımlanan özel eğitim yönetmeliği doğrutusunda; özellikle zihin eksikliği görülen çocukların normal çocuklarla birlikte eğitim almalarına vurgu yapıldığı görülmektedir (Çıkışlı, vd., 2014: 199).

Kaynaştırma eğitiminde; zihinsel ve işlevsel eksikliği görülen çocuklara, destek eğitimi programıyla birlikte herhangi bir engeli olmayan yaşlılarıyla beraber özel veyahut devlet kurumları bünyesinde her sınıf düzeyinde eğitimmeleri ve geliştirilmeleri sağlanmaktadır. Akabinde zihin engelli çocuklarda kaynaştırma uygulması tam ve yarı zamanlı olarak yapılmaktadır. Zihin engeli gösteren çocuğun bütün eğitimini yaşlılarıyla beraber aynı sınıfta öğrenmesi tam zamanlı kaynaştırma olarak ele alınmaktadır. Eğer zihin eksikliği olan çocuk derslerinin bir kısmını özel

eğitim sınıfında bir kısmını ise kaynaştırma sınıfında yaşıtlarıyla beraber alıyorsa bu da yarı zamanlı kaynaştırma olarak ele alınmaktadır. MEB verilerine göre kaynaştırmada yer alan özel gereksinimli ögrenci sayısında artışlar yaşanmaktadır (Gürkan vd., 2021).

Genel olarak ele alındığında normalleştirme sürecinin, özel gereksinimli çocukların eğitiminde, onları buldukları ortamlardan ayırmadan çeşitli önlemler alıp toplumda normal bireyler gibi yaşamalarında etkili olduğu görülmektedir. Normalleştirmeyle birlikte ocuklarda Kaynaştırma ve Bütünleştirme ilkesi de etkili olmaktadır ve bu ilkeler doğrultusunda da “birlikte eğitim” yöntemine geçildiği görülmektedir (etinkaya, 2010: 57).

Tablo 3.2. özel ocukların Toplum Kazandırılma Süreci

Kaynak: (etinkaya, 2010: 57)

Normalleşme aşamasından bütünleştirme aşamasına geçilen süreçte, özel gereksinimli çocukların artık toplumsal normlara ayak uydurma aşamasına geldiği görülmektedir. Phillips kaynaştırma aşamasını zihinsel ve bedensel yetkinlikleri iyi ya da kötü olsun bütün çocukların aynı sınıfta olmasını sağlayan bir felsefe olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda kaynaştırma sınıfındaki eğitimlerin, normal ogrencilerin de özel gereksinimli ogrencilere yönelik farkındalık kazanmalarını sağlayan önemli bir süreç olduğu görülmektedir (Kargın, 2006 akt. Çetinkaya, 2010: 57). Dünya genelinde kaynaştırma ve bütünleştirme süreçleri özel ogrencilerin sadece eğitim anlamında değil bu eğitimlerle birlikte sosyalleşme algılarını da arttırıp onların topluma kazanımlarını sağlamaktadır.

Avrupa’ da ise 20. yüzyılda çıkarılan çeşitli anayasalar doğrultusunda özel bireylere yönelik kaynaştırma ve bütünleştirme sürecinin yanında ailelere de bu yönde destek hizmetinin verildiği bilinmektedir (A.g.e., 2010: 58). Bu hizmetle birlikte ailelerin çocuklarına karşı davranış biçimleri bilimsel etik açısından kontrollü bir şekilde yapıldığı için çocukların ailelerinden de aldıkları destek ve eğitim ile birlikte sosyal uyum sürecini hızlandırmasında etkili olmaktadır.

20. yüzyılda özellikle zihin engeline yönelik çalışmalara tıp dünyasından da katkılar geldiği görülmektedir. En önemli örneklerden biri de 1908’ de Theodor Heller tarafından ele alınan “Heller sendromu’ dur”. Bu sendromda Heller, yaklaşık 3-4 yaşına kadar normal gelişim belirten, daha sonrasında ise belirli yönde gerilemenin görüldüğü 6 çocuk üzerinde çalışmaktadır. Bu rahatsızlığı ilk olarak “İnfantil Demans” olarak adlandırmış daha sonra ise bu tıbbi durum için çeşitli ölçekler geliştirmiş ve bilimsel literatüre Heller Sendromu olarak yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Akabinde Ivar A. Fölling “Fenilketonuri” adını verdiği ve zihin eksikliğine neden olan etmenler ve bu minvalde alınması gerekli önlemlerle ilgili oldukça yetkin çalışmalar yapmaktadır. Yapmış olduğu bu çalışmalar da alanında çalışma yapan kişilere kaynak niteliği taşımaktadır (Doğangün, 2008 akt. Çetinkaya, 2010: 58).

Özellikle bu yüzyıllarda özel gereksinim alanında pek çok ilkler ve kavramsallaştırmalarla birlikte literatüre bilim adamları tarafından çeşitli katkı yapıldığı bilinmektedir. Buna bağlı olarak çeşitli zeka ölçekleri ve testleri geliştirilmiş, bu testlerle birlikte özellikle zihin engelli çocukların hangi düzeylerde engele sahip olduğu belirtilmiştir.

Zeka geriliğinin 1950’ li yıllarda biyolojik etkenlerden mi yoksa çevresel etkenlerden mi kaynaklı olduğu yönünde yapılan tartışmaların bir nebze de olsa etkisini azalttığı görülmektedir. Özellikle 1960 yılında zekanın biyolojik ve çevresel kaynaklı olup olmadığı yönündeki tartışmalar etkisini iyice yitirmiş ve hafif düzeyde zihin eksikliğinin meydana gelmesinde çevresel etkenlerin yetkinlikte olduğu gözlemlenmiştir. Engelliliğin bu dönemlere kadar kişisel yetersizlik ve biyolojik bir yoksunluk olduğu savı önem kazanırken artık günümüzde zihin ve bedensel yetersizliği toplumsal faktörlerin meydana getirdiği de bilinmektedir (Erten, 2019: 890).

3.4.Zihin Yetersizliğinin Sınıflandırılması

Geçmiş dönemlerden günümüze gelinceye kadar zihin engelli bireylerin tanımlanması ve sınıflandırılması adına pek çok bilimsel yaklaşımın sergilendiği bilinmektedir (Çıkkılı vd., 2013: 182). Zihin engeli gösteren çocukların homojen bir grup olmaması ve çeşitli farklılıklar sergilemesi ile birlikte sınıflandırılmaları gerekli görülmektedir (Özgür, 2015: 260). Bu alanda yapılan sınıflandırmaların temel gayesi, zihin engelli bireylere daha iyi hizmet ve destek sağlamak adına zihin engelinin durumuna göre

bireyleri çeşitli gruplara ayırmaktır (Çıkılı vd., 2013: 182). Bu öğrencilere nitelikli eğitim vermek adına alt grupların ve bu gruplarda yer alan öğrencilerin de durumlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu gruplarda yer alan öğrencilerin zihin ve işlevsel durumlarının belirlenmesi onlara daha iyi hizmet sunulmasını beraberinde getirmektedir. Sınıflandırmanın bir diğer gayesi ise; zihin yetersizliği görülen öğrencilerin kendilerine daha uygun olan okullara yerleştirilip eğitim ve destek hizmeti alabilmeleridir (Özgür, 2015: 260).

Bireyler ilk olarak zihin yeteneklerine (psikolojik) göre sınıflandırılmış, daha sonra ise eğitim açısından sınıflandırılmıştır. Özel gereksinimli bireyleri gruplara ayırmada, tarihsel yönde olan zeka bölümü (ZB) puanı aralığı veyahut uyumsal davranışlar sınır puanı aralığı baz alınarak gruplandırılmaktadır. Yapılan sınıflandırmaların temel amacı ise zihin engelli bireylerin hangi oranda engelinin olduğunu gösteren bir şemayla kullanılarak açıklama yapılmasıdır. Bütün bilim dallarında bu tarz bilgilerin kazanılıp, güvenilir bir şekilde uygulanabilirliğinin sağlanmasında bu yöntemlerden yararlanma gereksinimi duyulmaktadır (Schalock vd., 2010 akt. Eripek, 2012: 70). Aşağıda yer alan Wechsler Ölçekleri Sapmalı ZB Puanı tablosu bu durumu sergilemektedir.

Zihin yetersizliği genel çerçevede, zeka ölçekleri ile ölçülen zihin engelinin derecesi açısından ele alınan sınıflandırmadır. Amerikan Psikiyatri Birliği' nin hazırladığı DSM IV Tanı Ölçütleri El Kitabı' nda zihin engeli dört grup olarak ele alınmaktadır (Baykoç, 2011: 160).

Bu doğrultuda Amerikan Zihin ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği (AAIDD) tarafından 1973' te yapılan gruplandırma çalışmasında bireylerin zeka ölçütü ile birlikte uyum ölçütüne de yer verilmiştir. Bu doğrultuda ZB puanı kullanılmakta lakin bu puanın kesinlik unsuru barındırmadığını ileri sürerek sadece yol göstericiliği ve zihin engelli bireyin engelinin hangi derecede olabileceğine dayalı anlam teşkil etmektedir. Sınıflandırmada daha önce yapılan sınıflandırmalardan farklı olarak ZB puanı daha esnek olarak belirtilmiştir. Buradan da zihin engelli bireylerin sınıflandırılması yapılırken ZB puanlarının hekimlerin tercihinine göre belirlenerek bireyleri hangi aşamada zihin engelinin olduğu yönünde yönlendirilmelerinin sağlandığı görülmektedir. 1973' te yapılan sınıflandırmadaki diğer önemli değişiklik ise “zihin olarak sınırlı” ibaresinin sınıflandırmadan çıkarılmasıdır. Çıkarılmasının

nedeni ise, bu grupta yer alan bireylerin toplumun beklentilerine karşılık verebilmesidir (Grossman, 1973 akt. Eripek, 2012: 72). 1983’ de oluşturulan sınıflandırma tablo 2.3’ de verilmiştir.

Tablo 3.3: Zihin Yetersizliği Gösteren Çocukların ZB Puanına Göre Sınıflandırılması

ZB (IQ) Puanı	Sınıflandırma Düzeyi
50-55’ den 70 puana	Hafif Düzeyde Yetersizlik
35-40’ den 50-55 puana	Orta Düzeyde Yetersizlik
20-25’ den 35-40 puana	Ağır Düzeyde Yetersizlik
20-25’ den daha aşağı puana	Çok Ağır Düzeyde Yetersizlik

Kaynak: (Grossman, 1983 akt. Eripek, 2012: 72)

İkinci sınıflandırma durumu ise zihin engelli bireyleri eğitim açısından sınıflandırmaktır. Bu sınıflandırmada da ZB puanı öğrencilerin hangi kategoride yer alacağını belirlemek adına kullanılan ölçektir. Bu sınıflandırmaya göre; ZB puanı 50-70 düzeyinde olan öğrenciler, “eğitilebilir zihin yetersizliği” grubunda puanı yaklaşık 25-50 düzeyinde olan öğrenciler, “öğretilbilir zihin yetersizliği” grubunda son olarak puanı 25’ in altında olan öğrenciler ise “ağır ve çok ağır zihinsel yetersizlik” grubunda yer almaktadır (Taylor, Richards ve Brady, 2005 akt. Eripek, 2012: 73).

Eğitilebilir grupta yer alan öğrencilerin okuma ve matematik gibi temel derslerde başarı gösterecekleri düşünülmektedir. Bu öğrenciler için, toplumsal yapı ve düzene kolaylıkla uyum sağlayacakları ve istihdamda da yer alacakları yönünde eğilimlerinin olabileceği yönündeki söylemler olumludur. Öğretilbilir grubundaki öğrencilerin ise temel akademik yönlerinin eğitim ve öğretimle ilerleyebileceğini lâkin toplumsal düzene ayak uydurmada ve istihdama katkı sağlamaları adına yetersizlikler sergileyecekleri düşünülmektedir. Diğer yandan ağır ve çok ağır grupta yer alan öğrenciler dünya üzerinde yakın zamana kadar eğitim alabilecek ortam bulamamakta, evinde kalmakta veyahut yatılı kurumlara yönlendirilmekteydi. Günümüzde ise bu gruptaki öğrenciler için de temel eğitim düzeyinde dersler verilmektedir (A.g.e., 2012: 73).

Ülkemizde ise zihin yetersizliği görülen bireylerde yapılan sınıflandırma iki düzeyde yapılmaktadır. İlk olarak eğitim alanında, ikinci olarak yapılan sınıflandırma ise sağlık alanında yapılmıştır. Ülkemizde zihin yetersizliği görülen öğrencilerin eğitim

haklarından Milli Eğitim Bakanlığı sorumludur. Özel bireylerin eğitimleri hususunda pek çok yönetmeliğin de yapıldığı bilinmektedir (Eripek, 2012: 82).

1975 yılında çıkarılıp, 1983' de yürürlüğe giren Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar adına yapılan Yönetmelikte, bu bireyler eğitilebilir düzeyde geri zekâlı ve ağır düzeyde geri zekâlı olarak iki sınıfa ayrılmıştır. 1986' da ise MEB bünyesinde olan Özel Okullar Yönetmeliği' ndeki 6. Madde kuralınca (MEB, 1986 akt. Eripek, 2012: 82) zihin yetersizliğine sahip bireyler için "eğitilebilir, öğretilbilir ve bakıma muhtaç bireyler" şeklinde sınıflandırma yapılmıştır.

Akabinde 18 Ocak 2000 yılında yürürlüğe giren MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği' nde, zihinsel öğrenme yetersizliği sınıflandırılmasında çeşitli değişikliklere gidilmiştir. Bu dönem itibari ile yapılan sınıflandırmalarda ZB puanı esas alınmayarak eğitim anlamında sınıflandırma şeklinde nitelenen bir yaklaşım çerçevesinde, zihin yetersizliğinin derecesine göre çeşitli sınıflandırma yapılarak her bir sınıfta yer alan bireylerin toplumsal uyum davranışları ve eğitim gereksinimlerinin tanımlanması yapılmıştır (Eripek, 2012: 82).

Bu tanımlamalar ışığında 2006 yılında yapılan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (MEB, 2006: 1-2) bünyesinde yapılan sınıflandırma harf dizilişine göre şu şekildedir;

a) Ağır düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip bireyler: *Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki eksiklikleri nedeniyle öz bakım becerilerinin öğretimi de dahil olmak üzere yaşam boyu süren, yaşamın her alanında tutarlı ve yoğun özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan bireyi,*

ğ) Çok ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey: *Bireyin zihinsel yetersizliği yanında başka yetersizliği bulunması nedeniyle öz bakım, günlük yaşam ve temel akademik becerileri kazanamaması nedeniyle yaşam boyu bakım ve gözetime ihtiyacı olan bireyi,*

ş) Orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey: *Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki sınırlılık nedeniyle temel akademik, günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine yoğun şekilde ihtiyaç duyan bireyi,*

ö) Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey: *Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde hafif düzeydeki yetersizliği nedeniyle özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine sınırlı düzeyde ihtiyaç duyan bireyi,*

Yukarıda da belirtildiği üzere 2000 yılı itibari ile başlayarak, geçerliliğini günümüzde de sürdüren 2006 yılında yapılan yönetmelik doğrultusunda, zihin yetersizliği görülen bireylere eğitim açısından sınıflandırma yaparken ZB ölçütü kullanılmamıştır. Bireylerin toplumsal uyum ve eğitilebilirlikleri açısından değerlendirilmelerinin yapılabileceği sınıflandırma metodu kullanılmıştır.

Türkiye’ de zihin yetersizliğinin tıbbi açıdan sınıflandırılmasını sağlayan kurum ise Sağlık Bakanlığı’ dır. Bakanlığımız dünya genelinde yayımlanan yönetmelikler doğrultusunda ülkemizde özel gereksinimli bireyler adına çalışmalarını sürdürmektedir. DSÖ tarafından yayınlanan Sağlık Problemlerinin Uluslararası Sınıflaması (ICD-10) (WHO, 1993) ile Özürlüler Ölçüt Sınıflandırması Ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik ülkemiz ve tüm dünyada yol göstericiliğe sahiptir. ICD-10 genel olarak Bakanlık tarafınca hedeflenen hastaların takibinde sağlık bilgi sistemlerinin kullanmaları gereken standartları belirlemek amacı ile kullanılmaktadır. Özürlüler Ölçüt, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmeliğin ekinde ise Özur Oranları Cetveli’ ne yer verilmektedir. Bu cetvel hazırlanırken DSÖ’ nün bünyesinde yer alan ICF (International Classification of Functioning, Disability, and Health) esas alınmaktadır. ICF ile ICD sınıflamaları birbirinden tamamen farklı olmamakla birlikte ICF, zihin yetersizliği görülen bireyleri sağlık açısından sınıflandırmanın yanı sıra toplum ve çevre unsurları çerçevesinde de sınıflandırmaktadır, bu yönüyle de ICD-10 sınıflandırmasını tamamlar niteliktedir. Hazırlanan bu cetvelde, bireyin ZB puanı baz alınarak özur oranı ve buna göre yaşamsal işlevlerini hangi oranda kısıtladığı yüzdeler çerçevesinde belirlenmektedir (Eripek, 2012: 84).

Tablo 3.4: Özur Oranları Cetveli’ ne Göre Zihin Yetersizliği Görülen Bireylerde İşlevsel Kısıtlama Oranları

Sınıflandırma	ZB Puanı	İşlevsel Kısıtlama Oranı
Sınırdaki Zihinsel Kapasite	70-80	%25
Hafif	50-69	%50
Orta	35-49	%70

Ağır	20-34	%90
Çok Ağır	20' nin altı	%100

Kaynak: (Eripek, 2012: 84)

Belirlenen cetvelde sınırdaki zihinsel kapasite 70-80 ZB puanı arasında olup hafif, orta, ağır ve çok ağır düzeyde zihin yetersizliğine sahip bireylerin ZB puanlarına göre işlevsel özelliklerindeki kısıt oranları yüzde (%) cinsinden belirtilmiştir.

3.4.1. Hafif Düzeyde Zihin Yetersizliği

Zihin yetersizliği görülen bireyler genel olarak akademik anlamda başarılı olamamaktadır. Hafif düzeyde zihin yetersizliği görülen çocukların özellikle okuma düzeyleri zekâ bölümleri ve zekâ yaşlarından oldukça düşük seviyelerde seyretmektedir (Eripek, 2005 akt. Duman ve Tekinarslan, 2007: 35). Hafif düzeyde zihin yetersizliği görülen öğrenciler okuma ve yazma öğrenme konusunda da çok fazla süreye ihtiyaç duymaktadır. Bu çocuklar genel olarak normal okulların içerisine yapılan özel eğitim sınıflarında ders görmektedir. Günümüzde özellikle hafif düzeyde zihin engeline sahip öğrencilerin büyük bir kısmı eğitimine normal sınıflarda kendi akranları ile “kaynaştırma öğrencisi” olarak devam etmektedir.

Kaynaştırma öğrencilerine sahip sınıf öğretmenleri de, bu öğrencilerin eğitimine daha iyi katkı sunmak adına bireysel olarak uzman kişilerden destek almaktadırlar. Bununla birlikte kaynaştırma öğrencisi ve ailesi de okulda bulunan özel eğitim öğretmeninden eğitim ve topluma katılabilme konusunda destek hizmeti almaktadır (Çıkılı vd., 2014: 185). Bu öğrencilerin çoğu okul hayatına başladığında hatta üst sınıflara gelinceye kadar, çevresindeki bireyler tarafından bir yetersizliğe sahip olduğu anlaşılmamaktadır. Bunun nedeni ise üst sınıflara gelince kendilerinin yapması gereken akademik görevlerin zorlaşması ve bu öğrencilerin her bir görevi başkalarından bağımsız veyahut yarı bağımlı olarak gerçekleştirebilmeleridir. Akabinde hafif düzeyde zihin yetersizliğine sahip çocuklar yetişkinlik dönemlerine geldiğinde ileri düzeyde iletişim ve sosyo-kültürel yetkinliklerini geliştirebilmektedirler (Heward, 2000 ; Eripek ve Vuran, 2009 akt. Çıkılı vd., 2014: 185-186).

Bu çocukların ZB ölçeğindeki sınıflandırma oranı ise 50-69 arasında olmaktadır (Altun S., Altan ve Altun H., 2021: 589). Toplumsal yönden bakıldığında sosyal

çevresindeki kısıtlanma oranı oldukça düşük düzeyde görülmektedir. Bundan dolayı hafif düzeyde zihin yetersizliği görülen çocuklar, sosyolojik açıdan çevrelerine uyum sağladıklarından dolayı da çevresel baskı altında kalmamaktadır. Bu da onların kişisel yaşam becerilerini üst düzeyde sağlamasına katkı sağlamaktadır.

3.4.2. Orta Düzeyde Zihin Yetersizliği

Orta düzeyde zihin yetersizliğine sahip çocukların, bilişsel gelişiminde olan gecikmeleri anasınıfı düzeyinde iken görülmektedir. İleri dönemlerde ise bu gecikmeler ilerlemektedir. Bu sınıflandırmada olan çocukların, hafif düzeyde zihin yetersizliği olan çocuklara göre fiziksel ve davranışsal gelişimindeki problemler daha fazladır. Bu öğrenciler kaynaştırma öğrencisi olarak değil de yalnızca özel eğitim sınıfında bireysel ya da orta düzeyde zihin yetersizliği olan akranları ile birlikte eğitim görmektedirler. Özel eğitim sınıfında günlük yaşam ve sosyal uyum becerilerini geliştirebilmek adına, alanında uzman öğretmenler tarafından kapsamlı bir eğitim uygulanmaktadır (Çıkkılı vd., 2014: 186).

Bu sınıflandırmada olan öğrencilerin akademik yönden eğitimleri sadece işlevsel okumalar ve temel sayı kavramları konularının anlatılıp öğretilmesiyle sınırlı olmaktadır. Bu çocukların ZB ölçeğindeki sınıflandırma oranı ise 35-49 arasında olmaktadır. Toplumsal yönden bakıldığında kısıtlanma oranı hafif düzeyde zihin yetersizliği görülen çocuklara göre daha yüksek düzeydedir. Bu durum neticesinde de orta düzeyde zihin yetersizliği görülen çocukların hem bireysel hem de toplumsal yönde uyum süreçlerinin olumsuz yönde seyrettiği görülmektedir.

3.4.3. Ağır Ve Çok Ağır Düzeyde Zihin Yetersizliği

Bu düzeyde yer alan çocukların hemen hemen tamamının zihin yetersizliğine sahip olduğu doğum esnasında veyahut kısa bir süre sonra anlaşılmaktadır. Bununla birlikte birçoğunda merkezi sinir sistemiyle ilgili de sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlarla birlikte ağır çok ağır düzeyde zihin engeli olan çocukların sadece bilişsel yetersizlikleri olmayıp, bunun yanı sıra fiziksel yönden de çeşitli eksiklikleri olduğu görülmektedir (Çıkkılı vd., 2014: 186).

Ağır düzeyde zihin engeli görülen çocuklar, normal çocuklara göre çok büyük anlamda geri kalmışlık ve sosyal çevreye uyum yöneliminden de eksiklikler arz etmektedirler. Bu nedenle de akademik becerilerinin arttırılması, yaşamsal faaliyetlerinin devam

ettirilebilmesi, toplumsal yaşama ayak uydurulabilmesi ve kişisel bakımlarını yapabilmeleri adına, alanında uzman hocalarla yaşam boyu süren eğitimler verilmektedir (Metin, vd., 2011:161).

Hafif düzeyde zihin yetersizliği görülen bireyler, zihin yetersizliği görülen bireylerin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Lâkin zihin yetersizliği dendiğinde toplumlar açısından en çok bilinen sınıflandırma ise ağır düzeyde zihin yetersizliği olan bireylere ait sınıflandırmadır. Bu grupta yer alan bireyler her açıdan tehlikeyle karşı karşıya kalmak yönünden diğer gruplara göre daha dezavantajlıdır. Genel olarak ömür boyu önyargı ve endişe ile birlikte yaşarlar.

Bu bireylerin işlevsel yetenekleri yaşamları ve öğretimleri ile bir arada olduğu için kaynaştırma eğitimleri oldukça büyük önem arz etmektedir. Ağır düzeyde zihin yetersizliği olan çocukların çoğuna gerektiği gibi eğitim ve öğretim verildiğinde olumlu sonuçların alanacağı bilinmektedir. Uyumsal ve davranışsal yönelimleri almış oldukları öğretim teknikleri ve çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Ayrıca bu bireylerin zihin eksikliğinden şüphe duyulması oranı, yaşadıkları ülkenin nüfus sayısından daha yüksektir lâkin yeteri kadar formelleştirilmiş tanı ölçeklerinin olmaması, iletişimsel kopukluk ve belirtilerinin atipik olması sebebi ile tanı koyulmasında çeşitli zorluklar yaşandığı görülmektedir (Eripek, 2012: 254).

Fiziksel açıdan ise konuşamama problemiyle birlikte sinir sistemlerinde de çeşitli yoksunluklar olduğu için çoğu birey jest ve mimikler yoluyla karşısındaki kişilerle iletişime geçmektedir (Ulusoy ve Dilmaç, 2009: 121). İletişim yönlerinin olumlu yönde ilerlemesi adına doğal öğretim teknikleriyle eğitim verilmektedir. Ağır düzeyde zihin yetersizliği olan çocukları sosyal yaşama alıştırmada işlevsel eğitim programı uygulanmaktadır.

Bu grupta yer alan öğrencilerin eğitiminde de tıpkı normal öğrenciler gibi okuma, yazma, matematik ve fen bilgisi alanlarında da dersler verilmektedir. Lakin bu kazanımların işlevsellik yönünden tamamlayıcı olması önem arz etmektedir. Ağır ve çok ağır düzeyde zihin yetersizliği olan bireyler, ancak işlevsel akademik kazanımlar elde ettikten sonra toplumsal yaşamlarında bağımlı olmadan hareket edebileceklerdir (Erbaş, 2007 akt. Eripek, 2012: 253).

Ağır düzeylerde zihin yetersizliğine sahip çocuklar belirli yasalar gereği de bireyselleştirilmiş ve standart düzeylerde eğitim almak zorundalardır. BEP (Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları) dahilinde eğitim alan öğrenciler genel olarak belirli standartlarla eğitimlerini alsalar da uzman hocalarla birebir eğitim aldıkları için yaratıcılık ve ustalıkla her bir sorunun üstesinden kolaylıkla gelebilmektedirler (Smith, Patton, kim, 2006 akt. Eripek, 2012: 253). Bu durum onların, eğitim ve öğretimleri adına birçok yönden olumlu yönelim sergilemektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de artık günümüzde var olan eğitim teknolojilerindeki gelişmelerdir. Bu teknolojiler sayesinde ağır ve çok ağır düzeyde zihin yetersizliği görülen çocukların öğrenme düzeylerinde artış olduğu ve bu artış sayesinde de toplumsal yaşam normlarına uyum sağladıkları görülmektedir (Eripek ve Vuran, 2009 akt. ıkılı vd., 2014: 186).

Bu sınıflandırmada yer alan ğrencilerin ZB leğindeki oranı ise ağır düzeyde zihin yetersizliği görülen bireyler için 20-35 arasında olup, çok ağır düzeyde zihin yetersizliğine sahip bireylerin oranının ise 20 değerinin altında olduğu görülmektedir (Eripek, 2012: 84). Özellikle bu sınıflandırma bünyesinde yer alan bireylerin toplumsal yaşama uyum sağlama becerileri, hayat boyu öğrenme süreci ile gerçekleştirilmektedir. Bu konuda ebeveynlerine de uzmanlar tarafından çeşitli bilgilendirme yapılarak yönlendirilmeleri sağlanmaktadır.

3.5. Zihin Yetersizliği Görülen ocukların Akademik İşlevsel zellikleri

İşlevsel akademik beceriler kültürel anlamda önemli olan, bireylerin hem şimdiki hem de gelecekteki hayatını etkileyen, günlük yaşamlarında kişilerden bağımsız olabilmeleri ve yaşadıkları ortamlarda çeşitli etkinliklere katılım sağlamaları için ihtiyaç duyulan ve bireylerin eğitim yaşamlarının ilk zamanlarında kazanıp ömür boyu kullanmış oldukları akademik beceriler olarak adlandırılmaktadır (Browder, Snell, 2000: 520-522; Mechling, Cronin, 2006: 234 akt. Y.Yenioğlu, 2019: 15). Eğitim ve öğretimin en büyük amaçlarından biri hem normal hem de özel gereksinimli bireylerin bilimsel akademik açıdan başarılı olabilmelerini sağlamaktır.

Günümüz toplumlarında zihin yetersizliği olan öğrencilerin, herhangi bir yetersizliğe sahip olmayan akranlarıyla birlikte eğitim almaları gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır. Zihin yetersizliği olan öğrenciler, ana okulu ve ilkokul düzeyinde verilen eğitim programlarına uyum sağlamaktadır. Lakin st sınıflara geçtiklerinde daha karmaşık

olan akademik konuları anlamakta zorlanmaktadırlar (Eripek, 2003 akt. Özak, Diken, 2010: 44).

Zihin yetersizliği olan öğrencilerin normal eğitim verilen sınıflarda ders görmelerindeki temel amaç; herhangi bir yetersizliğe sahip olmayan akranları ile birlikte ders görerek toplumsal düzene uyum göstermesine ve sosyodavranışsal benliklerinin gelişmesine olanak sağlamaktır. Özellikle hafif düzeyde zihin yetersizliği olan çocuklar, dünya genelinde gereken tedbirler alınarak, sınıf ortamının bu bireylere uygun şekilde hazırlanması ile normal eğitim sınıflarında ders görmektedir (Sucuoğlu, 2009 akt. Özak, Diken, 2010: 44).

Normal sınıflarda veyahut özel eğitim sınıflarında ders görmeleri zihin yetersizliği olan bireylerin hangi sınıflandırmada yer aldıklarıyla ilgilidir. Diğer yandan çocuğun bağlı olduğu eğitim kademesi (ana okulu, ilkokul ve ortaokul) hangi düzeyde ise almış olduğu eğitim buna göre değişiklik göstermektedir. Zihin yetersizliği görülen çocukların gelişimleri adına verilen dersler: İş veyahut ileri düzeyde eğitim, ev ile aile yaşamı, toplumsal düzene ayak uydurma, fiziksel ve duygusal sağlık, bireysel bakım ve çevresindeki bireylerle iletişim (Cronin, Patton, 1993 akt. Eripek, 2012: 234).

Sınıfsal açıdan hafif düzeyde zihin engelli çocukların eğitimlerine hem akademik hem de sosyal becerilerini gerçekleştirerek istihdama katılabilmeleri açısından diğer sınıflandırmada yer alan çocuklara göre daha kapsamlı bir eğitim programı hazırlanmaktadır. Akabinde ağır ve çok ağır düzeyde zihin engeli olan çocuklara yönelik yapılan bireysel eğitimlerin de bu çocuklar üzerinden akademik gelişimleri açısından olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir (Eripek, 2012: 234).

Zihin yetersizliği olan bireylerin gelişim açısından özellikleri farklıdır. Bu çocukların ZB ölçekleri doğrultusunda belirlenen oranlar çerçevesinde hangi sınıflandırmada oldukları belirlenir ve bu sınıflandırmaya göre de çeşitli eğitimler alırlar (Metin, Işıtan, 2011: 168). Ülkemizde zihin yetersizliği görülen çocukların eğitimi MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği doğrultusunda hazırlanmaktadır (MEB, 2006). Bu yönetmelik doğrultusunda zihin engelli bireylerin de ülkede var olan eğitim sisteminden büyük oranda yararlanabilmesi adına birçok eğitimsel düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler doğrultusunda zihin yetersizliği olan bireyler, ana okulundan başlayarak bütün yaygın eğitim hizmetlerinden yararlanacaktır (Çıkılı vd., 2014: 195).

Özel gereksinimli bireylere yönelik hazırlanan bu eğitim modelleri ayrı okullarda ve birlikte eğitim olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Ayrı okul şeklinde hazırlanan bu okullarda eğitimler yatılı olarak ya da gündüzleri verilmektedir, zihin yetersizliğine sahip çocuklar ise gündüzlü ayrı okullarda ya da normal okullarda eğitim görmektedir. Zihin yetersizliğine sahip bireyler normal okulların ya özel eğitim sınıfında ya da eğer hafif düzeyde zihin engeli mevcutsa kaynaştırma öğrencisi olarak akranları ile eğitim almaktadır (Enç, Çağlar ve Özsoy, 1981; MEB, 2006; Özsoy, Özyürek ve Eripek, 1992 akt. Çıkılı vd., 2014: 196).

Gelişmiş ülkelerde özel gereksinimli çocuklara genellikle daha az sınırlandırılan eğitim ortamlarında derslerin verildiği belirtilmektedir (Burns, 2006; Borich 1996; Lerner, 1997; Van de Walle, 1989 akt. Çıkılı vd., 2014: 196). Bu yöntem, özel gereksinimli öğrencilerin hem normal düzeyde olan akranlarıyla aynı ortamda olmasını sağlamakta hem de bu bireylerin akademik gelişimlerini deteklediği için toplumsal uyum becerilerinde de olumlu yönde etki etmektedir.

Ülkemizde özel gereksinimli bireylerin eğitimleri açısından hazırlanan yönetmelikler de gelişmiş ülkelerdeki eğitim yönetmeliğine benzemektedir. Bu yönde ele alınan düzenlemeler MEB tarafından 2006 yılında hazırlanan yönetmelik doğrultusunda oluşturulmuştur. Yönetmelikte, yerleştirilme hizmetlerinin kurullarca yapılacağına ve bu esnada az sınırlandırılmış ortamlardan, çok sınırlandırılan ortamlara doğru yapılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (MEB, 2006).

Zihin yetersizliği görülen çocuklar genel olarak akademik açıdan başarısızlık göstermektedirler. Özellikle hafif düzeyde zihin engeli olan çocukların ZB ölçeklerine göre beklenen okuma düzeyleri, daha alt seviyelerdedir. Çoğunlukla okudukları şeyleri anlama konusunda zorluk yaşamaktadırlar (Carter, 1975; Dunn, 1973 akt. Eripek,2012: 235). Dunn ve Copabianco , zihin yetersizliği görülen çocuklarda okuma düzeylerinin zeka yaşı ile korelasyonuna ilişkin çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmanın sonucunda ise çocukların okuma düzeylerinin zeka yaşlarından epey düşük olduğu savını ortaya koymuşlardır. Diğer çalışmalarından üç tanesinde ise denekler kendilerinden beklenenin daha altında ya da üstünde okuma yapmışlardır. Bunun sonucunda da araştırmacılar zihin engelli bireylerin okuma alışkanlıklarına yönelik daha kapsamlı araştırma yapılarak literstüre yeni katkı sağlanması gerektiğini

söyleyerek, yapmış oldukları bu araştırmanın da sonucuna varamamışlardır (Eripek, 2012: 235).

Ülkemizde ise 1980 yıllarında özel eğitim sınıflarına hafif düzeyde zihin yetersizliğine sahip bireyler getirilmekte idi. Bu dönemlerde, bu sınıfların dördüncü ve beşinci sınıflarında olan öğrencilerin yaklaşık %54' ünün okuma düzeyleri ilkökul birinci ve ikinci sınıf seviyelerinde olduğu görülmüştür. Zihin yetersizliği görülen çocukların okuma düzeylerine yönelik araştırmalar aritmetik çözüm becerilerinin belirlenmesine yapılan araştırmalardan daha fazladır. Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalarda (Dunn, Copabianco, 1954; Westling, 1986 akt. Eripek, 2012: 236), zihin yetersizliği olan çocuklar yapmış oldukları aritmetik hesaplamalarda zeka yaşları ölçüsünde başarı sergilemektedirler. Lakin akıl yürütme ve anlama konusunda zeka yaşlarından beklenen düzeyin altında olmaktadır (Eripek, 2012: 236).

Zihin yetersizliği olan bireyler, akademik açıdan değerlendirildiğinde sınıflandırma düzeylerine göre çeşitlilik göstermektedirler. Ancak yapılan araştırmalar doğrultusunda genel olarak okuma ve anlama durumlarında başarısızlık gösterdikleri için aritmetik hesaplama düzeyleri de bundan etkilenmektedir. Uzmanlar tarafından belirlenen ölçütlerde düzenli olarak eğitim ve öğretimlerine devam ettikleri sürece akademik anlamda gelişim gösterip, ilerleme kaydedecekleri gibi sosyal uyum, toplumsal yaşam ve istihdam düzeylerinde de ilerleme meydana gelecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KORONAVİRÜS SALGINI BAĞLAMINDA ZİHİN

YETERSİZLİĞİNE SAHİP ÇOCUKLAR VE AİLELERİNE

SAĞLANAN HİZMETLER

4.1. Koronavirüs Salgını Ekseninde Türkiye’ de Zihin Yetersizliği Olan Çocuk Sahibi Ailelere Uygulanan Hizmetler Ve Sağlanan Olanaklar

Başlangıç noktası Çin’ in Wuhan kenti olan Koronavirüs Salgınının, kısa bir süre içerisinde tüm dünyada olumsuz yönde etkili olduğu görülmektedir. DSÖ, toplumların daha önceden hiç maruz kalmadığı bir hastalığın ortaya çıkması, bu hastalığın ana nedeni olan virüsün insanlara kolaylıkla bulaşarak ciddi durumlara yol açması ve bu virüsün bireyler arasında kolaylıkla ve sürekli olarak yayılım göstermesinden dolayı bu salgını “pandemi” olarak adlandırmaktadır (Aile,Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı, 2021).

Bu süreçte dünya genelinde yaşayan toplumların ekonomik, sosyal, sağlık, eğitim ve aile içi ilişkileri yönünden daha önceden hiç karşılaşmadıkları durumlarla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Koronavirüs salgını, gerek yayılma oranı gerekse birçok olumsuz etki sergilemesi yönünden, insanlığın şimdiye kadar karşılaşmadığı kriz olgusunun en yoğun şekilde yaşandığı bir salgın türü olmaktadır (Kurt ve Erden, 2020: 1106).

Koronavirüs Salgını dünyanın her yerinde insanları hem fiziki hem de ruhsal yönden etkileyen bir süreci teşkil etmektedir. Bu olumsuz süreç, özellikle çocuklar ve ergenlik çağına gelmiş bireylerin ruhsal yaşamını etkileyen bazı risk faktörlerini de beraberinde getirmektedir. Örneğin; aile yaşamının yeniden şekillenmesi, stresli bir ortam, yakınlarını kaybetme endişesi, ekonomik kriz, sosyal çevresinden ve arkadaşlarından ayrı kalması ve en önemlisi eğitimine uzaktan (online) devam etmeleridir. Salgının vermiş olduğu etkiyle birçok ülkede okullar kapatılıp, bireyler arası sosyal ilişkiler de çok yönlü olarak sınırlandırılmıştır (Akçay ve Başgöl, 2020: 55).

Anne ve babalardan çocuklarına evde eğitim verme konusunda destek istenmiş ve ebeveynlerin de çalışma alanı olarak evde durmaları teşvik edilmiştir. Pandemi süreci

dünya genelinde tüm bireyleri olumsuz yönde etkilese de bu süreçten en fazla olumsuz etkilenen grup özel desteğe ihtiyacı olan çocuk ve ebeveynleridir. Bu gruptaki bireylerin normal yaşama ayak uyduran bireylere kıyasla daha çok etkilenmesinin nedenlerinden bazıları; rehabilitasyon merkezlerinin kapalı olması, online eğitim açısından özel çocukların yeterince katılım sağlayamaması, ailelerinin çocuklarının eğitimi konusunda yeteri kadar bilgiye sahip olamaması açısından bu çocukların ve ailelerinin olumsuz durumlarla daha sık karşılaştığı bilinmektedir (Akçay ve Başgöl, 2020: 56).

Bu süreç itibari ile özel çocuk ve aileleri için eğitim, sağlık, ekonomi ve bunlarla beraber rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri de verilmiştir. Verilen bu hizmetler ve sağlanan olanaklar sayesinde özel çocuk ve ailelerinin karşılaştığı zorluklara çeşitli açılardan çözümlerde bulunulmuştur.

4.2. Eğitim Açısından Zihin Yetersizliği Olan Çocuk Sahibi Ebeveynlere

Sağlanan Hizmetler Ve Olanaklar

Koronavirüs Salgınının toplumsal yönde en büyük etkiye sahip olduğu alanlardan biri eğitim alanı olmaktadır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNICEF) Koronavirüs Salgınının dünya genelindeki öğrencilerin %92' ye yakın bir kısmını etkilemiş olduğunu ve bu sayının ise 1,6 milyar öğrenciye tekabül ettiğini vurgulamaktadır (Kurt ve Erden, 2020: 1107). Bu öğrencilerin ve yaklaşık olarak 188 ülkede ders veren 63 milyon öğretmenin de okulların kapatılıp, uzaktan eğitime geçiş sürecinde pek çok yönden etkilendikleri görülmektedir. Covid-19 bu bağlamda bilimin ve öğretim süreçlerinin tekrardan oluşturulmasını, eğitim sisteminin de korunaklı bir şekilde tekrar yapılandırılması gerektiği ihtiyacını sergilemektedir (UNESCO Futures of Education, 2020 akt. Şenol ve Yaşar, 2020: 440).

Bu nedenden dolayı dünya genelinde herhangi bir salgın yaşandığında, eğitim ve öğretimin devamlılığını sağlamak adına çok yönlü sosyal politikalar inşa edilmesi gerekmektedir (UNESCO, 2020 akt. Şenol ve Yaşar, 2020: 440). Salgın döneminde öğrencilerin ders işleme konusunda karşılaşmış oldukları en büyük zorluk ise zorunlu olarak dijital dönüşüme ayak uydurmaları gerektiğidir. Bireyler ancak dijital dönüşüme ayak uydurdukları sürece eğitim alabilmektedirler. Koronavirüs Salgını eğitim ortamının büyük bir kısmını dijital ortamda yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Toplumda genel olarak öğrenciler, öğretmenler ve ebeveynler günlük yaşamlarında

teknolojiyi sık sık kullanmış olsalar bile, aniden bütün eğitim uygulamalarının dijitalleşmesinden dolayı çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu zorluklar arasında bütün çocukların aynı teknolojik donanıma sahip olamamaları da etkili olmaktadır (Şenol ve Yaşar, 2020: 441).

Bu nedenden dolayı da Koronavirüs salgınının ülkemizde etkisini sürdürmeye başlaması ile birlikte MEB ve TRT işbirliğiyle “TRT EBA TV İlkokul-Ortaokul-Lise düzeyindeki öğrenciler için 23 Mart 2020 tarihinde televizyonlardan erişim sağlayacakları bir platform oluşturulmuştur. Akabinde MEB tarafından 2012 yılında hayata geçirilen “Fatih Projesi” de Koronavirüs salgınından dolayı değişiklik gösteren ihtiyaçlara yönelik yeniden revize edilerek Eğitim Bilişim Ağı (EBA) platformu haline getirilmiştir. Bu platform salgın sürecinde Türkiye’ de ilk dijital eğitim platformu olarak bilinmektedir (MEB, 2021).

Salgından dolayı ders işleme konusundaki dijital dönüşüme uyum sağlamada zorluk yaşayan grup özel desteğe ihtiyaç duyan çocuklar ile aileleridir. Salgın sonrasında geçilmiş olan zorunlu eğitim döneminde özel gereksinimli çocuklar ve ebeveynleri adına onların gelişimlerini sağlayacak pek çok hizmet verilmiştir (Kurt ve Erden, 2020: 1109).

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından özel çocuklar için birçok televizyon yayını ve çeşitli internet sistemleri hazırlanarak salgın sürecinde eğitimlerinin aksamasının önüne geçilmiştir, “Özelim Eğitimdeyim” adında mobil uygulama ile öğrencilere, öğretmenlere ve ailelere salgının başlangıcından itibaren kısa bir süre içerisinde eğitim hizmeti sunulmuştur. Bu uygulama ile birlikte bütün özel gereksinimli öğrenciler ve ebeveynleri geliştirilmiş olan özel eğitim içeriklerinden ve uygulamadan ücretsiz olarak yararlanmışlardır. Hayata geçirilen çalışmalar bünyesinde bilişsel, okuma ve yazma, matematiksel işlemler, iletişim ve sosyal beceriler, günlük yaşam ve hayat bilgisi alanları için hazırlanan eğitim yayınları, bütün özel eğitim müfredatı kitapları, etkinlik sayfası ve takvimleri, ebeveynleri bilinçlendirme videoları yer almaktadır. MEB tarafından hayata geçirilen bu hizmet Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü’nden beğeni almıştır (MEB, 2021).

Dijitalleşme sürecine adapte olamayan çocuklar için de TRT EBA TV bünyesinde çeşitli destek programları yapılmıştır (Kurt ve Erden, 2020: 1109). MEB Koronavirüs sebebi ile eğitimlerine ara veren çocuklar ve ebeveynlerinin psikososyal açıdan

olumsuzluklarla karşı karşıya gelmelerinin önüne geçmek adına; “Aileler İçin Çocuklara Yardım Rehberi”, “Yetişkinler İçin Bilgilendirme Rehberi” ve “Gençlere Yönelik Bilgilendirme” yayınlamıştır. Bununla birlikte zaten var olan lâkin salgın nedeniyle çalışmaları daha da arttırılan “ Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Bilgilendirme Hattı” oluşturularak Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde (RAM) görevli öğretmenler telefon üzerinden öğrencilere ve ebeveynlere destek olmuşlardır (MEB, 2021).

Gerek devlet gerek özel kurumlar bünyesinde özel gereksinimli bireyler adına yapılan hizmet ve olanakların yadsınamaz düzeyde olduğu görülmektedir. Sağlanan bu olanaklardan özel gereksinimli bireyler ve aileleri yarar sağlamaktadır lakin uzaktan eğitim sürecine hızlı geçilmesi ile birlikte özellikle orta ve ağır düzeyde zihin yetersizliğine sahip çocukların eğitimlerinde bazı sorunlara sebep olduğu ve televizyonlarda oluşturulan derslerin genel olarak zihin kapasitesi orta düzeyde olan çocuklara yönelik olması nedeniyle de özel gereksinimli çocuklar ve bu sınıf içerisinde en çok etkilenen zihin yetersizliğine sahip çocukların farklılıklarına ayak uyduramadığı için aslında uzaktan eğitim sürecinden en fazla olumsuz yönde etkilenen sınıf özel gereksinimli çocuklardır. Bu sınıfın içerisinde de orta ve ağır düzeyde zihin yetersizliğine sahip çocuklar ve aileleri olumsuz yönde etkilenmektedir (Akbulut, vd., 2020 akt. Kurt ve Erden, 2020: 1109).

Özel gereksinimli çocuk sahibi ebeveynler, salgın sürecinde pek çok alanda zorlanmış olsalar da dünya geneli açısından ülkemizde uygulanan özel gereksinimli öğrencilere ve ailelerine yönelik sağlanan hizmet ve olanaklar büyük anlamda önem teşkil etmektedir.

4.3. Sağlık Açısından Zihin Yetersizliği Olan Çocuk Sahibi Ebeveynlere

Sağlanan Hizmetler ve Olanaklar

Salgınların toplumlar üzerinde kontrol edilerek herhangi bir sorun yaratmaması adına alınabilecek önlemler salgının türüne göre farklılık göstermektedir. Burada dikkat edilecek en önemli husus, alınacak önlemlerin etkili, uygulanması kolay ve fiyatının düşük miktarda olmasıdır (Öztek, 2020: 10). Koronavirüs salgınının önlemenin en yetkin unsurunun aşılama olduğu bilinmektedir. Ülkemizde ilk vakanın görüldüğü günlerden itibaren yerel aşı çalışmaları yapılmaktadır. Aşılama ile birlikte her ülkenin kendi adına almış olduğu önlemler de virüsün bulaş hızını azaltmaktadır. Ülkemizde Sağlık Bakanlığı ve ilgili kurumlar tarafından virüsün görüldüğü ilk günden günümüze kadar pek çok önlem alınmıştır.

Toplumsal olarak alınan tedbirlerden ilki “14 Önlem Kuralı” olmaktadır. Bu önlem kuralı içerisinde 14 madde yer almaktadır. Maddelerin genel olarak özetlenmiş hali; virüse karşı kendimizi her alanda korumamız gerektiği ve böylece hem kendimizi hem de çevremizdeki insanların enfekte olmasının önüne geçebilmektir. Bu kurala uymanın üç ana yolu ellerin steril olması, ellerimizi yüzümüze yaklaştırmamak ve bireylerle aramıza mesafe koymaktır. Çevremizdeki bireylerle aramıza mesafe koymanın temel yolu ise evlerde izole olmaktır (A.g.e, 2020: 10).

Türkiye salgın döneminde stratejik yöntemler izlemiştir. Bu yöntemlerden en önemlisi daha önceden Sağlık Bakanlığı’nda yer alan “Enfluenza Bilim Kurulu” nun görevi revize edilerek “ Pandemi Bilim Kurulu” haline getirilmesidir. Bu kurul, salgınla mücadelede yer alacak durumları oluşturmakta; sağlık örgütü içerisinde yapılacak kurallar hazırlamakta ve son olarak salgınla mücadele etmenin alt yapısını oluşturacak tedbirler almaktadır (Bilim Kurulu Çalışması akt. Öztek, 2020: 10).

Bilim Kurulu’ nun yapmak istediği temel husus, virüsün ülkemize girmesini ve yayılım hızını olabildiğince düşürmektir. Salgının yayılım hızını düşürebilmek adına Sağlık Bakanlığı ve Bilim Kurulu birlikte karar mekanizması oluşturarak hem toplumdaki bireyler üzerinde hem de sağlık sistemi üzerinde sorunlarla karşılaşmamak için ilk olarak salgın görülen ülkelerle temas kesilerek bulaş hızı düşürülmeye çalışılmıştır, salgın olan ülkelere gelen bireyleri 14 günlük karantinaya almışlardır,

birçok hizmet kuruluşuna salgın önleyici maddeler yazılı afişler hazırlanarak toplumsal bilinç düzeyi arttırılmıştır, özellikle eğitim verilen okullarda özel eğitim bölümleri okulları başta olmak üzere tüm bölümlerde öğrenciler için hijyen koşullarına ayak uyduracak ortam hazırlanarak burada da afişler (el yıkama, maske kullanımı ve okul içerisinde uyulması gereken kurallar vb.) yapılmıştır ve en önemlisi toplumda özel gereksinimli çocuk sahibi ebeveynlere yönelik Bakanlık bünyesinde birçok rehber kaynaklar hazırlanarak ailelerin hem kendilerine hem de çocuklarına yönelik salgın sürecinde öncelikli olarak sağlık durumlarını bilinçli bir şekilde sürdürebilmeleri adına hizmetler sağlanmıştır (Bilimsel Danışma Kurulu, 2020: 209).

Pandemi sürecinde özel çocuklar ve ailelerine yönelik uygulanan sağlık hizmetlerindeki haklarına da çeşitli genişletmeler yapılmıştır. Bu bağlamda hak, bir insanın varlığına toplumda var olan evrensel yasalar ya da sözlü gelenek ile tanınmış olan belli dercede hareket etme özgürlüğü, yetkisi veyahut olanağı şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımlamadan da anlaşıldığı üzere hak, bireye Tanrı, yasa yapıcı, kral, toplumsal bilinç veya herhangi bir otorite ekseninden verilen, desteklenen, kutsanan yetki, özgürlük veyahut ayrıcalık olarak bilinmektedir (Cevizci, 1999: 194 akt. Afacan ve Avcı, 2020: 3).

Sağlanan bu haklardan bazıları yaşama hakkı, çalışma hakkı, eğitim hakkı, seyahat hakkı, haberleşme ve iletişim hakkı, sağlık hakkı vb. türde haklar olmaktadır (Afacan ve Avcı, 2020: 3). Bu haklar içerisinde salgın döneminde öncelikli olarak etki eden sağlık hakkı, sağlıklı bireyler ve toplumlar amacına ulaşabilmek için gerekli tesislere ve şartlara ulaşarak bu olanakları kullanabilme hakkıdır. Sağlık hakkı, diğer insan haklarında görüldüğü gibi devlet yönetiminde olanlara çeşitli sorumluluklar yüklemektedir: saygı gösterme, koruma ve yerine getirme sorumlulukları gibi (Zengin, 2010: 44 akt. Afacan ve Avcı, 2020: 3).

Sağlık hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi' nde de yer almaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar sözleşmesi de en büyük derecede sağlık standartlarına ulaşabilme hakkını güvence altına almaktadır. Uluslararası bildirilerin yanında Anayasamızın 56. Maddesi ile de bireylerin sağlık hakları düzenlenerek güvence altına alınmıştır (Aslanova, 2013: 129 akt. Afacan ve Avcı, 2020: 3).

Ülkemiz ekseninden bakıldığında sosyal devlet olarak toplumsal düzeyde özel gereksinimli çocuklar ve ebeveynlerinin sağlığı konusunda da her açıdan sağlık alt yapısını güçlendiren bir durum söz konusudur. Bu duruma örnek olarak; pandemi sürecinde sağlık konusunda özel birey ve aileleri için ayrıcalıklı tedavi yapılmıştır. Bununla birlikte, ebeveynleri için salgın süresinde çocuklarının bakımını daha iyi yapabilmeleri adına çeşitli kurumlar tarafından rehberler yayınlanmıştır.

Rehberlerde bireylerin psikolojik durumları adına da pek çok öneri söz konusu olmaktadır. İlk olarak ailelere çocuklarının mevcut durumları ile ilgili soru sormalarına teşvikte bulunmalarını, özel çocukların salgını anlamalarına yardımcı olmalarını sağlamalarını ve daha sonra ise salgının nasıl yayılım sağladığı konusunda çocuklarını bilgilendirmelerini ele almaktadır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020: 3).

Bilinmektedir ki özel bireyler yaşları, engellilik durum ve oranları açısından farklılık göstermektedir. Hazırlanmış olan rehber kılavuzlarda aşamalı olarak yaş grupları ve engellilik durumları perspektifinde özel çocuklarıyla ilgili aileleri bilgilendirilmektedir. Özel çocukların saatlerce açık olmayan ortamlarda bulunmalarının onlar açısından fiziki ve psikolojik sorunlara neden olacağından, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan ek tedbirler ile 01.01.2000 tarihi itibari ile doğmuş olan özel çocuklar ve genç bireylerin aileleri veya bakımını üstlenen kişilerle birlikte engelli raporlarını yanlarına alarak, virüsü yaymamak ve ondan korunmak adına gerekli tedbirlere uymak, maskelerini sürekli takarak dolamak ve fiziksel mesafeye de uyum göstermek koşuluyla park ve bahçelerde gezme, yaşadıkları ilde arabayla gezmelerine esneklik tanınarak muafiterler sağlanmıştır. Akabinde engelli raporu süreleri de salgın döneminde hastanelere ulaşmalarının zorluk yaratacağından dolayı uzatılmıştır. (A.g.e., 2020: 4).

Ülkemiz salgın sürecinde özel gereksinimli çocuklar ve ebeveynlerine sağlık durumlarını riske atan her koşulda çeşitli destekler vererek kendilerini güvence altına almalarına olanak sağlamaktadır. Bu olanaklarla birlikte ebeveynler, çocukları adına kendilerini salgın sürecinde her açıdan geliştirerek sağlık durumlarının ne yönde olumluluk göstereceğiyle ilgili bilinç kazanmışlardır.

4.4. Ekonomik Açıdan Zihin Yetersizliği Olan Çocuk Sahibi Ebeveynlere

Sağlanan Hizmetler ve Olanaklar

Dünyada neredeyse bir milyardan daha fazla birey: zihin yetersizliği, fiziki yetersizlik ya da duyu organlarındaki yetersizlikler nedeniyle çeşitli gereksinimlere ihtiyacı olmaktadır. Özel gereksinimlere ihtiyacı olan yaklaşık 200 milyon bireyin ise hayatlarını devam ettirirken çeşitli zorluklarda karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. (WHO, 2011 akt. Kara, 2020: 29). Yaşanılan zorlukların genel olarak bazı bölgelerde sağlık hizmetlerine erişimin zorlayıcı olması, sağlık hizmetlerinin ekonomik yönden pahalılık göstermesi ve özel gereksinim gösteren kişilere de ayrımcılık sergilendiği gözlemlenmektedir (United Nations, n.d.-a; Abrams, 2020 akt. Kara, 2020: 29).

COVID-19 Salgınını önceden yaşanan salgın türlerinden veya dünya ekonomilerinin yaşadığı pek çok krizin etkilerinden ayrı düşünülmesi gerekmektedir. Bu durumun en önemli sebebi de salgının tüm dünya üzerinde etki göstermiş olması, düşük ve orta düzeyde ekonomik yapıda olan ülkelerle daha yüksek ekonomik yapıya sahip ülkeleri de kapsayarak olumsuz etkilere maruz bırakmış olmasıdır (Fernandes, 2020: 5 akt. Eroğlu, 2020: 218).

Ülkemiz açısından bakıldığında “sosyal devlet” yapısı ekseninde özel gereksinimli bireyler ve ebeveynlerin maddi giderleri karşılanmakta, çeşitli kurumlarda iş verilmekte ve birçok destek sağlanmaktadır. Dünyada özel çocuk ve ailelerine yönelik Covid-19 kaynaklı riskler farklı etkenler ile de empoze edildiğinde daha büyük önem arz etmektedir (Armitage & Nellums, 2020 akt. Kara, 2020: 29).

Bu risklere örnek teşkil edilirse; ilk olarak özel gereksinimli bireylere sunulan yardım ve teşviklerin aksaklık göstermesi, sağlık olanaklarına ulaşımının zor olması ve bununla birlikte salgında yer alan virüse karşı bağışıklıkları en düşük olan sınıfta oldukları için hastalığa yakalanma olasılıklarının artabilmesidir.

Devletin ve çeşitli kurumların sağlamış olduğu hizmetler ve olanaklar özel gereksinimli çocukların engel oranlarına göre belirlenmektedir. Ülkemizde özel gereksinimli çocuk ve ailelerine toplumsal kurumlarda çeşitli hizmetler verilmekle birlikte onlara yaşamsal faaliyetleri konusunda destek olan bireyler için de evde bakım yardımı sağlanmaktadır, özel gereksinimli bireylerin bakım malzemelerinin bir bölümü ya da tamamı karşılanarak destek verilmektedir, zihin engeline ek olarak fiziki

engeli olan bireyler için ayrıca evde sağlık desteği de yapılmaktadır, özel çocukların eğitimleri için özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin ücretleri de ödenmektedir, 18 yaşının üzerindeki özel bireyler için kamusal alanda istihdam sağlanmaktadır, kamuda çalışan özel gereksinimli çocuğu olan ailelere de çocuğunun engelli raporunu göstermesi neticesinde çocuğu için bakım izni verilmektedir (EYHGM, 2021: 7-34).

Özel gereksinimli bireylerin yaşamını sürdürdüğü evlerinde eğer hasar mevcut ise bu hasar devlet tarafından onarılmaktadır, bu bireylere ÖTV istisnası uygulanarak vergi indirimi yapılmaktadır, engelli kimlik kartı mevcut olan bireylerin toplu taşımalarda ücretsiz olarak seyahat etme hakları vardır, müze, ören yerleri, Milli parklar ve devlet tiyatrolarına giriş ücreti alınmamaktadır, engelli aylığı verilerek aileleri tarafından çocuklarının her türlü ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilmeleri sağlanmaktadır ve ilaveten engelli bireylerin bakımını yapan aile üyelerine de evde bakım desteği verilmektedir (A.g.e., 2021: 35-57)

Kronik rahatsızlığı sebebiyle sürekli cihaza bağlı bir şekilde yaşamını devam ettiren özel gereksinimli bireyler ve ailelerine aylık belirli miktarlarda elektrik tüketim desteği verilmektedir, özellikle ağır derecede zihin, beden ve ruhsal yetersizliğe sahip olan (Bülbin Sucuoğlu, 2010) bireylere Resmi Yatılı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri' nde ücretsiz olarak hizmet verilmektedir. Bununla birlikte kurul tarafından hazırlanmış olan sağlık raporunda "tam bağımlı engelli birey" konumunda olan kişilerin, aile gelirinin belli derecede düşük olduğu durumlarda tüm giderleri ilgili kurumlar tarafından karşılanmaktadır. (EYHGM, 2021: 58-62).

Görülmektedir ki ülkemiz sosyal devlet anlayışı ekseninde küresel salgın durumunda bile özel gereksinimli bireyler konusunda herhangi kısıtlama yapmamakta hatta bu dönemde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü İzleme ve Takip Birimi tarafından dezavantajlı sınıfın ihtiyacını karşılamaya yönelik 7/24 hizmet sağlamak adına personel sayısı da arttırılmıştır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı, 2020: 6). Yapılan bu çalışmalar doğrultusunda pandemi süresi boyunca özel gereksinimli bireyler ve ailelerinin her açıdan ihtiyacı giderilerek pandemi sürecinin bu bireyler adına olumsuz durumlara zemin hazırlamasının önüne geçilmektedir.

4.5. Sosyal Açıdan Zihin Yetersizliği Olan Çocuk Sahibi Ebeveynlere Sağlanan Hizmetler ve Olanaklar

Covid-19 Salgını toplumun çoğu kesimini olumsuz etkilemekle birlikte, yaşı bireyler, kronik hastalığı olanlar, özel gereksinimli bireyler ve özel gereksinimli çocuk sahibi aileler gibi dezavantajlı sınıfta yer alan bireyler için bu olumsuz etkiler daha fazla hissedilmektedir (Balcı, 2021: 824).

Salgın döneminde özel gereksinimli bireylerin çeşitli hizmetlere ulaşımındaki sıkıntıları da artış göstermektedir. Bu bireylerin sosyal mesafe ve diğer birçok kurallara uyum göstermesi daha zordur. Bu durumda da salgınlar toplumda yer alan “özel” bireylerin daha çok zorluk yaşamasına neden olmakta ve yaşadıkları dezavantajlılık durumları da artış göstermektedir (Başaran ve Kaleci, 2020: 405 ve 445 akt. Balcı, 2021: 826).

Araştırmanın önceki kısımlarında salgın döneminde özel gereksinimli çocuklar ve ailelerinin yaşadığı sağlık, eğitim ve ekonomi ile ilgili zorluklara değinilerek bu dönemde sağlanan hizmetlere yer verilmiştir. Bu bölümde ise salgın döneminde “özel” bireylerin sosyal açıdan yaşadığı zorluklara ve bu yönde sağlanan hizmetlere yer verilmiştir.

Covid-19 Salgını ile birlikte ülkemizde sağlık, ekonomi ve eğitim gibi sosyal yaşam durumu da değışime uğramaktadır. Bu değışiklik toplumdaki bütün kesimlerde olduğu gibi dezavantajlı grupları da etkilemiştir. Salgın sürecinde ülkeler maddi imkanları doğrultusunda vatandaşlarına çeşitli hizmetler sağlamışlardır. Bazı ülkeler daha önceden hiç tanık olmadığı sosyal sorunlarla karşılaşırken bazı ülkeler ise zaten var olan sosyal sorunlarında artış yaşandığını gözlemlemiştir (Bilge, 2020: 108). Bu süreç itibari ile ülkemizdeki kamu kurumları çeşitli STK’ lar ve gönüllü hizmet eden bireylerin desteği ile de pek çok imkan sağlanmıştır. Ülkemiz sosyal yardım açısından gelişmiş olsa da ihtiyaç sahibi her bir bireye ulaşmak oldukça zordur. Yaşanılan pandemiden dolayı her türlü zorlukların giderilmesinde devlet kaynaklı olduğu kadar sivil inisiyatife dayalı olan kurumlara da çeşitli görevler düşmektedir. Bu noktada da devletin ulaşip destek veremediği pek çok alanda STK’ lar sosyal destek uygulamalarında destek sağlamaktadırlar (Birinci ve Bulut, 2020: 64).

Bu hizmetler salgının ilk zamanlarında bireylerin azami ihtiyaçlarının karşılanması üzerine yapılmıştır. Bu durumun temel nedeni ülkelerin salgın sürecine hazırlıksız yakalanmış olmaları ve sağlık sistemindeki çeşitli olumsuzluklardır. Türkiye’de ilgili bakanlıklar nclğinde ortaya ıkarılan ‘‘Vefa Sosyal Destek Grubu’’ bu durumun değerli örneklerinden biridir (Bilge, 2020: 109). Oluşturulan Vefa Sosyal Destek Grubu, lkemizde salgından kaynaklı kapanmaların olduğu dönemde daha çok dezavantajlı gruplara hizmet ve olanak sunmuştur. Özel gereksinimli, yaşlı ve kronik hastalığı olan bireylere kolonya, maske, hijyen malzemeleri olmak üzere birçok günlük gereksinimlerini de karşılamaktadır (A.g.e., 2020: 109).

Diğer açıdan bakıldığında ise özellikle dezavantajlı bireylerin psikososyal anlamda yaşamış olduğu zorlukları azaltmak adına devlet tarafından gerçekleştirilen, bakanlık düzeyinde Koronavirüs döneminde karantinada olan dezavantajlı bireylere telefon ile 20-30 dakika psikososyal destek sunulmuştur (Bilge, 2020: 110).

Dezavantajlı grupların ve özellikle özel gereksinimli ocuk ve ailelerin salgın sürecinde sosyal gelişimlerini tamamlamak için sosyal çevreleriyle iletişim ve etkileşimde olmaları gerekmektedir. Salgın dönemindeki izolasyon süreçleriyle birlikte özel çocukların ve ailelerinin evden çıkamaması bu çocuklarda genel olarak bunalım yaratmıştır. Bundan dolayı ilgili bakanlıklar tarafınca bazı özel gereksinimli bireylerin karantina süresinde belirli kurallar çerçevesinde esneklikler tanınmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemi ele alınmaktadır. Araştırmanın modeli, araştırma evreni, araştırma örnekleme ve araştırmada uygulanan diğer nitel araştırma yöntemleri ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir.

5.1. Araştırmanın Tasarımı

İstanbul, Küçükçekmece Belediyesi Engelliler Rehabilitasyon Merkezi'nde yer alan zihin yetersizliğine sahip çocuğu olan ailelerde “Covid-19 Salgınında çocuğu ve kendileriyle ilgili eğitim, sağlık, ekonomi ve sosyal anlamdaki zorlukları” ele alan bu araştırma keşfedici bir araştırmadır. Nitel Araştırma Yöntemlerinden görüşme yöntemi uygulanmıştır. Yapılandırılmamış açık uçlu soru formu üzerinden derinlemesine mülakat yapılmıştır. Uygulanan bu yöntem, “keşfe yönelik” bir görüşme sürecini kapsamaktadır. Bu türde, araştırmacı sormuş olduğu sorulara verilen cevaplara göre belirli konuları keşfetmeye çalışmaktadır (Yıldırım, 1999: 93). Saha araştırmasının ardından elde edilen nitel veriler ana tema ve alt tema oluşturularak analiz edilmiştir.

Çalışmada toplam 4 ana tema ve 8 alt tema yer almaktadır. Birinci ana temada genel olarak özel gereksinimli çocuk sahibi ailelerin pandemi sürecinde eğitim, sağlık ve sosyal alanda karşılaştığı zorluklara ve kolaylıklara yer verilmiştir. İkinci ana temada ise, özel aile ve çocukların tam kapanma sürecinde sosyalleşme açısından ve devletin sağladığı esneklikleri uygulama açısından karşılaştıkları durumlar ele alınmış olup üçüncü ana temada ise, kaynaştırma sınıfında yer alan öğrencilerin pandemi sürecinde akranlarıyla birlikte online eğitime ayak uydurma ve kendilerini kalabalık sınıf ortamından koruyabilme zorlukları belirtilmiştir. Dördüncü ve son ana temada ise özel ailelerin pandemi sürecinde çocuklarıyla ilgili gelişim imkanlarına yer verilmiştir.

5.2. Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi

Araştırmanın çalışma alanı olarak, küresel boyutta yaşanan Covid-19 Salgını'nın başladığı günden itibaren vaka oranının en çok görüldüğü İstanbul ilinde yer alan, Küçükçekmece Belediyesi Engelliler Rehabilitasyon Merkezi seçilmiştir. Bu rehabilitasyon merkezinde özel gereksinimli çocuğu olan aile bireylerinin tümü araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Burada özel gereksinimli çocuk ve ailelerin salgın dönemindeki eğitim, sağlık, ekonomi ve sosyal anlamda yaşadığı zorluklar ele alınmaktadır. Araştırmada amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılarak, örnek 15 aile bireyi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Amaca yönelik örneklem, nitel çalışmalarda uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntemde araştırmacı çalışmasının amacına göre mülakat yapacağı bireyleri ve mekanları doğrudan kendisi seçmektedir (Creswell, 2013: 156).

5.3. Veri Toplama Aracı

Verilerin toplanmasında yapılandırılmamış açık uçlu soru formu ile derinlemesine mülakat yöntemi uygulanmıştır. Sahaya inmeden önce İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi etik kurulu tarafından mülakat formu onayı ve Sağlık Bakanlığı'ndan onay izni alınmıştır. Bu yöntemin uygulanma aşamasında Kurum Müdürü ve katılımcı ailelerden gerekli izinler de alınmıştır. Uygulanan mülakatta Kvale ve Brinkmann'ın mülakat aşamaları dikkate alınmıştır. Bu aşamalar, çalışmanın tasarımı, elde edilen verilerin analizi, bulguların güvenilirliği ve genellenebilirliğidir (Creswell, 2013: 163). Özel gereksinimli çocuk sahibi aile bireylerine uygulanan mülakat yönteminde, salgın sürecinde çocuklarının ve kendilerinin yaşamış olduğu zorlukların belirlenmesine ilişkin beş adet soru yer almaktadır.

5.4. Veri Analizi Araçları

Araştırmada amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılarak 15 özel gereksinimli çocuk sahibi aile bireyine yapılandırılmamış açık uçlu soru formu ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Amaca yönelik örneklem genel olarak nitel çalışmalarda kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde araştırmacı çalışmasının amacına uygun olacak şekilde görüşme yapacağı kişileri ve alanları kendisi seçmektedir (Creswell, 2013: 156).

Yapılan mülakatlar sonucunda elde edilen veriler ana tema ve alt tema şeklinde biçimlendirilerek yorumlayıcı yöntem ile analiz edilmiştir. Yorumlayıcı yöntem genellikle nitel araştırma yöntemi şeklinde adlandırılmaktadır. Bu yöntemde araştırmacılar çoğu zaman katılımcı gözlem ve saha araştırması uygulamaktadır (Neuman, 2017: 131). Yorumlayıcı yöntem, hermenötik (yorumbilgisi) ile ilişkilidir. Yorumbilgisi, insan bilimleri çalışmalarında geniş yer tutmakta olup, belirli bir konuşma veya yazılı bir metnin ayrıntılı olarak incelenmesine vurgu yapmaktadır (Neuman, 2017: 130). Araştırmada uygulanan yorumlayıcı yöntem, mülakat yapılan ailelerin salgın sürecinde çocuğunun ve kendilerinin yaşadığı zorlukların belirlenmesinde önemli yer tutmaktadır. Uygulanan bu yöntem “keşfe yönelik” görüşme sürecini barındırmaktadır. Keşfe yönelik görüşmede ise araştırmacı sormuş olduğu sorulardan elde ettiği cevaplar neticesinde, üzerinde çalıştığı konuları keşfetmeye çalışmaktadır (Yıldırım, 1999: 93).

ALTINCI BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

6.1. Araştırma Bulgularının Analizi

Bu bölümde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulguların değerlendirilmesinde yorumlayıcı yöntem kullanılmıştır. Araştırmada katılımcılara Covid-19 Salgını sürecinde özel gereksinimli çocuğu ile ilgili hangi anlamda zorluklar yaşadıklarına dair yapılandırılmamış açık uçlu sorular sorularak, verilen cevaplar neticesinde salgın sürecinden ailelerin nasıl ve ne düzeyde etkilenmiş oldukları açıklanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğinin artırılması adına bulguların gösteriminde doğrudan alıntılara yer verilmiştir (Doğan, 2020: 31). Pandemi döneminde aile bireylerinin ne gibi zorluklar yaşadıklarının bilinmesi, salgın sonrası dönemde ne türden ihtiyaçlarının olabileceğinin saptanması açısından önemlidir (Demiröz, vd., 2021: 749-777).

Elde edilen veriler bütüncül çerçevede ele alınarak, katılımcıların araştırma sorularına vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda ana tema ve alt tema kategorileri belirlenmiştir. Bulguların değerlendirilmesinde Katılımcılar (K), K₁, K₂, K₃..., şeklinde oluşturulmuştur.

Tablo 6.1. Özel Gereksinimli Çocuk Ve Ailelerine İlişkin Bilgiler

Ebeveyn Bilgileri			Ö.G. Çocukların Özellikleri		
Katılımcı	Cinsiyet	Medeni D.	Yaş	Tanı	Çocuğun Bakımı
K ₁	Kadın	Evli	7	Zihin Y.	Anne
K ₂	Kadın	Evli	5	Zihin Y. ve SMA	Anne
K ₃	Kadın	Evli	20	Zihin Y.	Anne
K ₄	Kadın	Evli	11	Zihin Y.	Anne
K ₅	Kadın	Evli	7	Özel Öğrenme Güçlüğü	Anne
K ₆	Kadın	Evli	11	Zihin Y.	Anne
K ₇	Kadın	Evli	25	Zihin Y.	Anne
K ₈	Kadın	Evli	9	Zihin Y.	Anne
K ₉	Kadın	Evli	14	Zihin Y.	Anne
K ₁₀	Kadın	Evli	19	Zihin Y.	Anne
K ₁₁	Kadın	Evli	4	Zihin Y.	Anne
K ₁₂	Erkek	Evli	17	Zihin Y.	Anne
K ₁₃	Kadın	Evli	14	Zihin Y.	Anne
K ₁₄	Kadın	Evli	10	Zihin Y.	Anne
K ₁₅	Kadın	Evli	5	Zihin Y. ve Otizm	Anne

Kaynak: Yazar

Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin bazı özelliklerini gösteren bulgulara tablo 6.1.'de yer verilmiştir. Katılım sağlayan kişilerden sadece biri erkek ve diğer tüm katılımcılar kadınlardan oluşmaktadır. Görüşmeye katılan bütün ebeveynlerin evli olduğu görülmektedir. Araştırmanın amacına uygun olarak özel gereksinim içerisinde zihin yetersizliğine sahip çocuğu olan ebeveynlerle görüşme yapılmıştır. Bununla birlikte zihin yetersizliğinin yanında bir çocuğun Spinal Musküler Atrofi (SMA) bir

çocuğun da otizm tanısı vardır. Görüşme yapılan bir ebeveynin ise çocuğunda özel öğrenme güçlüğü tanısı vardır. Özel gereksinimli çocukların bakımını da genel çerçevede annelerin üstlendiği ve babaların daha arka planda olarak destek verdiği görülmektedir. Araştırmanın amacına uygun olarak yapılan görüşmede çocukların yaş durumu değerlendirildiğinde, en küçük çocuğun 4 yaşında en büyük çocuğun ise 25 yaşında olduğu görülmektedir. Yaş ortalaması ise 12 olarak belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular, özel gereksinimli çocuk sahibi ailelerin salgın sürecinde çocuğu ve kendileriyle ilgili eğitim, sağlık, ekonomik ve sosyal alanlarda yaşamış olduğu deneyimleriyle ilgili olup, dört ana tema ve 8 alt temadan oluşmuştur. Veriler, daha iyi anlaşılması için tablo üzerinde ana tema ve alt temalar üzerinden aktarılmıştır.

Tablo 6.2. Özel Gereksinimli Çocuk Ve Ailelerine İlişkin Bilgileri

Ana Tema	Alt Tema	Katılımcı Görüşleri (K)
1. Ailelerin ve özel gereksinimli çocukların pandemi döneminde yaşadığı zorluklar	1. Eğitim alanında yaşanan zorluklar	<p>K₁₄: Pandemiden önce öğretmeni sürekli destek veriyordu ama pandemide online derslere katılamıyor ve bu yüzden bildiklerini de unuttu. Sadece rehabilitasyon merkezine getiriyorum.</p> <p>K₉: Çocuğum zor anlıyor, anlama güçlüğü çekiyor. Pandemide hiç eğitim alamadı. Online dersten ziyade oyun oynadı ve eğitimden hiç verim alamadı.</p>
	2. Sağlık alanında yaşanan zorluklar	<p>K₆: Çocuğum pandemi döneminde hareketsiz kaldığı için kilo aldı. Bu da bağışıklık sistemini etkiledi ve bu sürede sağlık ocaklarına da gidemediğimiz için çok zor geçti.</p>

		<p>K₅: Fiziki rahatsızlığı olmadığı için pandemi döneminde hiç zorluk yaşamadık.</p> <p>K₉: Çocuğumda zihin yetersizliğiyle birlikte diyabet tanısı da var. Pandemiden önce de sürekli hastanede kontrol altındaydı pandemi sonrasında da yine aynı şekilde randevulu olarak hastaneye gittik. Herhangi bir aksaklık olmadı.</p>
	<p>3. Sosyal açıdan Yaşanılan zorluklar</p>	<p>K₈: Akrabalarımız ve çevredeki insanlar sürekli dışlayıp kıyasladığı için ben anne olarak dışarıya zaten az çıkarıyordum. Pandemide de hiç çıkarmadım.</p> <p>K₉: Evde vakit geçirmeyi sevdiği için zorlanmadı.</p> <p>K₁₅: Babası, ablası ve kardeşi de sürekli evde olduğu için herkes çocuğum için plan yaptı. Bu planları her gün uyguladığımız için de faydalı bir süreç oldu.</p>
<p>2. Tam kapanma sürecinde ailelerin ve özel gereksinimli çocukların karşılaştığı zorluklar</p>	<p>1. Özel gereksinimli çocuğun sosyalleşme açısından karşılaştığı zorluklar</p>	<p>K₈: Kalabalıkta her şeyi daha iyi öğreniyor ama pandemi sürecinde tek çocuk da olduğu için iyi bir şekilde sosyalleşemiyor. Özellikle bu süreçte anneler çocukta çok büyük etkendir.</p>

	<p>2. Engelli bireylere uygulanan esnekliklerden faydalanma imkanları</p>	<p>K₁₀: Esnekliklerden faydalandık. Zaten çocuk yasakları sevmiyor ve dışarı çıkmak istiyor. Biz de dışarı çıkarıyoruz.</p> <p>K₁₅: Esnekliklerden haberimiz vardı ama zaten site içinde oturduğumuz için site içinde yürüme fırsatımız oldu.</p>
<p>3. Kaynaştırma öğrencilerinin pandemi sürecinde karşılaştığı zorluklar</p>	<p>1. Online eğitime ayak uydurmada yaşadıkları zorluklar</p>	<p>K₃: Kaynaştırma sınıfında çok yıprandı. Pandemi sonrasında çocuğumun eğitim durumu çok kötü. Online derslere giremiyor. Bundan dolayı da öğretmenleri düşük not veriyor ve motivasyonu düşüyor.</p> <p>K₅: Kaynaştırma öğrencisi ve zorluk çekiyor. Pandemide online derste zorlandığı için sadece rehabilitasyona getiriyorum.</p>
	<p>2. Sınıfların kalabalık olmasından dolayı kendilerini korumakta yaşadıkları zorluklar</p>	<p>K₅: Soyutlanmaması için arkadaşlarıyla birlikte öğrenmesi lazım. Bu yüzden kaynaştırma sınıfında olmasını daha uygun görüyorum.</p>

4. Ailenin pandemi sürecinde çocuğuyla ilgili gelişim imkanları

1. Eğitimle ilgili gelişim imkanları

K₆: Psikoloğa da gittim ama çoğu zaman kendim araştırdım. Çocuğuma her şeyi deneme-yanılma yöntemiyle öğrettim. Çünkü herkesin farklı öğrenme şekli olabilir. Bunu ilk belirleyen annedir.

K₁₄: Kendi kendime geliştirdim, çocuğumun öğretmenlerine danıştım.

K₁₂: Sadece öğretmenlerle görüştüm. Kızım da kardeşinin durumundan dolayı psikolog oldu.

Kaynak: Yazar

Tablo 6.2.' de de görüldüğü gibi araştırmanın ilk ana teması özel gereksinimli çocuk sahibi ailelerin pandemi sürecinde yaşamış olduğu zorluklardır. Bu tema kapsamında ailelerin pandemi sürecinde en çok hangi durumlarda ve ne türden zorluklar yaşadıklarını belirlemek amacıyla çeşitli sorular sorulmuştur. Ailelerin, çocukları ve kendileriyle ilgili yaşadığı en büyük zorlukların eğitim, sağlık ve sosyal açıdan olduğu kanısına varıldığı için ilk ana temanın alt temalarını ailelerin pandemi sürecinde eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda yaşamış olduğu zorluklar oluşturmaktadır.

Katılımcılara birinci alt tema olarak pandemi sürecinde çocuklarıyla ilgili eğitim alanında yaşamış olduğu zorluklar sorulmuştur. Katılımcılar genel olarak pandemi sürecinde eğitim koşullarındaki dijitalleşmeye yönelik sisteme vurgu yaparak online eğitimin özel gereksinimli çocuklar üzerinde olumsuz yönde etkili olduğunu dile getirmişlerdir. Akabinde tam kapanma sürecinde rehabilitasyon merkezlerinin de kapalı olmasından kaynaklı olarak eğitim durumlarının da aksadığını dile getirmişlerdir. Ayrıca bazı katılımcılar da bu süreçte kendilerini geliştirerek çocuklarının eğitim koşullarını iyileştirmeye yönelik çalışmalar yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Pandemi sürecinde çocuğunun eğitimi konusunda ona destek verdiğini dile getiren bir katılımcının (K8) görüşleri şu şekildedir: *“İlk başta çocuğumun online eğitim alacağını duyunca yapmakta zorlanacağı için çok korktum. Ama online eğitimi ben öğrenip çocuğuma bildiklerimi aktardım. İlk başta çok zorlandım ama sonra düzene girdi.”* Bu bağlamda katılımcının çocuğuna destek vererek bu süreci daha kolay atlattığı görülmektedir. Lakin katılımcılardan bazıları ise bu süreçten tamamen olumsuz etkilenmiştir. Salgın döneminin özel gereksinimli çocuğunun eğitimi açısından pek çok zorluk yaşattığını belirten bir katılımcı (K9) görüşü ise şu şekildedir: *“Çocuğum zor anlıyor, anlama güçlüğü çekiyor. Pandemiye hiç eğitim alamadı. Online dersten ziyade oyun oynadı ve eğitimden hiç verim alamadı. Pandemiye sadece rehabilitasyon merkezine gelerek eğitim aldı.”* Aynı düşünceye sahip bir diğer katılımcının (K14) görüşü ise şöyledir: *“Pandemiden önce öğretmeni sürekli destek veriyordu ama pandemiye online derslere katılamıyor ve bu yüzden bildiklerini de unuttu. Sadece rehabilitasyon merkezine getiriyorum.”* Katılımcıların görüşleri doğrultusunda pandemi sürecinde eğitim alanında özel gereksinimli çocuk ve ailelerinin yaşadığı en önemli zorluğun eğitimde dijital dönüşüme geçişle birlikte çocukların bu sürece özel gereksinimi olmayan akranlarına göre daha zor adapte olduğu hatta çoğunluğunun ise adapte olamadığı kanısına varılmaktadır.

Bu tema içerisinde ikinci alt tema olarak katılımcılara “Pandemi sürecinde sağlık açısından yaşadığınız zorluklar nelerdir?” şeklinde soru sorulmuş olup bu soru doğrultusunda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır.

Birinci görüşteki aileler genel olarak, çocukları ve kendilerinin pandemi sürecinde sağlık açısından herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını vurgulamışlardır. Bu yönde düşünceye sahip katılımcılardan (K9) pandemi sürecinin özel çocuğunun sağlığında herhangi bir olumsuzluk yaratmadığını şu şekilde ifade etmiştir: *“Çocuğumda zihin yetersizliğiyle birlikte diyabet tanısı da var. Pandemiye önce de sürekli hastanede kontrol altındaydı pandemi sonrasında da yine aynı şekilde randevulu olarak hastaneye gittik. Herhangi bir aksaklık olmadı.”*

İkinci görüş olarak da pandemi sürecinde zorluk çektiğini vurgulayan bir katılımcının (K6) görüşü şu şekildedir: *“Çocuğum pandemi döneminde hareketsiz kaldığı için kilo aldı. Bu da bağışıklık sistemini etkiledi ve bu sürede sağlık ocaklarına da gidemediğimiz için çok zor geçti.”* Bu görüşten anlaşıldığı gibi pandemi sürecinde

katılımcı, sağlık açısından yaşadığı zorluğun hem çocuğun fiziksel gelişimine etkisine hem de sağlık ocaklarına ulaşım imkanlarının güç olmasından kaynaklandığına değinmiştir. Bir diğer katılımcı (K7) da pandemide sağlık açısından yaşadığı zorluğu şu şekilde ifade etmiştir: “Çocuğum psikiyatri ilaçları kullanıyor, kemik erimesi de var ve hastaneye gidip gelirken pandemi öncesinde de çok zorlanıyorduk. Ancak kendi imkanlarımızla gitmeye çalışıyorduk ama pandemi sonrasında hastanelere ulaşımında daha fazla zorlandık.” Bu soru karşısındaki cevaplardan elde edilen bulgulara göre katılımcıların büyük bir kısmı salgın sürecinde sağlık açısından sorun yaşamamış olup, bir kısmı ise ulaşım ve evde vakit geçirmelerinden kaynaklanan fiziksel yapılarındaki olumsuz değişimleri açısından zorluklarla karşılaştıklarını belirtmiştir.

Yine birinci ana tema içerisinde katılımcılara üçüncü alt tema olarak “Pandemi sürecinde sosyal alanda ne tür zorluklar yaşadınız?” sorusu sorulmuş olup, katılımcılardan alınan cevaplara göre iki temel bulguya rastlanmıştır. İlk olarak bazı aileler pandemi sürecinde tam kapanma ile birlikte aile bağlarının arttığını ve tüm aile bireylerinin evde olmasından dolayı çocuklarının sürekli kendileri ve kardeşleriyle vakit geçirmesinin onları daha sosyal bir çocuk yaptığını belirtmişlerdir. Çocuğunun bu süreçte daha çok sosyalleştiğini ifade eden bir katılımcı (K1) görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “Pandemiden önce çocuğum kimseyle kaynaşmıyor, kardeşiyle bile oynamıyordu. Pandemide ise kardeşiyle vakit geçiriyor ve arkadaşlarıyla da ilgileniyor. Diğer çocuklarla da oynamaya başladı.” şeklindeki görüşe ek olarak aynı görüşte olan bir katılımcının (K6) görüşü de şöyledir: “Çocuğum pandemiden önce de çok sosyaldi pandemide de çok sosyal. Çevresel ön yargı faktörlerini görüp etkileniyorlar. Aslında bu çocukların bir sorunu yok, sorun ebeveynlerde.” Katılımcı özel gereksinimli çocukların çevresel faktörlerden dolayı damgalanmış hissettiklerine vurgu yaparak, bunun en büyük kabahatinin de ebeveynlerde olduğunu dile getirmiştir.

İkinci bulgu olarak da bu görüşlerin tam tersi niteliğinde görüş belirten bazı katılımcılara göre ise pandemi süreci çocuklarının sosyalleşmesini çok imkansız kılmıştır. Pandemi sürecinde yakınına da virüsten dolayı kaybeden bir katılımcı (K5) çocuğunun sosyal açıdan gelişiminin zorlandığına yönelik görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “Çevresiyle çok iyi oynuyor, sohbet ediyor ama salgında babamı yani dedesini kaybettiğimiz için hastalıktan çok korkarak hiç dışarı çıkamadık. Bu da çocuğumu olumsuz etkiledi.” Bu görüşten de anlaşıldığı gibi ölüm korkusu da aslında bireylerin sosyalleşme imkanını kısıtlamıştır. Bu süreçte sosyalleşme imkanının

kısıtlanmasıyla birlikte çocuğunun sağlık açısından bazı problemler yaşadığını belirten bir katılımcı (K3) ise görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: *“Salgında sadece kapının önüne çıktık. Çocuğum yürüyemediği için bağışıklık sistemi bozuldu. Ve bir çocuğum daha böyle olduğu için yetemiyorum.”* Burada yer alan bazı görüşler doğrultusunda pandemi sürecinde kimi katılımcılar sosyal açıdan çocuklarının olumsuz yönde etkilendiğini belirtmişse de elde edilen bulgulara göre katılımcıların çoğu bu süreçte çocuklarının aile bağlarının güçlenmesi ve tüm aile bireylerinin de evde olmasından dolayı sosyal açıdan daha verimli bir süreç geçirmiş olduklarını vurgulamışlardır.

Araştırmanın ikinci ana teması ise tam kapanma sürecinde ailelerin ve özel gereksinimli çocukların karşılaştığı zorluklardır. Katılımcıların tam kapanma sürecinde karşılaştığı zorlukları detaylıca belirlemek amacıyla birinci alt tema olarak *“Tam kapanma sürecinde özel gereksinimli çocuğunuzun sosyalleşme açısından karşılaştığı zorluklar nelerdir?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı çocuklarının pandemi öncesinde daha az sosyalleşme eğiliminde bulunduğunu, tam kapanma sürecinde tüm aile bireylerinin ve özellikle babalarının da evde olmasından dolayı sürekli kendileriyle ilgilenip, konuşan birileri olduğu için sosyalleşme ve diğer bireylerle kaynaşma oranının yükseldiğini vurgulamışlardır.

Tam kapanma sürecinin çocuğunun sosyalleşmesi ve kaynaşması adına fayda gösterdiğini belirten bir katılımcı (K15) görüşü şu şekildedir: *“Daha izole bir şekilde hayatımızı devam ettirdik. Babası, ablası ve kardeşi de sürekli evde olduğu için herkes çocuğum için plan yaptı. Bu planları her gün uyguladığımız için de faydalı bir süreç oldu.”* Pandemi sürecinde çocuğunun aile bireyleriyle birlikte planlı bir şekilde vakit geçirmesi, çocuğun sosyalleşme imkanını da arttırdığına vurgu yapan katılımcının görüşünün yanında bu konuyu destekler görüşte olan diğer bir katılımcının (K11) görüşü ise şöyledir: *“Çocuğum biraz sinirli, pandemiden önce hep yalnız oynardı ama şimdi tam kapanmada ailecek oyun oynadık ve pek bir sorun da olmadı.”* Katılımcıların büyük bir kısmı tam kapanma sürecinin çocuklarının sosyalleşme durumunu olumlu yönde etkilediğini vurgulasa da katılımcılardan bazıları bu sürecin çocuklarının sosyalleşme olanaklarını azalttığını vurgulamaktadır.

Bir katılımcı (K4) çocuğunun tam kapanma sürecinde sosyalleşme açısından yaşadığı olumsuz etkiyi şu cümlelerle açıklamıştır: *“Çevresel faktörlerden çok etkileniyor... İlk*

zamanlar çok zorlandı ama bu sene konuşmaya başlayınca dışarı çıkıp sosyalleşti, öfkesi de merdiven basamağı gibi düştü. Ama tam kapanmada evde çok sıkılıyor ve motivasyonu da düştü.” Katılımcıların bu soruya vermiş olduğu cevaplarda büyük çoğunluğunun tam kapanma sürecinde çocuğunun sosyalleşme imkanının arttığını vurgulamış olduğu görülmektedir.

İkinci alt tema olarak ise katılımcılara “Tam kapanma sürecinde devletin engelli bireylere uyguladığı esnekliklerden yararlandınız mı?” sorusu yöneltilmiş olup, katılımcıların çoğu haberdar olduğunu belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise devletin sağladığı bu imkanlardan çocuklarının engel oranına göre yararlandıklarını vurgulamışlardır. Katılımcılardan biri (K13) devletin sağladığı esnekliklerden çocuğunun engel oranındaki yükseklikten dolayı faydalanamadığını şu şekilde ifade etmiştir: “*Dışarıyı seviyor ama oradan da sıkılıyor, sürekli herhangi bir ortamda bulunamıyor ve aşırı şiddet eğilimi olduğu için biliyoruz ama dışarı çıkarmıyoruz, zaten ateşi de oluyor.*” Devletin sağladığı imkan ve esnekliklerden yararlandığını söyleyen (K15) görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “*Özellikle devlet hastanelerinde ön sıradayız, çocuğumun rapor süresi direk uzatıldı, bez yardımı yapılıyor.*” Elde edilen bulgulara göre katılımcıların büyük bir kısmı devletin engelli bireylere sağladığı esnekliklerden haberdar olmuş ve bu esneklik imkanlarından yararlanmıştır.

Araştırmanın üçüncü ana teması ise kaynaştırma öğrencilerinin pandemi sürecinde karşılaştığı zorluklardır. Katılımcılara bu ana tema doğrultusunda kaynaştırma sınıfındaki çocuklarının pandemi sürecinde en çok hangi konularda zorlandığını saptamak amacıyla bazı sorular sorulmuştur. Elde edilen cevaplara göre ebeveynlerin ve özel gereksinimli çocukların en çok zorlandığı durumlar iki alt tema üzerinde belirlenmiştir.

Katılımcılara birinci alt temada “Çocuklarınızın online eğitime ayak uydurmasında yaşadığınız zorluklar nelerdir?” sorusu sorulmuş olup, katılımcıların büyük bir kısmı çocuğunun ve kendisinin eğitimde dijital dönüşüme ayak uyduramadığını belirtmişlerdir. Çocuğunun online eğitimde zorlandığını belirten bir katılımcının (K5) görüşü şöyledir: “*Kaynaştırma öğrencisi ve zorluk çekiyor. Pandemi online derste zorlandığı için sadece rehabilitasyona getiriyorum.*” Aynı durumda olan bir diğer katılımcı (K9) ise yaşamış olduğu zorluğu şu şekilde ifade ederek: “*Kaynaştırma sınıfında ama arkadaşlarından geri kalıyor. Ortaokulda destek eğitim verilemedi ve*

iki sene boşuna gitti. Pandemi döneminde de hiç eğitim alamadı. Bizler ancak her şeyi eğitimle aşabiliriz.” Çocuğunun bu süreçte online eğitim konusunda zorluk yaşadığını vurgulamıştır. Bir katılımcı (K6) ise pandemi sürecinin çocuğunun eğitimine olumlu yansıdığını şu şekilde dile getirmiştir: *“Pandemide çocuğumun eğitimi ben de yanında olduğum için daha iyi oldu. Dersleri çok istiyor ve devamlı derslere girmek istiyor.”*

Bu alt tema doğrultusunda elde edilen bulgulara göre, katılımcıların büyük bir kısmı pandemi sürecinde gerçekleşen online eğitime çocuklarının ayak uyduramadığını ve bu nedenle de eğitimden geri kaldığını vurgulamışlardır. Bu dönemde çocuklarının eğitimden geri kalmaması adına da rehabilitasyon merkezlerine götürmüşlerdir. Katılımcılardan sadece biri ise bu dönemde çocuğunun online eğitime kendisinin daha çok destek vermesiyle adapte olduğunu ve bu sayede eğitim açısından zorluk yaşamadıklarını ifade etmiştir.

İkinci alt tema olarak ise katılımcılara “ Pandemi döneminde sınıfların kalabalık olması, çocuğunuzun kendini temiz bir şekilde izole etmesi açısından zorluk oluşturdu mu?” sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan bazıları çocuklarının bu süreçte kendilerini izole etmekte zorlandıklarını ifade ederken bazı katılımcılar ise, çocuklarının diğer çocuklardan soyutlanmaması adına onların da normal sınıflarda kaynaştırma öğrencisi olarak bulunmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Araştırmanın dördüncü ve son ana temasında ise katılımcıların pandemi döneminde çocuklarının gelişimlerine katkı sunmak için hangi gelişim yollarını kullandıkları amaç edinilerek, alt tema kapsamında “ Pandemi sürecinde çocuğunuzun eğitimine katkı sağlamak adına kendinizi hangi imkanları kullanarak geliştirdiniz?” sorusu sorulmuştur. Bu soru karşısında katılımcılardan biri (K1): *“Hocalardan, akrabalarından, doktorlardan ve çevreden bilgi aldım. Ama en önemlisi ben ondan eğitim aldım. Normal olan çocuğumdan hiçbir şey anlamadım.”* şeklindeki görüşünü ifade ederek bu konuda deneyimli olan bazı bireylerden bilgi aldığını ama en önemli bilgiyi özel gereksinimli çocuğundan aldığını dile getirmiştir. Bu görüşü destekleyen bir diğer katılımcı (K4) görüşü ise şöyledir: *“Psikoloğa gidip destek aldım ama en çok çocuğumla birlikte kendimi geliştirdim. Anne kendini nasıl hissederse çocuk da öyle olur.”* Çocuğunun eğitimi dahil diğer tüm gelişimlerini yaparken psikolog desteği ve çocuğuyla birlikte oluşundaki motivasyonla birlikte her türlü gelişimi elde ettiğini belirtmiştir. Bir diğer katılımcı (K6) ise kendini geliştirme yöntemini şu şekilde dile

getirmiştir: “Psikoloğa da gittim ama çoğu zaman kendim araştırdım. Çocuğuma her şeyi deneme-yanılma yöntemiyle öğrettim. Çünkü herkesin farklı öğrenme şekli olabilir. Bunu ilk belirleyen annedir.”

Bu alt tema kapsamında katılımcı görüşlerinden elde edilen bulgulara göre ebeveynler pandemi sürecinde de normal süreçte olduğunu gibi psikolog ve çocuklarının öğretmenlerinin görüşlerini benimsediklerini vurgulamışlardır. Ama katılımcıların büyük bir kısmı çocuğunun her türlü gelişimini yine çocuğuyla birlikte öğrenip, deneme yanılma yöntemi kullanarak belirlediklerini vurgulamışlardır.

Araştırma konusu kapsamında ulusal düzeyde ilgili alanyazın araştırmaları incelendiğinde, özel gereksinimli çocuklar ve aileleri ile ilgili pek çok bilimsel araştırma yapıldığı görülmektedir. Örneğin Aliosmanoğlu'nun (2021) çalışmasında özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin karşılaşmış olduğu zorluklardan sadece psikolojik boyutta yaşadığı zorluklara değinilerek analizler yapılmıştır. Bununla birlikte salgın dönemiyle ilgili farklı durumlarda yaşanan saptamalara yer verilmemiş olması da literatürde çeşitli boşlukların oluşmasına neden olmuştur.

Bu konu ile ilgili yapılan bir diğer araştırmada ise pandemi döneminde özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerden sadece annelerin görüşleri üzerinde araştırma gerçekleştirilerek, bu durumun tüm aile perspektifinde ele alınmamış olması da pandemi dönemi için ailenin bir bütün olarak analiz edilmesinde eksiklik oluşturmuştur (Bakan, 2021).

Özel gereksinimli çocuk sahibi ebeveynlerin ve öğretmenlerinin pandemi sürecinde yaşanan durumlardan sadece eğitim sistemi üzerinde duran Şenol ve Yaşar (2020) diğer sağlık, sosyal, ekonomi vb. durumların üzerinde çok fazla durmamıştır. Bununla birlikte başka bir çalışmada ise pandemi sürecinde özel gereksinimli çocukların günlük yaşamlarında evde vakit geçirirken sergilediği aktivitelerin çeşitli gelişimlerine etkisine değinilmiştir lakin ebeveynlerinin ve kendilerinin bu süreçte yaşadığı zorluklara yer verilmesi açısından literatürde boşluk yaratmıştır (Yersel, Akbaş ve Durualp, 2021).

Literatür genelinde özel gereksinimli çocuk ve aileleriyle ilgili söz konusu olan bazı boşluklar, yapılan bu araştırma kapsamında ele alınarak doldurulmaya çalışılacaktır.

6.2. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi Ve Yorumlanması

Covid-19 Salgını dünya genelindeki insanları eğitim, sağlık, sosyal, aile içi yaşantı vb. birçok yönden etkilemiştir. Bu doğrultuda etkilenen insanlar arasında özel gereksinimli çocuklar ve aileleri de yer almaktadır. Yapılan araştırmada pandemi döneminde özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin yaşadığı bazı zorlukların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde 15 özel gereksinimli çocuğa sahip katılımcı ile yapılan mülakatlar sonucunda bazı bulgular elde edilmiştir.

Araştırmanın ilk ana temasından elde edilen bulgulara göre; pandemi sürecinde özel gereksinimli çocukların ve ailelerinin karşılaştığı en büyük zorluk, eğitimde dijital dönüşüme ayak uyduramamalarından kaynaklı olarak, online derslere katılım sağlanamamasıdır. Çocukların bu şekilde derslerine katılım sağlayamadıklarından dolayı eğitim durumlarının olumsuz yönde etkilendiği vurgulanmaktadır. Pandemi sürecinde online eğitimin özel çocuklar için olumsuz olduğunu söyleyen Ünay, Erdem ve Çakıroğlu (Ünay, Erdem ve Çakıroğlu, 2021: 174) pek çok özel eğitim öğretmenlerinin de özel çocukların eğitimi konusunda uzaktan eğitimin yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların çoğunluğu, sağlık alanında ise herhangi bir zorlukla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı çocuklarını hastaneye götürürken ulaşım sorunu yaşadığını ve bir kısmı ise tam kapanma döneminde çocuğunun sürekli hareketsiz kaldığını ve buna bağlı olarak fiziksel yapısının olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir. Bu bulguları destekler nitelikte olan Uzunçayır ve İlhan da (2020: 209) özel çocukların tam kapanma sürecinde fiziksel hareketlerinin kısıtlanmasının, onların fiziki yapılarını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmektedir. Sosyal açıdan ele alındığında ise katılımcıların çoğunluğu aile bireylerinin hepsi aynı ortamda epeyce vakit geçirdikleri için aile bağlarının güçlenmesiyle birlikte özel çocuklarının da sosyal açıdan gelişimlerinin olumlu yönde olduğunu belirtmişlerdir. Lakin alanyazına bakıldığında bu konuyla ilgili yapılan bir çalışmada elde edilen bulgularda ise özel gereksinimli çocuğa sahip aile bireylerinin pandemi döneminde uygulanan kısıtlamaların kendi sosyal ve psikolojik durumlarını olumsuz yönde etkilediğini ve hem kendileri hem de özel

çocukları için pandemi sürecinin sosyalleşme açısından zor geçtiğini vurgulanmıştır (Parlak vd., 2022: 41).

Araştırmanın ikinci ana temasında gözlemlenen bulgular da gösteriyor ki; tam kapanma sürecinde de özel gereksinimli çocukların sosyalleşme ve diğer bireylerle kaynaşma düzeyi artış göstermiştir. Özel gereksinimli çocukların sosyalleşmesiyle ilgili katılımcılardan bazıları, sorunun çocuklarda değil de ebeveynlerde olduğunu ifade ederek, özel çocukların psikososyal gelişim durumlarının ilk belirleyicisi aslında ebeveynlerinin olduğunu vurgulamaktadır. Bu bulguları destekleyen bir çalışmada ise Dikme ve Gültekin (2020) pandemi döneminde aile içi bağların artış göstermesiyle birlikte özel çocukların da diğer bireylerle ve çevresiyle sosyalleşme düzeyinin artış gösterdiğini vurgulamaktadır. Diğer bir yandan tam kapanma sürecinde devletin özel gereksinimli bireylere yönelik açık havaya çıkma konusunda sağladığı esnekliklerden katılımcıların çoğunluğu haberdar olup, bu imkandan yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise çocuğunun engel oranındaki yükseklikten dolayı bu imkandan yararlanamadıklarını dile getirmişlerdir.

Üçüncü ana temadan elde edilen bulgulara göre ise, kaynaştırma sınıfında yer alan özel gereksinimli çocukların en çok zorlandığı konu, akranlarıyla birlikte aynı eğitimi almak zorunda kalmaları ve bu duruma ek olarak özellikle pandemi döneminde yapılan online eğitimlere ayak uyduramamaları olduğu görülmektedir. Burada ebeveynlerin en çok yakındığı konu ise, çocuklarını uzun süre bilgisayarın başında tutmakta güçlük yaşamalarıdır.

Araştırmada yer alan son ana temadan elde edilen bulgulara göre ise, ebeveynler pandemi sürecinde çocuklarının eğitime ve diğer durumlarına katkı sağlamak adına kendi gelişimlerini bu konudaki uzmanlar ve çocuklarının öğretmenlerinden destek olarak sağladıklarını ifade etmişlerdir. Ama katılımcıların çoğunluğu bu konudaki gelişimlerinin, çocuğuyla arasındaki iletişim ve etkileşimle birlikte kendiliğinden geliştiğini vurgulamıştır. Bu konuyla ilgili yapılan bir çalışmada da ebeveynlerin genellikle özel çocuklarının online eğitim alması konusunda destek olduklarına ve bu konuda kendi işlerinden kalan vakitlerinde online eğitim sistemi ile ilgili bilgi edinerek çocuklarının gelişimine katkıda buldukları yer almaktadır (Demir ve Kale, 2020: 3458).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel salgın öncesinde toplumlar eğitim, sağlık, ekonomi ve sosyal anlamda ülkelerinin sağlamış olduğu imkanlar doğrultusunda düzenli bir hayat yaşamışlardır. 21. yüzyıl insanları ise hayatlarında ilk defa pandemi kelimesiyle karşılaşmıştır. Yaşanılan bu süreç diğer salgınlardan farklı olarak bütün dünyada etkili olmuştur (Davran, 2020: 46). Tarih boyunca salgın hastalıklar toplumları, kültürel değerleri ve eğitim sistemini etkilemiştir. Bireyler yaşamış olduğu bu etkileri bazen olumlu bazen de olumsuz anlamda hissetmişlerdir (A.g.e., 2020: 65).

Dünya toplumlarını etkileyen Covid-19 Salgınının özel desteğe ihtiyacı olan çocuk ve aileler üzerindeki eğitim, sağlık, ekonomi ve sosyal durumlarına etki eden faktörleri ele alan bu araştırma, özel çocuk ve ailelerin salgın sürecinde en çok hangi açılardan zorlandıklarını, resmi ve özel kurumların sağladığı olanak ve hizmetlerden hangi ölçülerde yararlandıklarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemi uygulanarak yapılan bu çalışmada, yapılandırılmamış görüşme türü kullanılarak derinlemesine mülakat yapılmıştır. Araştırmada mülakat sonucunda elde edilen katılımcı görüşleri, bulguların değerlendirilmesi kısmında yorumlayıcı yöntem ile analiz edilmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre; Covid-19 Salgını süresince özel çocuk ve ailelerinin en çok eğitim açısından zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun en önemli sebebinin de, özel çocukların dijital ortamda gerçekleşen online derslere katılamaması, katılsalar dahi çok uzun süre aynı ortamda ve ekran başında duramamalarıdır. Bu konuyla ilgili benzer bir çalışma yapan Demir ve Kale'de (2020: 3459) araştırmanın bulgularına benzer bir görüş sergileyerek, pandemi sürecinde dezavantajlı grupta yer alan öğrencilerin eğitim açısından zorlandıklarını ve özel gereksinimlerinden dolayı online eğitim sisteminin imkanlarından daha az yararlandıklarını ifade etmektedir.

Sağlık açısından ise katılımcıların büyük bir kısmı herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtmiş olup, bir kısım katılımcı ise ulaşım konusunda ve sürekli evde hareketsiz olmalarından dolayı fiziksel yapılarında bir takım olumsuzluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Uzunçayır ve İlhan'ın (2020: 209) pandemi döneminde özel gereksinimli çocukların fiziksel aktivitelerinde meydana gelen değişimleri aktarmış olduğu çalışma, araştırma bulgularını destekler nitelikte olup, çocukların

pandemi sürecinde ev ortamında fiziksel aktivitelerine devam etmekte zorluk yaşadıkları için fiziksel gelişimlerinin yavaşladığını vurgulamaktadır.

Tam kapanma sürecinde özel çocukların sosyalleşme ve kaynaşma açısından ise olumlu yönde etkilendikleri belirtilerek, bunun en önemli sebebinin de bu süreçte tüm aile bireylerinin aynı ortamda bulunmasıyla aile ve çocuk arasındaki iletişim ve etkileşimin artış göstermesi olduğu kanısına varılmaktadır. Araştırma bulgularında yer alan, pandemi sürecinde aile içi iletişimin artış gösterdiğine dair benzer bir çalışma yapan Dikme ve Gültekin (2020) pandemi sürecinde aile ilişkilerinin arttığını özellikle baba-çocuk ilişkilerinin güçlenmesiyle çekirdek aileden daha geniş aile olma durumunun oluştuğunu ifade etmiştir. Bu çalışma da aile içi bağların güçlenmesinin özel çocukların çevresiyle sosyalleşme olgusunu arttırdığına vurgu yaparak araştırmanın bulgularını desteklemektedir.

Araştırma bulgularına göre özel çocuk ve ailelerin genel olarak yaşadığı problemler eğitim ve sağlık alanında olmaktadır. Eğitim açısından özellikle kaynaştırma sınıfında yer alan özel çocukların online eğitime ve akranlarına yetişmekte zorluk yaşamaları, onları eğitim açısından olumsuz etkilemektedir. Sağlık açısından yaşanan en büyük problem ise tam kapanma sürecinde özel çocukların fiziksel aktivitelerindeki yoksunluk sebebiyle fiziki yapılarında meydana gelen rahatsızlıklardır.

Bu süreçte devletin özel gereksinimli çocuk ve aileleri adına yapmış olduğu açık alana çıkabilme esnekliklerinden de katılımcı aile bireylerinin çoğunluğu haberdar olduğunu belirterek, bu imkandan çocuklarının engel oranına göre yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Aile bireyleri devletin sağlamış olduğu bu imkanların özel çocukları ve kendileri için verimlilik gösterdiğini belirtmişlerdir.

Araştırma bulguları genel çerçevede ele alındığında, salgın sürecinde özel gereksinimli çocuk ve ailelerin en çok eğitim açısından zorluk yaşadığı ve toplumlar tarafından bilinenin aksine sosyalleşme ve kaynaşma oranının da bu süreçte aile içi bağların artış göstermesiyle birlikte yükseldiği belirtilmektedir. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara ve katılımcıların görüşlerine göre bu alanda verilebilecek öneriler şu şekildedir:

1. Pandemi sürecinin özel gereksinimli çocuklar üzerindeki etkilerini konu edinen alanyazında araştırmacılar genel olarak anne görüşlerine yer vererek çalışmalarını

tamamlamışlardır. Bu konuyla ilgili sadece annelerin görüşü alınmayarak, babaların görüşlerinin de değerlendirilmesi gerektiği önerilmektedir.

2. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre, ebeveynler özel gereksinimli çocuklarının bakımı için kendi gelişimlerini uzman kişilerden ya da bilimsel kaynaklardan öğrenmek yerine kendi kendine deneme-yanılma yoluyla gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu konuda ilgili kurumların ve alanında uzman kişilerin özel ailelere her açıdan daha fazla destek sunmaları gerekmektedir.

3. Pandemi sürecinde çocuklarının eğitim konusundaki problem davranışlarıyla ilgili eğitimciler tarafından sık sık anne ya da baba ile online görüşme yapılarak anne ve babanın, çocuğunun eğitimi konusunda bilinçlendirilmesinin sağlanması önerilmektedir.

4. Ailelerin bu süreçte hem kendileri hem de özel çocuklarıyla ilgili yaşamış olduğu kaygı ve endişeleri gidermeleri adına daha çok psikolojik destek verilmesi gerekmektedir.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar neticesinde yukarıda belirtilen öneriler ile birlikte özel çocuk ve ailelerin pandemi sürecinde yaşamış olduğu zorlukların daha düşük seviyelere geleceği ve her açıdan yaşam standartlarının yükseleceği kanaatine varılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Afacan, E. ve Avcı, N. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Örneği Üzerinden Salgın Hastalıklara Sosyolojik Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 1-14.
- Akçay, E. ve Başgöl, Ş. (2020). Pandemi Ve Özel Gereksinimi Olan/ Risk Altındaki Çocuklar. *Covid-19 Pandemisi Ve Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı*, 55-61.
- Akova, S. (2012). Balkan Savaşları'ndan Günümüze Batı Balkanlar Ve Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türkiye İle İlişkiler. *Motif Akademi Halk Bilimi dergisi*, 170-201.
- Aliosmanoğlu, M. (2021, 01). *Özel Gereksinimli Çocukların Ebeveynlerinin Tükenmişlik Sendromu Ve Psikolojik Dayanıklılığı*. İstanbul, İstanbul, Türkiye: T.C. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Altun, S., Alkan, A. ve Altun, H. (2021). Sınır Zeka ve Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklarda WISC-R Profillerinin Makine Öğrenme Algoritmaları İle İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 589-596.
- Aydemir, E. (2021). Küresel Salgın Bağlamında Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Yaşadığı Sorunlar. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-12.
- Bakan, P. (2021). *Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Annelerin Covid-19 Pandemi Deneyimlerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi*. İstanbul, İstanbul, Türkiye: T.C. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Balcı, A. (2021). Covid-19 Pandemi Döneminde Engelli Çocuğu Bulunan Çalışan Ebeveynlerin Yaşadığı Sorunlar, Sosyal Hizmet ve Desteğin Önemi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 824-831.
- Bauer, S. (2016). *Dünya Tarihi*. İstanbul: Say.
- BBC. (2020). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54010987> [30.05.2021]

Bilge, M. (2020). Türkiye'de Covid-19 Pandemi Sürecinde Dezavantajlı Bireylere Yönelik Uygulamaların İncelenmesi: "Vefa Sosyal Destek Grubu" Örneği. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 101-114.

Bilimsel Danışma Kurulu. (2020). *COVID-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi*. T.C. Sağlık Bakanlığı.

Binet, A. & Simon, TH(1985). *Anormal Çocuklar*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Birinci, M. ve Bulut, T. (2020). Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 62-68.

Cengiz, O. (2021). Kapitalizm, Küreselleşme ve Covid-19 Sonrası Yeni Dünya Düzeni. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 35-57.

Creswell, J. (Çev. Mesut Bütün, S. B.) (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çatinkaya, Ç. (2010). 19. Ve 20. Yüzyıllarda Avrupa' da Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Eğitimi Tarihi. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 51-62.

Çetin, B. (2016). Antik Çağ' dan Sanayi Devrimi' ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 167-184.

Çıkkılı, Y., vd. (2013). *Özel Eğitim*. (S. Vuran, Ed.). Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım Eğitim Danışmanlık.

----- (2014). *Özel Eğitim*. (S. Vuran, Ed.). Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım Eğitim Danışmanlık.

Davran, İ. (2020). Pandemi Sürecinin Toplum, Kültür Ve Eğitime Etkisi İle İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi. *Pandemi Sürecinin Toplum, Kültür Ve Eğitime Etkisi İle İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi* (s. 46-67). Erzurum: T.C. Atatürk Üniversitesi.

- Demir, S. ve Kale, M. (2020). Öğretmen Görüşlerine Göre, Covid-19 Küresel Salgın Döneminde Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Sürecinin Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 3445-3470.
- Demiröz, K., Yıldırım, Ş., Karahan S. ve Kayhan N. (2021). Covid-19 Pandemic Process Experiences of the Healthcare Professional Mothers with Children with Special Needs. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 749-777.
- Diamond, J. (2010). *Tüfek, Mükrop Ve Çelik*. Ankara: Tübitak.
- Dikme, Ş. ve Gültekin, B. (2021). Covid19 Pandemi Sürecinin Evden Çalışan Ebeveynler ve Çocuklarına Etkileri. *Eğitim ve Gençlik Araştırmaları Dergisi*. 31-48.
- Disabilities, A. A. (2008). *AAIDD Information*. 02 27, 2021 tarihinde AAIDD: <https://www.aaid.org> adresinden alındı
- Doğan, S. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Covid-19'a Yazdıkları 100 Mektubun İncelenmesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 25-40.
- Dols, M. (1979). The Second Plague Pandemic And Its Recurrences In The Middle East: 1347-1894. *Journal Of Economic And Social History Of The Orient*, 162-189.
- Dönmez, N. vd. (2017). *Özel Gereksinimli Çocuklar Ve Özel Eğitim*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Duman, N. ve Tekinarslan, İ. (2007). Hikâye Haritası Yönteminin Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerileri Üzerindeki Etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 33-59.
- Emrence, C. (1999). İstanbul' da Kolera Salgını, 1893-1894. *Tarih Ve Toplum*, 46.
- Ergül, B. ve Yılmaz, V. (2020). Covid-19 Salgını Süresince Aile İçi İlişkilerin Doğrulayıcı Faktör Analizi İle İncelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 38-51.

- Eripek, S. (2012). *Zihin Yetersizliği Olan Bireyler Ve Eğitimleri*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Eroğlu, E. (2020). Covid-19' un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle M¼cadele S¼recinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 211,236.
- Erten, Ő. (2019). 2030 S¼rd¼r¼lebilir Kalkınma G¼ndemi Ve Engelliler: G¼çlendirme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Y¼ksekokulu Dergisi*, 890-902.
- EYHGM. (2021). *TC. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı*. 05 30, 2020 tarihinde TC. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: https://www.aile.gov.tr/media/70612/engelliler_icin_bilgilendirme_rehberi.pdf adresinden alındı
- (2020). <https://www.aile.gov.tr/media/53106/eyhgm-pandemi-ozel-sayi.pdf> [30.05.2021]
- Eyice, S. (1958). Bizans Devrinde İstanbul' da Tababet, Hekimler ve Sağlık Tesisleri. *İstanbul Tıp Fak¼ltesi Mecmuası, Sayı 3*, 667-668.
- G¼m¼ř, T. (2011). Avrupa'da Kara ¼l¼m Ve D¼nem Kronikleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstit¼s¼ Dergisi*, 139-164.
- G¼ng¼rer, F. (2020). Covid-19'un Toplumsal Kurumlara etkisi. *Van Y¼z¼nc¼ Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼ Dergisi*, 393-328.
- G¼rcan, D. (2015). Benlik Farklılıklarına Rogers' ın Danışan Odaklı Terapisi İle Yaklaşım: Vaka Çalışması. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 13-26.
- G¼rsoy, S., Tunçel, M. ve Sayar, B. (2020). Koronavir¼s¼n (COVID-19) Finansal G¼stergeler Üzerine Etkileri. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 20-32.
- Kara, B. (2017). D¼nya' da Ve T¼rkiye' de Zihinsel Engellilerde Eğitim. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 277-288.
- Kara, E. (2020). Kovid-19 Pandemisindeki Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet İřg¼c¼n¼n İşlevi. *T¼rkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 28-34.

- Karahan,S., Parlak, Ş., Demiröz, K., Kaya, M. ve Kayhan, N. (2021). Annelerin Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde Özel Gereksinimli Çocuklarının Problem Davranışları ile Baş Etme Deneyimleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 79-105.
- Kavale, K. A. (2007). Quantitative Research Synthesis: Meta-Analysis Of Research On Meeting Special Educational Needs. *The SAGE Handbook Of Special Education*, 207-221.
- Kayılı, G. ve Gönen, A. (2018). Montessori Materyallerinin Orta Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Küçük Kas Becerilerine Etkisi. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 40-52.
- Kaytez, N., Durualp, E. ve Kadan, G. (2015). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin Ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 197-214.
- Kılıç, O. (2020). Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar Ve Toplum Hayatına Etkileri. *Turkish Academy Of Science*, 13-55.
- Kızıldağı, E. (1977). Tarihte Lepra Savaşı ve Antakya' daki Miskinler Tekkesi . *Dirim*, 473.
- Kurt, A. ve Erden, M. (2020). Koronavirüs Hastalığı 2019 Sürecinde Özel Gereksinimli Bireyler. *Milli Eğitim*, 1105-1119.
- Lyons, A. & Petrucelli R. (1997). *Çağlar Boyu Tıp*. İstanbul: Roche.
- Macar, O. Ve Asala, U. (2020). Covig-19 İle Uluslararası İlişkileri Yeniden Düşünmek: Tarih, Ekonomi Ve Siyaset Ekseninde Bir Değerlendirme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 222-239.
- McNeill, W. H. (2002). *Dünya Tarihi Çev(Alâeddin Şenel)*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- MEB. (2019-2020). *Milli Eğitim İstatistikleri*. Ankara: MEB.
- MEB. (25.04.2020). <http://www.meb.gov.tr/ozel-cocuklara-ozel-ilgi-gosteren-mobil-uygulama/haber/20785/tr> [25.05.2021]

MEB. (2021). <https://orgm.meb.gov.tr/> [04.05.2021]

MEB. (2021). <http://covid19.meb.gov.tr/covid19.html?catNo=16> [25.05.2021]

MEB. (2021). www.meb.gov.tr [3.12.2021]

MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, *T.C. Resmi Gazete*, 26184, 31 Mayıs 2006.

MEB. (2010, 09). *Özel Eğitim Rehberlik Ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü*. 05 4, 2021 tarihinde MEB. Özel Eğitim Rehberlik Ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü: <https://orgm.meb.gov.tr/> adresinden alındı

Mengi, A. ve Alpdoğan, Y. (2020). Covid-19 Salgını Sürecinde Özel Eğitim Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Süreçlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Milli Eğitim*, 413-437.

Nar, M. Ş. (2020). Covid-19 Salgını Ve Dönüşümün Etkisi: Şimdi Ve Sonrası. *İMGELEM*, 363-382.

Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel Ve Nicel Yaklaşımlar*. Ankara: Yayınodası Siyasal Kitabevi.

Nikiforuk, A. (2020). *Mahşerin Dördüncü Atlısı*. İstanbul: İletişim.

Orhan, S. ve Genç, K. (2015). Engellilere Yönelik Ülkemizde Özel Eğitim Uygulamaları Ve Örnek Ülke Karşılaştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 115-147.

Özak, H. ve Diken, B. (2010). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilerin İşlevsel Akademik Becerilerine İlişkin Türkiye' de Yapılan Lisansüstü Tezlerin Gözden Geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 43-58.

Özdemir, H. (2010). *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Özden, K. ve Özmat, M. (2014). Salgın Ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa' da Sosyal, Politik Ve Ekonomik Sonuçları. *Kent Araştırmaları*, 60-87.

Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Koronavirüs Bilgilendirme Rehberi-VIII. (tarih yok). 05 17, 2021 tarihinde Aile Ve Çalışma Sosyal Hizmet Bakanlığı: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/46205/ozel-gereksinimli-bireylere-yonelik-koronavirus-bilgilendirme-rehberi.pdf> adresinden alındı

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021). *2020 Yılı Bilgilendirme Raporu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Özgür, İ. (2011). *Engelli Çocuklar Ve Eğitimi Özel Eğitim*. Adana: Karahan Kitabevi.

----- (2015). *Engelli Çocuklar Ve Eğitimi Özel Eğitim*. Adana: Karahan.

Özkan, Ö. ve Kaya, Ş. (2015). Bilimsel Makalede "Sınırlılıklar" Neden ve Nasıl Yazılır. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 488-497.

Öztek, Z. (2020). Pandemi Mücadelesi Ve Yan Kazanımlar. *Sağlık Ve Toplum COVID-19 Özel Sayısı*, 6-14.

Parlak, Ş., Karahan, S., Demiröz, K., ve Özaydın, L. (2022). Kovid-19 Salgını Sürecinde Özel Gereksinimli Çocukları Olan Ebeveynlerin İhtiyaçları. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 25-54.

Payot, J. (1909). *İrade Terbiyesi*. Antalya: Flipper Yayıncılık.

Ronan, C. (2003). *Bilim Tarihi Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi Ve Gelişmesi*. Ankara: TÜBİTAK.

Sağlık Bakanlığı Bilimsel Danışma Kurulu. (2020, 10 1). *Sağlık Bakanlığı*. 1 18, 2021 tarihinde Sağlık Bakanlığı: <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39265/0/covid-19salginyonetimivecalismarehberipdf.pdf> adresinden alındı

Slattery, M., (2017). *sosyolojide temel fikirler*. ankara: sentez.

Slavicek, L. C. (2008). *The Black Death*. New York: Chelsea House.

Sucuoğlu, B. (2010). *Zihin Engelliler Ve Eğitimleri*. Ankara: Kök.

- Şenol, F. ve Yaşar, M. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Öğretmen Ve Ebeveyn Gözünden "Özel Eğitim". *Milli Eğitim*, 439-458.
- Tannahill, R. (2003). *Tarihte Cinsellik*. İstanbul: dost kitabevi.
- TC. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). www.aile.gov.tr 2020 [30.11.2021]
- Tekinarslan, İ., vd. (2017). *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler Ve Özel Eğitim*. Ankara: Pegem.
- Topses, G. (2012). Davranışçı Ve Varoluşçu- Hümanistik Psikolojik Danışma Kuramlarının Ayırt Edici Ve Örtüşen Nitelikleri. *International Journal Of New Trend In Art, Sports Science Education*, 67-75.
- Tunç, A. ve Atıcı, F. (2020). Dünyada ve Türkiye' de Pandemilerle Mücadele: Risk ve Kriz Yönetimi Bağlamında Bir Değerlendirme. *TROYACADEMY International Journal of Social Sciences*, 329-362.
- TÜBA (2020). *COVID-19 Küresel Salgın Değerlendirme Raporu*. Ankara: TDV.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2009). Ağır Düzeyde Zihinsel Öğrenme Yetersizliği (Öğretilebilir Düzeyde) Olan Çocukların Tarih Konularından Milli Değerleri Öğrenme Süreci İle İlgili Bir Çalışma . *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 120-135.
- Ulutaş, N. (2020). Covid-19 Bağlamında Veba Romanında Bir Paradoks Olarak Yaşam Sancısı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 737-800.
- Uzunçayır, D. ve İlhan, E. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Özel Gereksinimli Çocukların Fiziksel Aktivite İhtiyaçları: Ebeveyn Görüş Açısıyla Nitel Bir Değerlendirme. *Spor Ve Sağlık Bilimlere Multidisipliner Bakış*, 181-217.
- Ünay, E., Erdem, R., ve Çakıroğlu, O. (2021). Covid-19 Sürecinde Özel Eğitimde Uzaktan Eğitim Uygulamaları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 158-184.

Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S. (2020). Covid-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 143-150.

WHO. (2021). www.who.int [05.06.2021]

World Health Organization. (2021, 1 3). *World Health Organization*. 1 4, 2021 tarihinde World Health Organization: <https://covid19.who.int/> adresinden alındı

Yarar, F., Bayramoğlu, S. ve Şenol, H. (2021). COVID-19 Pandemi Döneminin Özel Gereksinimli Çocuk Annelerinde Anksiyete ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 410-416.

Yavuzer, H. (1995). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yersel, B., Akbaş, A. ve Durualp, Ö. (2021). Pandemi Sürecinde Özel Gereksinimli Çocukların Günlük Yaşam Aktiviteleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 126-145.

Yenioğlu, B. (2019). *Zihin Yetersizliği Olan Çocukların Sayı Hissini Geliştirmede Doğrudan Öğretim Yöntemine Dayalı Etkinlik Paketinin Etkililiği*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Zeybek, Z., Bozkurt, Y. ve Aşkın, R. (2019). Covid-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri Ve Terapötik Müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 304-318.

EKLER

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
ETİK KURULU BAŞKANLIĞI

Sayı :E-20292139-050.01.04-22897
Konu :Etik Kurul Kararları

Sayın Elif AYDEMİR
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

"Covid-19 Pandemisinin Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Aileler Üzerindeki Etkileri: İstanbul/Küçükçekmece Belediyesi Engelliler Rehabilitasyon Merkezi Örneği" başlıklı araştırmanız kurulumuzun 28.01.2022 tarihli ve 2022/01 sayılı toplantısında değerlendirilerek etik açıdan uygun bulunduğu katılanların oy birliği ile karar verilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Nasuh USLU
Kurul Başkanı

Ek:33-Elif AYDEMİR Etik Onay Belgesi (1 sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSD2UD5MT* Pin Kodu :01122
Adres:Halkalı Caddesi No: 281 Küçükçekmece/İstanbul
Telefon:444 97 98 Faks:+90 (212) 693 82 29
e-Posta: bilgi@izu.edu.tr Web:www.izu.edu.tr
Kep Adresi:izu@hs01.kep.tr

Belge Takip Adresi : <https://ebys.izu.edu.tr/enVision/Dogrula/0N3>

Bilgi için: Zeynep Funda TEZ
Unvanı: Yeminli Katip
Tel No: +902126929606

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
ETİK KURULU

ETİK ONAY BELGESİ

Tarih	28.01.2022
Sayı	2022/01
Araştırmanın Niteliği	Yüksek Lisans Tezi
Araştırmanın Adı	<i>Covid-19 Pandemisinin Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Aileler Üzerindeki Etkileri: İstanbul/Küçükçekmece Belediyesi Engelliler Rehabilitasyon Merkezi Örneği</i>
Sorumlu Araştırmacının Adı Soyadı	Elif AYDEMİR
Danışman Adı Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Mazhar İslam RAHMAN
Karar	UYGUNDUR

(İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Etik Kurulu'nun kararı tavsiye niteliğinde olup, Üniversitemizle ilgili etik ilkelerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi amacını taşımaktadır.)

Prof. Dr. Nasuh USLU
Başkan

Prof. Dr. Metin TOPRAK
Üye

Prof. Dr. Mustafa ATEŞ
Üye

Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ
Üye

Prof. Dr. Ayşe Nefise BAHÇECİK
Üye

Prof. Dr. Yahya Kemal YOGURTÇU
Üye

Av. Bilal ŞAMAT
Üye

Kurul Yeminli Kâtibi

Zeyneb Funda TEZ

Mülakat Formu

1. Pandemi sürecinde çocuğunuzla ilgili eğitim, sağlık ve sosyal alanda ne gibi zorluklarla karşılaştınız?
2. Bu süreçte zihin engelli çocuklarınızı yeterince açık havaya çıkartıp, sosyalleştirebilme imkanı bulabildiniz mi?
3. Devletin engelli çocuklar ve bireylere yönelik sokak kısıtlamasında esneklik yaptığını biliyor musunu?
4. Hafif düzeyde zihin engeli çocukların sadece kaynaştırma sınıfında eğitim alması yeterli oluyor mu?
5. Sizlerde pandemi sürecinde çocuğunuzla ilgili konularda kendinizi geliştirme imkanı bulabildiniz mi? Bu konuda gelişi elde etmek için neler yapıyorsunuz?

ÖZGEÇMİŞ

Elif Aydemir

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı ve Sosyoloji Bölümü, 2022, İstanbul

Lisans: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ekonomi ve Finans Bölümü, 2019, Aydın

B. MESLEKİ DENEYİM

2019-2020 Özel bir şirkette e-ticaret sorumlusu

2020-2021 İnönü Ortaokulu Matematik Öğretmeni

2021-2022 Şehit Münür Alkan Ortaokulu Matematik Öğretmeni

C. YAYINLARI

Küresel Salgın Bağlamında Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Yaşadığı Sorunlar (Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2021)